

परमानंद वार्तालाप

श्री परमानंद प्रकाशन मंदिर

मुम्बई-१६.

—“ હું તમારો મિત્ર જે ચંપક હતો તેની સૂરત જ આ બધા જ્ઞાનેશ્વર, રામકૃષ્ણ, ગાંધીજીએ બદલી નાખી છે. હવે હું એ રહ્યો જ નથી. એમાં એમની બધી કૃપા છે. મને જબરદસ્તીથી ઉલટાવી નાખ્યો છે. હું કેવો હતો તે તમે ક્યાં નથી જાણતા ? અને હવે ‘ચંપક’ નામ અને રૂપ ક્યાં ગયા, તે શોધ્યા પણ જડતા નથી, નારાયણમાં ખોવાઈ ગયા. કેટલી બધી કૃપા ! એકે કૃપા કરી તો બધાએ કરી નાખી. હંસ મહારાજ, શ્રદ્ધાનંદ, નિત્યાનંદ કોની કોની કૃપા લખું ? અરે મારા પર તો ગ્રાણીમાત્રે કૃપા કરી છે. તમે બધાએ મારા પર કૃપા જ કરી છે. ”

—“ પરમાનંદ વાર્તાલાપ ”
(જીવનઝરમર)

परमानंद

परमानंदस्वरूप

श्री

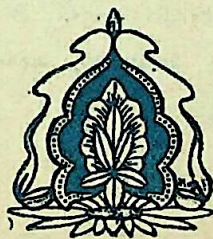
चंपकभाई

ना

वार्तालाप

वार्तालाप

[तेमनी "जवन जरभर" साथे]

श्री
परमानंद
प्रकाशन
मंदि

: પ્રકાશક :

શ્રી નરવરલાલ સોમચંદ વૈદ્ય ખી. એ.

શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિર

૭૬, શાંતિનિકેતન વિન્સેન્ટ રોડ,

માદુંગા, મુંબઈ-૧૯

સર્વ હક પ્રકાશક સંસ્થાને સ્વાધીન.

★

: વિકેતાઓ :

એન. એમ. હક્કરની કંપની

બુકસેલર્સ — પબ્લીશર્સ

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

★

લક્ષ્મી પુસ્તક ભંડાર

બુકસેલર્સ અને પબ્લીશર્સ

૨૪/૧, ગાંધીમાર્ગ, અમદાવાદ-૧

★

પ્રથમ આવૃત્તિ :

મુદ્રક : યશવંતલાલ યુનીલાલ બુટાલા

ઓક્ટોબર ૧૯૬૦

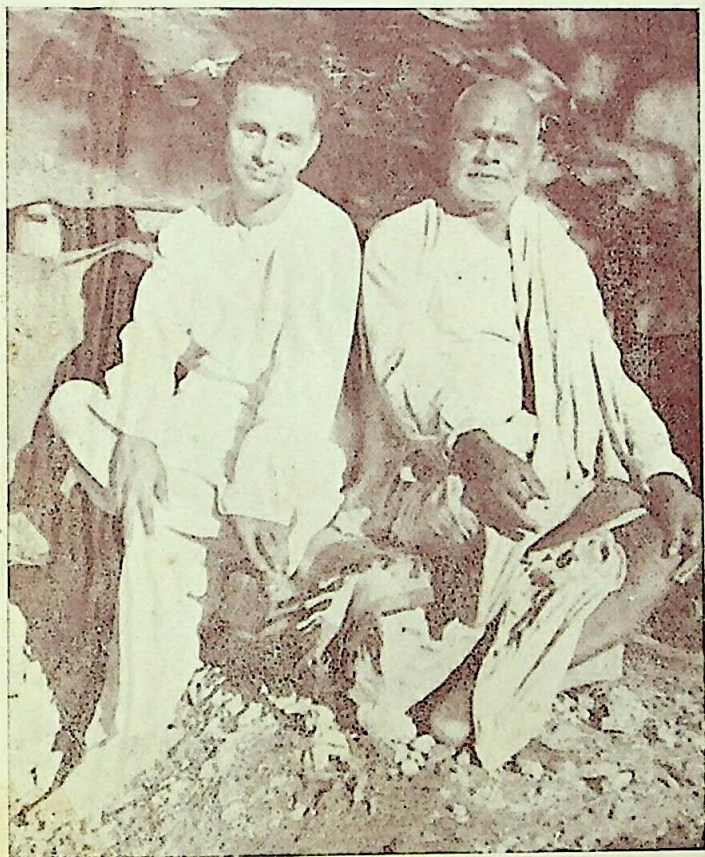
★

મુદ્રણસ્થાન : ધી યશવંત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

કિંમત રૂ. ૧-૭૫

સ્ટેશન રોડ, પ્રાંતિજ. જિ. સાયરકાંઠા.

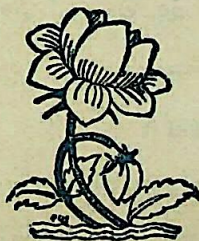
પરમાનંદસ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈ અને
પૂ. ગોવિંદાશ્રમજી

અંધેરે હૃદયમેં જ્યોત જલાડે
જ્ઞાન દેનકી કિરપા કીજે

अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया ।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्री गुरवे नमः ॥

श्री
प्रेमस्वरूप
पूज्य
श्री
नारायण
ने
समर्पण.

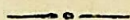
અનુક્રમ

સંપાદકના બે બોલ	૧
પ્રસ્તાવના	૨
જીવન ઝરમર	૬
શુરુવન્દના	૪૫

પૃષ્ઠ

૧ “હું”	૧
૨ મત્પરાયણ	૧૮
૩ નામસંકીર્તન	૨૬
૪ શ્રદ્ધા	૩૭
૫ ભગવદ્ભાવેશ એ જ ખરો ભાવાવેશ				૪૭
૬ મનોનાશ	૫૨
૭ ભક્તિ એ વેવલાઈ નથી !			૭૫
૮ જીવન-મુક્ત	૮૩
૯ આત્મદર્શન	૯૩
૧૦ પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિરની યોજના				૧૦૦
૧૧ “પરમાનંદ પત્રો” વિષેના અભિપ્રાયો				૧૦૨

સંપાદકના એ બોલ

શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિરનું આ અમારું ચોથું પુસ્તક છે. જિજ્ઞાસુઓ સાથે થયેલા આ વાર્તાલાપમાં પરમાનંદસ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈના બોલાયેલા બોલના જીવંત ધળકારા છે, એ વાચક-સાધક વાંચતા અનુભવી શકશે.

આ વાર્તાલાપ ઘણા ખરા સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. સૌ કોઈને ઇશ્વર તરફ પ્રેમ થાય, ભક્તિરસ બળે, તેમજ હૃદયશુદ્ધિ માટે અને જીવનના વહેવારમાં પલટો કરવાની પ્રેરણા મળે એ આશયે આ સંસ્થાએ આ વાર્તાલાપને પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. આ સંસ્થાની યોજના પાછળ આપવામાં આવી છે.

“પરમાનંદ પત્રો” વાંચ્યા પછી ઘણા ભાવિક જનોની પરમાનંદસ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈના જીવનમાં ડોકિયું કરવાની આગ્રહભરી પ્રેરણાને લીધે જ તેમના જીવનની આછી રૂપરેખા આ પુસ્તકમાં “જીવન ઝરમર” એ શીર્ષક હેઠળ આપવામાં આવેલી છે.

ગુરુ પૂર્ણિમા
૮ મી જુલાઈ ૧૯૬૦

સુંબઝ.

નટવરલાલ સોમયંદ દૈધ.

ખી. એ.

—: પ્રસ્તાવના :—

સાચું પૂછો તો સદ્ગુરુના વિષે હું લખી પણ શું શકું? પરમાનંદ સ્વરૂપનું વર્ણન આ વાણી કેવી રીતે કરી શકશે? “યતો વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સહ” વાણી ત્યાં પહોંચી ન શકવાથી મન સાથે પાછી ફરે છે. સદ્ગુરુનો મહિમા ગાવો અશક્ય છે.

“અસિતગિરિસમં સ્યાત્ કન્નજલં સિંધુપાત્રે
સુરતરુવર શાખા લેખિનીં પત્રમુર્ધાં
વિખતિ યદિ ગૃહિત્વા શારદા સર્વકાલં
તદપિ તવ ગુણનામીશ પારં ન યાતિ.”

એ ગુરુગમ્ય દેશ એવો છે કે જ્યાં બુદ્ધિ થાકી જાય છે. છતાં સદ્ગુરુ-કૃપાથી એ દેશમાં સહેલાઈથી પહોંચી જવાય છે. તેથી સદ્ગુરુ-શક્તિથી જ હું તેમના વિષે થોડું લખવાનું સાહસ કરું છું.

સંત તુકારામ કહે છે:—

“પવિત્ર તે કુલ પાવન તો દેશ,
જેથે હરિએ દાસ જન્મ લેતી.
કર્મધર્મ ત્યાંએ આલા નારાયણ,
ત્યાંએનિ પાન તિન્હી લોક.”

આ ભરતખંડ ભૂતળમાં જન્મીને જેણે ભગવાનનાં ગુણ ગાયા છે, તેણે જ ખરી રીતે પોતાની કાયા સફળ કરી છે. ભજન, ભક્તિ અથવા ભક્તોનાં કારણે જ સદ્ગુરુ શરીર ધારણ કરીને જગતમાં વિચરે છે. અને મહાભવસાગરમાં તણાઈ જતાં જીવોને હાથ પકડીને પોતાની

ગુરુત્વાકર્ષણથી બહાર ખેંચે છે પછી આ જીવો માટે લવસાગર સૂકાઈ જાય છે. અને તેમને લવસાગર તરવાની ફિક્કર રહેતી નથી.

સદ્ગુરુ ઝેરભર્યા જગનાં જીવોને પરમામૃત પાચે છે. તે ઝેરનું મારણ પ્રેમથી કરે છે. ઝેર પીનાર તો મરી જાય છે, પણ સદ્ગુરુ પ્રતાપથી સંસારનું ઝેર જે પચાવી શકે છે તે અમર થઈ જાય છે. સદ્ગુરુ પ્રેમના સિંધુ અને દીનનાં બંધુ છે. સદ્ગુરુના સંગથી સદાશિવની પ્રાપ્તિ આ સંસારમાં જ થાય છે. ગુરુદર્શન અથવા ગુરુમિલનથી કરોડો જન્મોનાં પાપ એક ક્ષણમાં ભસ્મ થઈ જાય છે. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહે છે કે ‘ એક ઓરડામાં કરોડો જન્મોનું અંધારું હોય પણ દીવાસળી પેટાવનાં જ એ અંધારું કોને ખબર કયાંય જતું રહે છે, અને સર્વત્ર પ્રકાશ પ્રકાશ ને પ્રકાશ, થઈ રહે છે ’

સંત તુલસીદાસજી કહે છે કે:—

“જનમ જનમ કે મીટે પરાભવ,

રામ દરસ જગ પાચો.”

અને

“તુલસી સંગત સાધુકી હરે—કૌટિ અપરાધ”

તેથી જ સદ્ગુરુ અથવા સંત વિષે એક ભક્ત કહે છે:—

“સંત પુરુષનાં દર્શન દુર્લભ, સમાગમે અહોભાગ્ય,

સંત પુરુષની આશિષ મળતાં વર્તે જય જયકાર.”

અને “સંત મળે તો મહાસુખ પામું, ગુરુજી મળે તો મેવા.”

ભક્તિ વિષે સમજાવતાં શ્રી પરમાનંદસ્વરૂપ ચંપકભાઈ કહે છે:—“ભક્તિ એ વેત્તલાઈ નથી. ભક્તિ તો શૂરવીરની જ સાચી છે. એ લીધા પછી કેમ છોડાય ?”

“નારાયણનું નામ જ લેતાં વારે. તેને તજીયે રે,

મનસા ત્રાયા કર્મણુ કરીને લક્ષ્મીવરને ભજીયે રે”

લકિતમાર્ગમાં હજી સુધી કોઈપણ લકતની લાજ ગઈ નથી.
લકિતમાં નામસ્મરણ પર તેઓ વધારે ભાર મૂકીને કહે છે —

“લજન જ લગવાન છે.”

પોતાના લજનોમાં તેઓ સ્પષ્ટ સમજાવે છે કે:—

“રામકૃષ્ણ — હરિ નામ અતિ મીઠું, સહેલું અને વળી સીધું,
પરમાનંદ પ્રભુ સાધન સહેલું, રામકૃષ્ણ — હરિનામ.”

“હરિનામ નૈયામેં જૈહો મન કરો ભવજલ પારી,
ભવરોગ દુસ્તર કલિમેં મન પ્રભુ નામ ગુણકારી.”

“રે મન લકિત જીવનનો સાર,
લકિત વિના જીવન કોડીનું
લકિત થકી પરમાનંદ મળશે,
રામ ચરણ આધાર.”

સંત કબીર તો ત્યાં સુધી કહે છે કે:—

“જો મુખ રામ નહિ, વો મુખ ધૂલ ભરી”

લકિતનો પ્રભાવ શું ગજબ છે ! લકિત વડે લગવાન કેટલા
જલદી વશ થાય છે, તેનું આ દષ્ટાંત છે:— તા. ૨૮-૫-૬૦ ને
દિવસે બપોરના ચારથી સાતનો સત્સંગ ચાલુ હતો. તે દરમિયાન એક
બહેન ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તે તા. ૧-૬-૬૦ ને દિવસે બદ્રીનારાયણ
જવાના હતા. તેથી પરમાનંદસ્વરૂપે તેમને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—

“મારા વતી બદ્રીનારાયણને કહેજો કે તમારો એક લકત
મુંબઈમાં તમને યાદ કરે છે. તમારી પાસે આવવાની તેને આજ્ઞા નથી.
તેથી મારા ‘હરિહર’ કહેજો” હવે તે જ દિવસે રાતનાં નવ વાગે
અમે જ્યારે લજનમાં બેસવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા, તેવામાં એક
ભાઈ બદ્રીનારાયણનો પ્રસાદ લઈને આવી પહોંચ્યા. સાચા લકતની
CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

પ્રાર્થના નારાયણને કેટલા દોડાની મારે છે ? ફક્ત બે કલાકમાં જ હજાર માઈલ દૂરથી યદ્રીનારાયણને પ્રસાદ મોકલી આપવો પડ્યો.

શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપ પ્રેમથી ભરેલા પ્યાલાઓની લહાણી કરે છે. તે પ્રેમરંગ એટલો પાંદો છે કે પછી એનાં પર બીજો રંગ ચઢવો મહા મુશ્કેલ બને છે. એક વાર ભૂલેચૂકે પણ બે જીવ પરમાનંદ - વર્તુળમાં આવે તો તે પાંદો જતો જ નથી.

“યદ્વગ્ત્વા ન નિવર્તન્તે, તદ્ધામ પરમં મમ. ”

આશા જ નહિ બદલે પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે ભક્તિના ભૂખ્યા ભાવિક ભક્તોને ભક્તિમાર્ગમાં આ ભાવપૂર્ણ પુસ્તિકા જરૂર ભાવોન્મિત કરશે.

કે. સુધા રાઠી.

બી. એ.

જીવન ઝરમર

સારા વિશ્વનાયે આણુએ આણુમાં,
 બની એક વસ્ત્યાં પ્રભુ તું અને હું.
 તો એ નાથ અનાથ મૂક્યો મુજને,
 વિખૂટાં પડ્યાં પ્રભુ તું અને હું.
 મુજ દેહ દિવાલ ખડી બીચમાં,
 અથડાઈ ગયાં પ્રભુ તું અને હું.
 મુજ જીવ પડ્યો ભવબન્ધનમાં,
 અટવાઈ ગયાં પ્રભુ તું અને હું.
 પણ નારાયણનો નાદ સુણી,
 મમ આત્મ રહે પ્રભુ તું અને હું.
 વિભુદાસ પ્રાણ વિલીન થતાં,
 ફરીથી મળશું પ્રભુ તું અને હું.

*

આકાશમાં સૂર્ય વાદળાંઓથી ઢંકાઈ ગયો હતો. આકાશ હજી
 સ્વચ્છ નહોતું. વાદળાંઓથી ઘેરાયેલા આકાશમાં કોઈ કોઈ વાર
 વીજળી ઝળકી જતી. વાદળાંઓનો ગડગડાટ થોડી થોડી વારે આકા-
 શમાં ચાલુ હતો. લાગતું હતું કે આ વાદળાંઓનો ગડગડાટ હવે શમી
 જશે. સમજતું હતું કે આકાશ હવે નિરભિ થઈ જશે, અને ફરી
 પાછો એ જ સૂર્ય આકાશમાં ઝળહળિત રીતે પ્રકાશી ઊઠશે.....
 અજ્ઞાનરૂપી લાંબી દુઃખ રાત્રી પૂરી થવા આવી છે અને જ્ઞાનરૂપી
 સૂર્યનો ઉદય થતો હોય તેમ જણાય છે.....દૂર દૂરથી કોઈ
 દિવ્ય વાણીનો અંકાર જાણે સાંભળવામાં આવે છે. એ અમૃત અંકાર
 સૂચવે છે કે કોઈ દૈવી-શક્તિ સંપન્ન. મહાપુરુષના આનિર્ભાવનો સમય
 આવી પહોંચ્યો છે.

પહેલના એક બિલ્ડીંગમાં વિચારશૂન્ય સ્થિતિમાં બેઠેલા એક પરમપુરુષના દર્શન કરવા માટે અહોભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. સાંભળ્યું હતું : દષ્ટા, પરમપુરુષ, જ્ઞાની કે આત્મસાક્ષાત્કાર કરેલાઓને માટે તો અમુક જ જાતનો પહેરવેશ હોય. અમુક જ જાતની દાઢી મૂછ હોય. અમુક જ રીતે કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારે એમની રહેણી કરણી હોય-પણ.....અહીં કશુંયે એવું જોયું નહિ.....નહિ કોઈ દાઢી, મૂછ કે જટા; નહિ ભગવાં કે ખાદી; પણ આંખોમાં કોઈ અજબ પ્રકારનું વિશિષ્ટ તેજ ચમકતું હતું. જેમને ચાર ચોપડીઓનો પણ અભ્યાસ નથી તેમની પાસેથી ખીલું શું મળવાનું છે?—ભગવાન કે ભગવાનની વાતો; જે પુરાણો અને શાસ્ત્રોમાં કહેલી છે તે; જેમાં અર્ધદગ્ધ અંગ્રેજી ભણેલાઓને રસ ન પડે તે; તત્ત્વજ્ઞાનની વાતો વાંચવી ગમે, સમજવી ગમે પણ અનુભવમાં મૂકવી ન ગમે તે. ચાલો, પૂછી તો જોઈએ કે આત્મા શું છે? જીવ શું છે? જડ શું? ચેતન શું?

લાગતું હતું કે શાસ્ત્રોમાં જે વાતો આવે છે તેને વિચારી વિચારીને સરખી રીતે ભાષામાં ગોઠવીને આ પરમપુરુષ જવાબ આપશે. પણ આ શું? સરવાણી ફૂટે તેવી રીતે અવિરત વાણીનો સ્રોત જાણે વહેતો થયો. વાણીને ખંચકાતું પડતું નથી, વિચાર કરવા માટે અટકતું પડતું નથી. શાસ્ત્રોના શબ્દાર્થને ઘૂંટવા પડતા નથી. બહુ જ સાદી, સરળ વાણી કાન દ્વારા હૃદયમાં ઉતરી જઈ ત્યાં જ વિરમે છે. સાંભળતાં જ એમાં ઓતપ્રોત થઈ જવાય છે. શ્રવણ કરનાર અને વાણી ઉચ્ચારનાર બંને એક ખીજમાં સમાઈ જાય છે. શ્રોતા, શ્રાવ્ય અને શ્રવણનો ત્રિપૂટી સંગમ થઈ જાય છે. હૃદયગમ્ય વાતો હૃદયમાં ઉતરી જઈ ચેતનાના દ્વાર ખોલી નાંખે છે. અનુભવ-ગમ્ય વાણીનું આવું જ હોય છે.

તાત્કાલિક તો ગાંધીજીની વિચાર સરણીનું સ્પષ્ટ દર્શન આ પરમ પુરુષમાં થયું. ક્રમે ક્રમે સમજાયું કે શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસની

વાણીનો આવિષ્કાર ફરીથી થઈ રહ્યો છે. સાદી, સરળ પણ હૃદયગમ્ય વ તો હૃદયમાં કેવી સોંસરી ઉતરી જાય છે ! ભણેલા ગણેલા તેમ જ અભણ, પુરુષ તથા સ્ત્રી, નાના કિશોર તથા બાલિકાઓને સમજાઈ જાય તેવી સરળભાષામાં આવું અગાધ તત્ત્વજ્ઞાન અને આત્મસાક્ષાત્કારની વાણી સરળ તેમ જ સચોટ રીતે રજૂ થઈ શકે એનો અનુભવ પણ પછીથી થવા લાગ્યો.

ભજન પરત્વે જોવા જઈએ તો પૂ. નારાયણનું જ કામ એમણે ઉપાડી લીધું છે. ભજનનો રાહ તો તેમનો—પૂ. સ્વામી નારાયણનો જ છે. એમના જેવી જ મોટી મોટી કરતાલો અને તે ભજનમાં વગાડતાં વગાડતાં ઈશ્વરમાં લીન થઈ જઈ, દેહનું ભાન ભૂલી જવું, એ બધો રાહ સદૃશ્ય નારાયણનો જ છે. છતાં કેટલીયે વાર પાંચસો વર્ષ પહેલાના બંગાલના નાના ગામડા, નવદ્વીપમાં રહી ભક્તિનો ફેલાવો કરનાર શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ યાદ આવી જાય છે. મોડાસાનું નગર કીર્તન પાંચસો વર્ષ પહેલાંના નવદ્વીપના ગૌરાંગ પ્રભુને યાદ કરાવતું હતું. શરીર પરત્વે જોઈએ તો નરસિંહ નહીં જાડો, નહીં પાતળો, નહિ જિઓ, નહિ દીંગણો. આવી જ મોટી કરતાલો સાથે હરિજનો-વૈષ્ણવોની સાથે જૂનાગઢમાં ભજન કરતો હશે, એમ ઘડીભરતો લાગ્યા વિના રહે નહિ. નરસિંહ ગૃહસ્થી હતા. તુકારામ ગૃહસ્થી હતા. તેઓ પણ સંસારમાં રહીને આ જ પ્રમાણે ભજન કરતા હતા. નરસિંહની કવિતામાં અધ્યાત્મજ્ઞાન અને આત્મસાક્ષાત્કાર સ્પષ્ટ ગોચર થાય છે, તો તુકારામની ગાથામાં, લોકોના હૃદય સુધી પહોંચે તેવી વાણીમાં અનુભવનો એક મીઠો રણુકો છે. આ બન્નેને જોતજોત થઈ ગયેલા આ પરમપુરુષમાં જોયા.

ગીતાના પ્રવચનો (જે હવે પછી ક્રમે ક્રમે રજૂ થશે.) બ્યારે સાંભળતા હોઈએ ત્યારે (આળંદી) ગામની સમાધિ સુધી આપણે પહોંચવું પડે. જ્ઞાનેશ્વરી જેવો અનુપમ ગ્રંથ જેમણે પંદર વર્ષની વયે લખ્યો; એકવીસ વર્ષની ઉંમર પૂરી થતાં જેમણે અમૃતાનુભવ, CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

યોગવાસિષ્ઠ ટીકા, યાંગદેવપાસધી (પાંસઠી) અને હરિપાઠ વગેરેના સેંકડો અલગ જોમણે રચ્યા; ૧૪૦૦ વર્ષ જીવેલા યોગનિષ્ઠ યાંગદેવને જોમણે પોતાના ચરણોમાં લીધા; પાડાના મુખે જોમણે વેદ જોલાવ્યા; અને જડ ભીંતને ચલાવી; એવા મહાન જ્ઞાનવૃદ્ધ અને ચારિત્ર્યવૃદ્ધ ભગવાન જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની ઝાંખી આ પરમ પુરુષમાં થઈ જાય છે.

*

*

*

(૨) જીવન લીલા

“ પરમાનંદ પત્રો ” એ પરમાનંદ સ્વરુપ શ્રી ચંપકભાઈનું ત્રીજું પુસ્તક. પત્રો રુપે જ્યારે એ પ્રગટ થયું ત્યારે ઘણાઓને શ્રી ચંપકભાઈના જીવનમાં ડોકિયું કરવાની ઇચ્છા થઈ આવી. જગતમાં એવી કેટલીયે મહાન વિભૂતિ હોય છે કે જે જ્ઞાન અને ભક્તિદ્વારા સૌનું કલ્યાણ કરે છે. એ પોતે કલ્યાણ રુપ બની રહે છે. પરમાનંદ સ્વરુપ શ્રી ચંપકભાઈની એવી જ કલ્યાણકારી જીવનગાથા જે માનવી માત્રનાં હૈયે સ્પર્શે છે અને અત્યાનંદ ઉપજાવે છે, તેની લંબાણપૂર્વક સવિસ્તર નોંધ ઇશ્વરની કૃપા હશે તો કોઈ દિવસ જરૂર થશે.

તેમને ઓળખવા જ મહામુશ્કેલ છે. તેમની ઓળખાણ આપવાનું સાહસ કરવું એટલે મૂંગા રહીને સૂચન કરવું તેના જેવું છે. હાલ તુરત તો તેમના જીવનની આછી પાતળી રેખાએ જે કંઈ સમજાય છે તે વાચકો—સાધકો પાસે મૂકતાં પણ ખમચાવું પડે છે. મહાન આત્માઓ જગત-કલ્યાણને ખાતર જન્મ ધારણ કરે છે અને દેહ સ્વરુપ પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓના માટે લખવું એ પણ સાગરના જલમાં ચંચુપાત કરીએ તેના જેવું છે—પરમાનંદ સ્વરુપ શ્રી ચંપકભાઈની પિછાન કેવી રીતે આપી શકાય ! એમના પત્રો, એમના લેખો

અને હવે પછી પ્રગટ થનારા તેમના ગીતા પરના પ્રવચનો જ તેમના જીવનનું સાચું પ્રતિબિંબ આલેખશે. છતાં આછો પાતળો પ્રયત્ન કરી જોઈએ.

*

*

*

હૈયામાં ધસમસતા પ્રેમના પ્રવાહનું પ્રતિબિંબ પાડતી હોય તેમ નર્મદા ગાંડીતૂર ખતીને પ્રયંત્ર પ્રવાહમાં સાગરને ભેટવા જઈ રહી છે. ઉપર આકાશમાં કોઈ કોઈ વાદળી નાચતી ઉલળતી રમવા નીકળી હોય તેમ લાગે છે. સામે પેલી પાર જે દેખાય છે તે કરનાળીનો આશ્રમ. એ છે મહારાજ શ્રી હંસારુદનો આશ્રમ. આશ્રમની પાછળ વૃક્ષોની લાંબી લાંબી પગથાર ચાલી જાય છે; વૃક્ષો, વૃક્ષો અને યસ વૃક્ષો જ. ખીજું કશું માલમ પડતું નથી. મહારાજશ્રી પાસે વૃક્ષોથી આચ્છાદિત ખનાવેલી જાંયડીમાં બધાં બેઠેલાં છે. ઉપર આકાશ ને બાજુમાં વહેતાં નર્મદાનાં ભૂરાં જલ. પાછળ આંખાવાડિયામાં મોરનો ટહુકાર સંભળાય છે અને આ બાજુ ગોપીનું ગીત શરુ થાય છે.

“ મંગલનાદ સુણાય, મોહન મારો આવે છે ” અને “ નિહાળ્યો મેં તો નટવર નંદકિશોર. ” મોરના ટહુકારમાં ગોપીનો મધુર ટહુકાર લળી જતો હતો, અને કોઈ અકથ્ય આનંદ ઉભરાતો હતો. હૃદયમાં કોઈ અનેરી ભિંમિંઓ નાચી જાતી હતી. ગીતના ટહુકાર પૂરા થયા પછી પરમાનંદ સ્વરુપ શ્રી. ચંપકભાઈએ પોતે જ કરેલા પ્રવચનની ફાઈલમાંથી ગીતાનો અગીયારમો અધ્યાય વાંચવા માંડ્યો. ભગવાને અબ્જુનને વિશ્વરુપ દેખાડ્યું તે બાબતનો.....ગીતાના પ્રવચનની ફાઈલ હાથમાં લીધી છે પણ ફાઈલમાંથી કશું વંચાતું નથી. કોઈ અનેરા ભાવમાં શ્રી. ચંપકભાઈના મુખમાંથી અદ્ભુત સ્તોત વહેવા માંડ્યો છે. વાણીની એ સ્ત્રોતસ્ત્રિની અટક્યા વિના અવિરત વહેતી રહે છે. ગુજરાતી ગીતાને પડખે હિંદીમાં ખીજી ગીતા રચાઈ રહી છે. શબ્દો પકડાતા નથી, ઝીલાતા નથી; કેમકે જે કંઈ સંભળાય છે,

તેમાં જ એતપ્રેત થઈ જવાય છે. હૃદય હૃદયની સાથે સંવાદ સાધે છે. બધો બાહ્ય ઉપચાર છૂટી જાય છે. ભક્તિની - ભજનની—પ્રેમની—અનુભવની મસ્તીના પડધા ઠેર ઠેર પડે છે, દર્શન ઠેર ઠેર થાય છે. જેનું દર્શન અને અનુભૂતિ સાચાં હોય તે જ આવા ગંભીર વિચાર આટલી સરળતાથી રજૂ કરી શકે અને સામાના મર્મ સુધી આ વસ્તુને પહોંચાડી શકે.

પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી. ચંપકભાઈએ ઘણીવાર કહ્યું છે કે ગીતાનો સાંભળનારો અને કહેનારો એમ પહેલાં તો બે જણ જુદા—પણ અંતે એક થઈ જાય છે. જે કહેનારો છે તે જ સાંભળનારો છે. કોણ કોને કહે ? ધસમસતી કોઈ પ્રયંત્ર નદીના પૂરવેગમાં જેમ ગામનાં ગામ તણાઈ જાય તેમ શ્રોતાજનો આ પ્રવાહમાં તણાઈ જતા હતા. એ નદી એ નર્મદા જ ! શ્રી. ચંપકભાઈનું એ વિશ્રામ સ્થાન. એમને નાનપણથી જ પ્રિય; જેમાં હમણાં પાણીની રેલ આવી ગઈ. પાણીની જળરજસ્ત રેલ આવી અને ગઈ; રેલના પાણી તો એસર્યાં પણ અહીં ગીતા પ્રવાહની જે પ્રેમરેલ આવી તે તો હજી આવતાં કેટલાંયે વર્ષો સુધી એસરવાની નહોતી.

ભગવાન શું છે ? તેને જાણવો કેવી રીતે ? ભગવાનને માટે પ્રેમ પ્રગટ થાય કેવી રીતે ? પ્રેમના આત્મસાંનિધે માટે કરવું શું ? યુરુકૃપા એ ભગવાનની કૃપા. યુરુકૃપા થાય કેવી રીતે ?...વગેરે વગેરે માટેનું એ પ્રવચન હતું. એ ક્ષણિકમાંથી વંચાતું નહોતું પણ જળરજસ્ત મોટો જાણે સમીયાણો મંડપ ભરાયો હોય ને તેમાંથી હજારોની જનમેદની વચ્ચે ઉદ્દ્યોધન કરી રહ્યા હોય તેવું લાગતું હતું. નાની વૃક્ષરાજ્યથી રચાયેલો મંડપ મોટો સમીયાણો બની ગયો હતો. ચાલીસ-પચાસ માણસોનું વૃંદ હજારોની મેદનીમાં ફેરવાઈ ગયું હતું.....ત્યારે શ્રી. ચંપકભાઈનો અવાજ પણ જાણે પ્રયંત્ર મહાલોપ ઉપજવતો હતો ! આ કઈ લીલા હતી ! પરમાનંદ એટલે સાડાપાંચ ફૂટના

લ'ખાઈવાળા દેહનું ખોખું નહિ, પણ આખું જગત; જેમનામાં અનેક જગત સમાઈ જાય અને અનેક સૃષ્ટિઓ લય પામી જાય તેવું મહાન વિરાટ સ્વરુપ. સાડાપાંચ ફૂટનું શરીર એ તો બ્રહ્મનો સચુણ આવિષ્કાર.

જવા દો એમની એ લીલાની વાત! અહીં કોઈનું રડવાનું ફૂસકું સંભળાય છે. પ્રેમના ચક્રચૂર નશામાં એ લાન ભૂલી ગયો લાગે છે, પ્રેમના મદિરાનો એણે વધારે નશો કર્યો હોય તેમ લાગે છે. અરે, પણ આ શું? શ્રી ચંપકલાઈ ખેલતાં ખેલતાં ખુરશી પર કેમ ઢળી પડ્યા! એમની ગરદન કેમ ઢળી ગઈ! શ્રી ચંપકલાઈની આંખમાં આંસુ થીજી ગયાં છે, નીકળવાનો રાહ નથી, તે માટે કે! આ બાબુ નર્મદાના બંને કાંડા જાણે આંસુથી છલકાઈ ગયાં છે! આંસુને રાહ છે નીકળવાનો, પણ તે નીકળતાં નથી. અકથ્ય લાવથી એ લાવોર્મિને તેમણે દાખી દીધી છે; તેમને તે આવડે છે, લાવને ચેક કરવાનું. લાવ તેમના વશમાં છે. તેઓ લાવના પ્રવાહમાં તણાતા નથી. ખીજું એમ પણ હોઈ શકે કે હવે આંસુનો કુવો ઉલેચાઈ ગયો—આંસુના ધોધ નીકળી નીકળીને, ને છતાંયે તેની સરવાણી ફૂટતી જણાય છે. પણ તે એમણે ચેક કરી નાખી છે. સુરદાસના “નિશદિન બરસત નૈન હમારે”નાં આંસુ સલીલને તેમણે રોકી દીધાં છે.

પરમાનંદસ્વરૂપ શ્રી ચંપકલાઈને લાવસમાધિમાં જોવા એ જીવનનો એક મોટો લઠાવો છે. આજે અહીં પ્રવચન કરતાં કરતાં લાવસમાધિમાં આવી ગયા છે. ભજન કરતાં કરતાં લાવસમાધિમાં આવી જવું અને દેહને ભૂલી જવો, અને તેમાં જ પ્રાપ્ત થતી વિલક્ષણ લાવસમાધિ કે પરમાનંદ એ શ્રી પરમાનંદસ્વરુપ ચંપકલાઈના અનુભવ છે. યોગી યોગથી તો ભક્ત કુંડલીનિને જગૃત કરી, પડ્યકને ભેદી જીવ--શિવનો ભેદ તોડી, પોતે તેમાં ઉપરામ પામે એ સ્થિતિ એમની છે.

એકવાસમી દિસેગ્ગર ઓગણીસોને સત્તરના શુક્રવારના રોજ ભગવાન સૂર્યના બાલકિરણોએ વધામણી આપી કે જગત પર એક

મહાન વિભૂતિનો આવિર્ભાવ થઈ ચૂક્યો છે. ઉપરથી દેખાતી અણુ-
બોમ્બની દુનિયાના પેટાળમાં ફેલાયેલી પેઠે ભક્તિરસનો પ્રવાહ જે વહી
રહ્યો છે—એકલા ભારતમાં જ નહિ પણ સમસ્ત વિશ્વમાં—એવા
પ્રવાહના અગ્રદુત બની વડોદરાના શ્રીસ્થળમાં જન્મ લઈને તે સ્થળ
પાવન કર્યું છે.

Realise God, feel God, see God, talk to God.
That is Religion. Religion is Realisation—ધર્મ એ
અનુભવની વસ્તુ છે, ચર્ચાની નથી. એ વસ્તુ તેમણે ગીતાના અઢાર
અધ્યાયના પ્રવચનમાં ઠેર ઠેર જગાએ કહી છે. માત્ર ચાર ચોપડીના
અભ્યાસમાં ત્યારે ગીતા, શ્રુતિ ઉપનિષદ વગેરે શાસ્ત્રોના મર્મ સુધી
પહોંચવાની શક્તિ તેમનામાં ક્યાંથી આવી ?

વડોદરાના મંદિરમાં તેઓ ધ્યાનમગ્ન ફરતા હતા. ત્યાં તેમને
શ્રવતવસ્ત્રધારિણી એક દેવીનું દર્શન થયું. શું એ સરસ્વતી હશે !
ગીતાદેવી હશે ! તેમણે શ્રી ચંપકભાઈને કહ્યું કે ‘લે આ દાતણ.’
અઢાર દાતણ હતા. શ્રી. ચંપકભાઈએ કહ્યું કે ‘મારે આટલા બધા
દાતણને શું કરવા છે ?’ એ દેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે ‘લઈ જ,
કામ લાગશે.’ આ અઢાર દાતણ તે ગીતાના અઢાર અધ્યાયનું જ
પ્રતીક હશે કે !

આધ્યાત્મિક વૃત્તિ તો પરમાનંદસ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈમાં નાન-
પણથી જ હતી. દેવને નવડાવવાં, ટીલાં ટપકાં કરવાં, જપ કરવો,
માળા ફેરવવી, ધ્યાનમાં બેસવું, મંદિરે જવું અને સત્સંગમાં બેસવું;
એ બધું કાર્ય તેમણે પાંત્રીશ વર્ષ સુધીમાં પતાવી નાખ્યું. બહુ
વાંચ્યું ! બહુ સાંભળ્યું ! તો પણ એ જ્ઞાન આપણને કેમ થતું નથી ?
કારણ શું ? બહુ મંથન કર્યા પછી સમજાય છે કે સંત-સંગની જરૂર
છે. સંતોના ચરણ પકડી લેા તો સંતકૃપા થાય. તેમને સંતકૃપા કેવી
રીતે થઈ તે આપણે આગળ ઉપર જોઈશું.

આત્મસાક્ષાત્કાર થઈ ગયો પછી ક્યાં રહ્યાં ટીલાં-ટપકાં; ક્યાં રહી એ માળા; ક્યાં રહ્યાં એ ધૂપ દીપ ! જ્યાં પોતે જ પાંત્રીસ વર્ષે લગવાનરુપ બની જાય પછી ક્યાં રહી જત્રા કે ક્યાં રહ્યા વિધિનિષેધ ! લગવાનનું નાનું મંદિર અને એમાં એકેલા લગવાન હજી એમને એમ તેમને ત્યાં છે.

પરમાનંદસ્વરુપ શ્રી ચંપકલાઈએ કદી પ્રગટ થવાની ઇચ્છા કરી નથી. તેમણે પોતાની અનુભવનોંધમાં લખ્યું છે કે.....
 “લખતાં પણ શરમ જેવું થાય છે પણ અંતર પ્રેરણા મને લગવાનની થઈ કે લવિષ્યમાં એનાથી પણ ક્રોધને લાલ થાય. ઇશ્વર તરફ પ્રેમ થાય, લક્ષિત રસ જગે એટલા પુરતું પણ મારે લખવું જોઈએ.”
 તેમણે હંમેશાં પોતાની જાતને છૂપાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આટલું અસીમ જ્ઞાન હોવા છતાં જ્ઞાનનું ગુમાન કે અભિમાન તેમનામાં હજી સુધી અમે જોયું નથી. નિરાભિમાની દેખાવાનો પણ એમણે પ્રયાસ કર્યો નથી. નિરાભિમાની દેખાવામાં પણ અભિમાનની છાંટ તો આવી જ જાય છે. સહજ સ્થિતિમાં વિચરતા જોઈને કોઈ અવતારી પુરુષ આપણને યાદ આવ્યા વિના રહેતો નથી.

તેમનું કુટુંબ મોટું હતું. આર્થિક સ્થિતિ સારી હતી. કુટુંબમાં ચૌદ માણસોનું ભરણ પોષણ બહુ સારી રીતે થતું હતું, તેમના વીસમા વર્ષે તેમના પિતાશ્રીનું અવસાન થયું. એકવીસમા વર્ષે લગ્ન થયું. પચ્ચીસમા વર્ષે એક પુત્રના પિતાજી બન્યા. ધંધા માટે વડોદરાથી મુંબઈ આવ્યા. ત્યાર પછી એક પુત્રીનો જન્મ થયો. પુત્ર અને પુત્રી બન્ને દશ દશ મહિનાના થઈ ગુજરી ગયા. આ સમય તેમને માટે ખરાબ હતો.

નાનપણમાં તેઓ બહુ જ તોફાની હતા. સ્વભાવે ટિપ્પણી અને જાક્કી પણ ખરા. જે જીદ પકડી તે છોડે નહિ. એ જીદ જ તેમને પ્રભુ પ્રાપ્તિ કરાવી ગઈ. એ જાક્કી અને ટિપ્પણી સ્વભાવ હજી પણ તેમનામાં મૂર્તિમંત છે.

ભાખરીના ભણતરમાં તેમને બહુ રસ પડ્યો નહીં. શાળાનું શિક્ષણ થોડું ઘણું લીધેલું, પણ વાંચેલું, વિચારેલું ઘણું. જ્યોતિષનો બહુ શોખ હતો. જ્યોતિષનાં ઘણાં પુસ્તકો તેમણે ઉચ્ચત્રાવી કાઢ્યાં. જ્યોતિષ જોઈ ક્ષણદેશ કાઢવાની બરોબરીમાં બહુ ઓછા તેમની સામે ઊભા રહી શકે. આમ તો અંગ્રેજી સાધારણ વાંચી શકે પણ ગુજરાતી બીજાં પુસ્તકો નવલકથાથી માંડીને આધ્યાત્મિક સાહિત્યનાં ઘણાં વાંચ્યાં—આધ્યાત્મિક વૃત્તિઓ તો નાનપણથી જ હતી. અગીયાર વર્ષના હતા, ત્યારથી તેમનું મન ઈશ્વરને શોધતું હતું, જેમાં સંતોના સમાગમે તે વૃત્તિઓ વધારે પ્રબળ બની. ગાંધી સાહિત્ય પણ તેમણે ઘણું વાંચ્યું વિચાર્યું. વાંચ્યા પછી તેનું મનન કરવું એ તો તેમના સ્વભાવનું ખાસ લક્ષણ છે. સામયિકોમાં થોડા છૂટા છવાયા લેખો જે તેમનાથી લખાયા હતા તે તેની સાક્ષી પૂરે છે. “દીક્ષા” નામનું નાટક જે લખ્યું તે તેમના ગૃહસ્થી જીવનમાં સંન્યસ્ત લેવાના પ્રતીક રૂપે જ હતું. સંસારમાં રહેવા છતાં સંસારથી અલિપ્ત રહી સહજ ભાવમાં ઈશ્વરાભિમુખ થઈ, આંતર-આજ્ઞ બધી વૃત્તિઓને તેમાં જ સંલગ્ન રાખવી એ રીતે “દીક્ષા” નામનું નાટક એ નાટક ન રહ્યું, તેમનું જીવન જ બની ગયું.

રમત ગમતનો શોખ પણ એટલો જ હતો, ક્રિકેટ તો તેમાં ખાસ. એ Sportsman Spirit—એ ખેલદિલી, ઉત્સાહી સ્વભાવે તેમના ધંધાદારી જીવનમાં તેમજ આધ્યાત્મિક જીવનમાં અજબ એવો રંગ પૂર્યો.

પ્રારબ્ધના ભોગ ભોગવવાના હશે તે ધંધાદારી જીવનમાં તેમણે અંપલાવ્યું, પણ તેમનું મન તો “કંઈક બીજું જ” શોધતું હતું. હિમાલયમાં ક્યાંક ચાલી જવાના અભખરા પણ તેમને આવેલા અને ઘર પણ છોડ્યું. પણ મથુરામાં પૂં નારાયણ સ્વામી મળી ગયા. જેઓએ તેમના જીવનમાં કદી ઉપદેશ આપ્યો નથી. એવા પૂં નારાયણ સ્વામીએ

ખે વાક્યોમાં જ તેમને જીવનનું રહસ્ય સમજાવી દીધું. —“તુમ કિસકા ત્યાગ કરતે હો. ‘ત્યાગ’ કા ભી ત્યાગ કર દો—(મતલબ “ત્યાગ” કરનેકા જે વિચાર હૈ ઉસકા ભી ત્યાગ કર દો) મથુરાથી પાછા આવ્યા પણ કોણ જાણે દિલમાં ભગવાનને માટે એવી ચટપટી અને વ્યાકુળતા ઊભી થઈ કે ન પૂછે વાત ! તેમનું મન ઈશ્વરમાં લાગી ગયું. આ બાળુ સોના ચાંદી અને રત્નો ધંધો ચાલે છે. તેમાં ઘણું કમાયા છે. પણ મન હજી ઉપરામ પામતું નથી; જીવનનું લક્ષ્ય ધન નથી રહ્યું. તેમનું લક્ષ્ય હવે ભગવાન બની ગયું છે; એકબાળુ ભગવાન પોતે તેમને તેમના તરફ ખેંચી રહ્યો છે, ને બીજા બાળુ ઐહિક જીવનના રંગો તેમને રંગવા તૈયાર થઈ ગયા છે. કોનું ખેંચાણ વધારે જોરદાર નીકળે છે તે જ હવે જોવાનું રહ્યું.”

પૂ. નારાયણ સ્વામીને તેઓ તેમના આવીસ વર્ષની ઉંમરથી જાણે. (હાલમાં તેમની ઉંમર ૪૩ વર્ષ છે.) પૂ. નારાયણ સ્વામી વડોદરામાં ભજન કરતા. તેઓ મુંબઈ આવ્યા. એમના બત્રીસમા વર્ષે પૂ. નારાયણ સ્વામીના ભજનનું સાધન ઠીક ઠીક ફાવી ગયું. તેઓ તેમની સાથે મથુરા ગયા. મથુરાથી પાછા ફર્યા.....અને ભજનની શરુઆત થઈ ગઈ. રાતદિવસ બસ ભજન, ભજન અને ભજન. ભજનના ભાવમાં મસ્ત રહેતા. દિવસ ખે દિવસ નહિ, પણ દિવસોના દિવસો સુધી ખાવાપીવાનું પણ ભાન ન રહે, શરીરનું પણ જ્યાં ભાન ન રહે ત્યાં માર્કેટમાં ચાલતા કાપડના ધંધા પર તો લક્ષ્ય શાનું જ રહે ! ભાવ સમાધિમાં દિવસોના દિવસો નીકળી જાય. બજારમાં ઉથલપાથલ થાય, પણ ત્યાં તેમનું હવે ધ્યાન નથી. આ બાળુ ભગવાન અને આ બાળુ સંસાર—બન્ને તેમને ખેંચે છે. પણ સંસારની પકડ સદ્ગુરુની કૃપાથી ઢીલી પડી. ભગવાનની પકડ બહુ મજબૂત નીકળી. વાઘના મુખમાં આની પડેલો જીવ છટક્યો હોય તેવું સાંભળ્યું છે, પણ ભગવાનની—સદ્ગુરુની પકડમાં જે સપડાયો તે હજી સુધી છૂટી ગયો હોય તેવું સાંભળ્યું નથી. ભગવાનની પકડમાં

તેઓ બરાબર પકડાઈ ગયા. ભગવાન હવે તેમને કચડલચડ ચાવીને પોતાના પેટમાં નાખી તેમને તે રૂપ—ભગવાન રૂપ—પોતારૂપ બનાવી દે છે. રહ્યાં સહ્યાં સંસારનાં બંધન ભગવાને કાપી નાખ્યા ધંધામાં નુકસાની આવી, ભાગીદારી તૂટી અને ભયંકર આંધી ઊભી થઈ. ભક્તને પોતાનો બનાવવા માટે અને રહ્યાં સહ્યાં સંસારના પાશમાંથી છોડાવવા માટે ભગવાનને પણ તરફીળ કરવી પડે છે. પણ અહીં ભક્તને એવો પણ ભાવ નથી કે ભગવાન મારી કસોટી કરે છે. બાપ દીકરાની શી કસોટી કરવાનો હતો - ભગવાન ભક્તની શી કસોટી કરવાનો હતો ! ભક્ત તો એમ જ સમજે છે કે “ભલું થયું ભાંગી જંગળ, સુખે ભજ્યું શ્રી ગોપાલ.” નરસિંહે જે ગાયું તે એની અનુભવવાણી હતી. જીવનમાં જેણે એ રંગ માણ્યો અને જીવનમાં જેનો આ અનુભવ થયો તે તેણે સાદા શબ્દોમાં મૂકી દીધો કે બીજાને માટે એ માર્ગસૂચક થઈ પડે—દીવાદાંડી રૂપ બની શકે.

આર્થિક આંધી જે ઊભી થઈ તેમાં જે બધું કમાયા તે બધું ચાલી ગયું. આર્થિક લોસ તો એવી ઊભી થઈ કે એક જગાએથી બીજી જગાએ જવા માટે ટ્રામના પૈસા પણ ન મળે. પણ ભજન તો ચાલુ જ રાખ્યું. ભગવાન ઉપરની તેમની શ્રદ્ધા અખૂટ અને અચળ હતી. દરમ્યાનમાં શ્રી હંસ મહારાજ, શ્રી ગંગેશ્વરનાંદજી, નિત્યાનાંદજી-શ્રદ્ધાનાંદજી-વગેરેનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો.

૧૯૫૦ ના કાર્તિક મહિનાની એકાદશીએ એકલા જ ભજન કરવા માટે આળંદી ઉપડ્યા. તેમની શ્રદ્ધાને શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજે ધક્કો મારી આપ્યો. અવનવા અનુભવો ભગવાને કરાવ્યા, જેની સવિસ્તર નોંધ હવે પછી કોઈ બીજા પુસ્તકમાં લઈશું. જગતના સુખો નકામા જણાવા લાગ્યા, અને રાતદિવસ બસ ધૂનમાં જ રહેવા લાગ્યા. દરમ્યાનમાં ગૃહનું ભરણ પોષણ આશ્ચર્યકારક રીતે ચાલતું હતું. ગીતાના નવમા અધ્યાયનો બાવીસમો શ્લોક તે તદ્દન સત્ય છે, એ

એમનો અનુભવ છે. ભગવાન કહે છે કે મારા ભક્તો જે સમયે એકાગ્ર ચિત્તથી મારા ભજનમાં લાગે છે, તે સમયે મને પણ તેની ચિંતા થાય છે અને તેનાં જે જે કાર્ય હોય તે તે સર્વ મારે જ કરવા પડે છે. એ જ ભજન કરાવે છે અને એ જ પોતાની ગીતા ભક્તને મુખે કહેવડાવે છે. ભજન,—ભાવાવેશ, કે સમાધિસ્થ અવસ્થામાં જે કંઈ બોલાય છે કે લખાય તે ભગવાનની વાણી. ઋષિઓએ, દૃષ્ટાઓએ જે ઉદ્ગાર કાઢ્યા તે જ આ બધાં શાસ્ત્રો. પરમાનંદ, શ્રી ચંપકભાઈ એ રીતે મહાન ચિંતક અને તત્ત્વજ્ઞ છે; ઋષિ અને દૃષ્ટા છે.

હિમાલયની ગિરિકંદરામાં પણ ન મળે એ સંત અહીં અમને મુંબઈ જેવા પ્રવૃત્તિમય શહેરમાં મળી ગયા. એ સંત કથા, બોધ, ઉપદેશ આપીને આધ્યાત્મિક જીવન જતા નથી, પણ પાસે રહીને એનું આચરણ કરાવે છે. પ્રભુનામનો પ્રચાર એ જ એમના જીવનનું લક્ષ્ય છે. અહીં મુંબઈમાં તેઓ સત્સંગ અને ભજન દ્વારા પોતાનું જીવન વ્યતિત કરી રહ્યા છે. તેમનું જીવન ભક્તિના રંગે રંગાયેલું છે એમ કહેવામાં એમને અન્યાય કર્યો કહેવાશે; એમનું જીવન—એ જ ભજન છે અને ભજન જ એમનું જીવન છે. ભજનનો અર્થ—અહીં સાદો અર્થ—‘સંકીર્તન’ એમ કહીએ તો નહિ ચાલે. ભજનનો અર્થ વિસ્તૃત કરવો પડશે. ભજન એટલે સેવા, ઈશ્વર માટેનો પ્રેમ. ગાંધીજીની જે સત્યપ્રિયતા અને સેવા પરાયણતા છે તે; વિનોબાજીનાં જે સ્થિતપ્રજ્ઞના લક્ષણો છે તે.....જીવનનો રાહ બદલી જે જીવનને ઉન્નત માર્ગે લઈ જાય તે.

પરમ, ભક્ત શ્રી ચંપકભાઈને પ્રભુના પ્રેમ સ્વરૂપનું દર્શન થયું છે અને તેથી જ તેમના લખાણોમાં અને પ્રવચનમાં પ્રેમની ધારા વહી છે. પ્રભુને બીજાઓ ભલે સત્ય કે જ્ઞાન કહે પણ ઉપનિષદ તો તેને ‘રસ’—પ્રેમ જ કહે છે, અને જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં આનંદ છે. બ્રહ્મના તે સ્વરૂપનું

દર્શન શ્રી ચંપકભાઈની જ્ઞાનદષ્ટિને થયું છે. તેમના લખાણો કે પ્રવચનો એટલે કે જાણે ગીતાનું હૃદય.

ઉપરની બધી વાતોમાં પણ જે કંઈ સર્વત્ર દષ્ટિગોચર થતું હોય તો તે પ્રેમ તત્ત્વ છે. શ્રી ચંપકભાઈનાં જીવનમાં પ્રેમ એ નિયામક (Controlling Force) તત્ત્વ છે. જ્યાં જ્યાં તેઓ જાય ત્યાં ત્યાં પ્રેમ અને આનંદનું વાતાવરણ ફેલાવી દે છે. પારકાંઓને પોતાના કરી લેવા એ એમની ખાસ વિશિષ્ટતા છે. વાણીમાં એવી મધુરતા છે. જે એમની પાસે ગયા તે બધાં તેમના થઈ ગયા, એવું એમનું જીવન-જસ્ત આકર્ષણ છે. કહે છે કે કૃષ્ણને થઈ ગયાને પાંચ હજાર વર્ષ થઈ ગયા. ત્યારે શું હવે કૃષ્ણ સગુણરુપે નથી? કૃષ્ણ હજી પણ છે અને ગોપીઓ પણ હજી છેકૃષ્ણ વિનાની ગોપી હોઈ શકે નહિ અને ગોપીઓ વિનાનો કૃષ્ણ હોઈ શકે નહિ.

તેમનામાં જે સમભાવ છે તેને માટે લખતાં તો પાનાં ભરાય. એલફ્રીન્સ્ટન રોડ પરની રૂમમાં તેમનું ભજન હોય કે મક્તલાલ પાર્કમાં ભજન હોય; ખોતવાડીના ઝૂંપડામાં તેમનું ભજન હોય કે હુજીસ રોડના આલિશાન ફ્લેટમાં ભજન હોય; વીસ-પચીસ માણસોમાં ભજન કરવાનું હોય કે દાદરના રામમંદિરમાં પાંચસો માણસોની વચ્ચે ભજન કરવાનું હોય; મુસલમાનને ત્યાં ભજન કરવાનું હોય કે હિંદુને ત્યાં ભજન કરવાનું હોય; પણ તેમનો ભાવ તો એક જ રહ્યો છે. ભજનમાં તન્મય થઈ જવું અને બીજાઓને તેમાં તન્મય કરી દેવા એ તેમના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે. ત્યાં વહેંચાતા પ્રસાદ અને સન્માન તેમ જ આગતા સ્વાગતાની તેમને બહુ પડી નથી; ફૂલના હાર તોરાની તેમને પડી નથી. તેઓ ભાવને જીએ છે; ભાવનાને જીએ છે. કરનાળી કે વૃંદાવન, આળંદી કે દેહુ જ્યાં જનસમુદાય તેમના ચરણ સ્પર્શ માટે ગાંડા ઘેલા થાય ત્યારે શરમથી થતું તેમનું સ્તુમકું મુખારવિંદ યાદ આવ્યા વિના રહેતું નથી. એરોપ્લેનમાં ઉડીને જવાના પ્રસંગમાં તેમ જ કોઈનો સ્ટેશનેથી સામાન બિચકીને ઉપાડી લાવવામાં તેમનો ભાવ

તો એક જ રહે છે. ટેબલ-ખુરશી પર આલીશાન બંગલામાં ભોજન લેતી વખતે તેમ જ ચાલીસ-પચાસને તૈયાર થયેલી રસોઈ પીરસતી વખતે તેમનો ભાવ તો એક જ રહે છે. માનસૂચક તેમની પ્રશંસા થતાં કે અપમાન જનક અપશબ્દો સાંભળતાં, તેમના મનની સ્થિતિ તો સમ જ રહી છે.

એટલો જ જીંડો ધ્યાનો સ્ત્રોત તેમના હૃદયમાં વહેતો માલૂમ પડે છે. સુખીના સુખમાં તો સૌ કોઈ ભાગ પડાવવા જન્ય પણ દુઃખીના દુઃખમાં ભાગ પડાવનારો તો કોઈ વિરલો જ હોય. આ વિરલતા પણ તેમના જીવનના ઘણા પ્રસંગોમાં જોઈ છે. અહીં એક જ દષ્ટાંત બસ છે.

વરસાદ કહે મારું જ કામ. એવો ધોધમાર વરસાદ વરસતો હતો. ઠંડીના સૂસકારા પણ એટલા જ જોસથી વાતા હતા. વીજળીના ચમકારા પણ એટલા જ થતા હતા. ગ્રાંટરોડમાં ભજનમાં જતી વખતે એક મસ્ત દરિદ્રનારાયણને વરસાદમાં પલળતો જોયો. અંગ ઉપર કશું મળે નહિ; કદાચ ફાટીતૂટી લંગોટી હોય. ફૂટપાથ પર લાંબો થઈને પડ્યો હતો. ભજન પૂરું થતાં જ તેના માટે ઓઢવાની ચાદર કે ધોતિયા માટે તેમના દિલમાં ચણચણાટ થયો. એક બહેન હતાં, એ વિધવા હતાં. ગીતાના અઢારે અધ્યાયના પ્રવચનો તેમને ત્યાં જ થયાં હતાં. તેમણે કહ્યું કે “ધોતિયું તો નથી કહો તો શાલ આપું.” શ્રી ચંપકલાઈએ કહ્યું, “શાલ પાછી નહિ મળે.” “કાંઈ વાંધો નહિ,” એમ કહીને તે બહેને શાલ આપી દીધી. ગીતાના પ્રવચનો દ્વારા તેમણે ભક્તોના માનસ કેવા ઘડ્યા છે તેને માટે ઉપરનું દષ્ટાંત બસ છે. ફૂટપાથ પરના એ દરિદ્રનારાયણને પોતે જાતે જાંઘને એ શાલ ઓઢાડી દીધી. શાલ મળતાં જોને કોઈ જાતનો મળ્યાનો શિષ્ટાચાર કરતાં નથી આવડતો એવા એ દરિદ્રનારાયણની બે આંખો જ અખૂટ અહેશાન માનતી હતી. શ્રી ચંપકલાઈએ કહ્યું પણ ખરું કે ભગવાનના દર્શન કરવા છે ને! દર્શન કરી લો!

આંખોના ખૂણામાંથી નીકળેલા અને ત્યાં જ ઠહરેલા બે આંસુડાંથી તેનું મુખ પ્રકાશી ઉઠ્યું હતું અને તે દ્વારા તેનું હૃદય લાખ લાખ વંદન કરી રહ્યું હતું.

સાધકો તેમજ ભક્તોમાંથી કોઈ ગિમાર પડ્યું હોય અને તેની છેલ્લી ઘડીએ ગણાતી હોય ત્યાં શ્રી ચંપકભાઈની હાજરી ન હોય એ અસંભવિત છે. સેવા-શુશ્રૂષામાં પોતાના દેહનું ભાન સુદ્ધાં વિસારી દેવું અને રાતની રાતો તેમાં કાઢી નાખવી એ તો તેમનો સહજ ભાવ છે. એ જ તેમનું ભજન છે. એક શ્રીમંતના મા ગિમાર પડ્યાં ત્યારે પહેલેથી શ્રી ચંપકભાઈ પાસે વચન માગી લીધેલું કે મારી છેલ્લી ઘડીએ મને છોડીને ક્યાંય નહિ જતા. અને...એ કોલ તેમણે પાળ્યો. એક સિંધી ગૃહસ્થ જેમને ત્યાં હિંદીમાં ગીતાના પ્રવચનો થતાં, તેમનું મૃત્યુ પણ તેમણે સાચવી લીધું. મૃત્યુ પામતા એ ગૃહસ્થના મુખમાંથી May God Bless you ! ભગવાન તમારું કલ્યાણ કરો ! અને શ્રી ચંપકભાઈના ખોળામાં માથું મૂકી મૃત્યુને ભેટી લીધું. જિંદગી આખી જેણે ભજન ન કર્યું હોય તેને મરણ આવે ત્યારે તે વખતે શું કરવું ! એ શું કરી પણ શકવાનો હતો ? રહ્યાં સહ્યાં આ ભવજંધન કાપવા તો કોઈ જોઈએ ને ! અને તે સંત વિના, ભગવાન વિના, કોણ કાપી શકે ?

“પ્રેમ બલિદાન માગે છે ખરું ! કાકા !”

“હાં ! બહેન ! પ્રેમ બલિદાન માગે છે.” — ભગવાનને દિવ્ય પ્રેમ જોઈએ છે. ભગવાનના પ્રેમને માટે ઝંખતો કોઈક જ વિરલો હોય. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહે છે તેમ સંસારી પ્રેમને માટે લોકો આંસુ સારે છે, પણ ભગવાનને માટે મેં કોઈને બે આંસુ સરખાંય સારતાં જોયાં નથી. પરમપુરુષ ભગવાનના પ્રેમમાં મરી ફીટેલી એક કન્યાએ તેના સમસ્ત જીવનને અર્ધ્ય રૂપે ભગવાનને ચરણે ન્યોચાવર કરી દીધું ત્યારે શામળાજીના કુંગરોને ઘેરી વળતી મેશ્વો નદીના

તીરે એના અગ્નિસંસ્કાર માટે શ્રી ચંપકભાઈ વિના બીજું કોણ હોઈ શકે? અગ્નિસંસ્કાર પછી તેના અવશેષોને શ્રીનાથજીમાં પધરાવનાર પણ શ્રી ચંપકભાઈ જ હોઈ શકે ને !

જે વિધવા બહેને દરિદ્રનારાયણને માટે ગરમ શાલ આપી, તેમના મૃત્યુને પણ તેમણે ઉજ્જવલ બનાવી દીધું. તેમના મૃત્યુને તેમણે ધન્ય બનાવી દીધું. શરીરની નાડીઓ તૂટતી હોય, આ દુનિયાના વાયરાના બ્યાં છેલ્લા શ્વાસોચ્છવાસ લેવાનાં હોય, ત્યાં ભગવાન કયાંથી યાદ આવે? આ બહેનના પ્રસંગમાં તેણે બન્યું નથી. ભજનમાં બ્યારે શ્રી ચંપકભાઈ ગ્રાંટરોડ આવ્યા ત્યારે હોરિપટલમાંથી કહેવડાવ્યું કે તેઓ તેમને ઝંખે છે. તેમના દર્શન કરવા છે. પરમાનંદ શ્રી ચંપકભાઈને રાત્રે ૧૨ વાગે જોતાં જ તેમના હૃદયમાં પ્રેમનો સાગર ઉભરાયો. અને ખુલ્લો એકરાર કર્યો કે “ મારાથી હવે જપ થતો નથી. ” શ્રી ચંપકભાઈએ એટલું જ કહ્યું કે “ હવે જપની શી જરૂર છે ! હવે તો ભગવાનમાં સમાવાનું છે ને ! બ્યાં ભગવાન અને તમે એક થઈ ગયા ત્યાં કોણ કોનો જપ કરશે ! ” ‘ તો પછી સવારે આભડવા આવજો. ’ પેલા બહેને એમનું મૃત્યુ જોઈ લીધું, પણ એ મૃત્યુથી હવે તેમને ડર નથી, તલભાર શોક નથી. મૃત્યુને તેમણે વધાવી લીધું. ત્યારે જ આ શબ્દો બોલાયને ! શ્રી ચંપકભાઈએ તેમને “ અબ હમ અમર ભયે—ન મરેંગે ’ નો પાઠ હૈયે ઉતારી દીધો. ડોક્ટર અને પરિચારિકાને રુમની બહાર કાઢી તેમના દેહને સ્પર્શ કરીને પોતાનો હાથ પ્રસાર્યો.....અને ચિરનિદ્રામાં—શાશ્વત નિદ્રામાં સૂવાડી દીધા. બ્યાં કંઈ દુઃખ નથી, સુખ નથી; બ્યાં પુરુષ—સ્ત્રીનો ભેદ નથી, જાતિ—લિંગનો ભેદ નથી; બ્યાં શાશ્વત પ્રેમની નિરંતર ઉખા છે અને ચિરંતન અજરામર દિવ્ય પ્રેમની ગોદ છે.

પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈમાં જ્ઞાનમિશ્રિત ભક્તિ છે; કર્મ અને યોગ તેમાં automatically (આપમેળે) રીતે વણાઈ ગયા છે.

જ્ઞાન વિનાની લક્ષિત પાંગળી છે. જ્ઞાન સાથેની લક્ષિતથી સાધક શિષ્ય ગતિથી પ્રગતિ કરી શકે છે. કરતાલથી થતા તેમના લજ્જન અને ગીતાના પ્રવચનો તેની સાક્ષી પૂરે છે. નર્મદા તીરના કરનાળાએ જતાં બે ગોપીઓની તકરાર જરા સાંભળવા જેવી છે.

એક ગોપી કહે છે કે મારો ગુરુ ભક્ત છે. બીજી ગોપી કહે છે કે મારો ગુરુ વેદાંતી છે—જ્ઞાની છે. એક ગોપી કહે છે કે મારું ગીત તો ‘ગોપીગીત’ છે; બીજી કહે છે કે મારું ગીત તો ‘ધર્શાપનિષદ’ છે. એક ગોપી કહે છે કે મારો ગુરુ—મારો ભગવાન, સગુણુ બ્રહ્મ છે જ્યારે બીજી કહે છે કે મારો ભગવાન તો નિરંજન—નિરાકાર છે.

શ્રી ચંપકભાઈ કહે કે બધાંનો સમન્વય કરી નાખો; બધું એકાકાર કરી નાખો, એકાકાર થયા પછી કોઈ વાદ નથી રહેવાના, કોઈ પૂર્વગ્રહ નથી રહેવાના, જ્યાંસુધી એકાકાર નથી થયો ત્યાં સુધી જ આ બધી રામાયણુ છે.

★

(૩) સદ્ગુરુ—મિલન

શ્રી. રામકૃષ્ણ પરમહંસના વિષયમાં સ્વામી વિવેકાનંદે જે ઉદ્દગાર કાઢ્યા છે તે જોઈએ :

Beyond these is another set of teachers, the Christ of the world. They are the Teachers of all teachers. **God himself coming in the form of man.** They are much higher; they can **transmit Spirituality** with a touch, with a wish, which

make the lowest, the most degraded characters, saints in one second. Do you not read of how they used to do these things? They are not the terchers about whom I was speaking; they are the Teachers of all teachers; **the greatest manifestation of God** to man We cannot see God **but through them.** we cannot help worshipping them and **they are the only beings we are bound to worship.**†

“મે” દિવસે દિવસે એ માનવી (રામકૃષ્ણપરમહંસ) પાસે જવા માંડ્યું અને બરાબર જોયું કે, ધર્મનું દાન થઈ શકે છે. એક સ્પર્શ, એક દષ્ટિપાત સમસ્ત જીવનનું પરિવર્તન કરી શકે છે. મેં પ્રાચીન કાળના બુદ્ધા બુદ્ધા પ્રકાશદાતાઓ વિષે વાંચ્યું હતું કે તેઓ કેવી રીતે હાજર થાય છે, અને કહે છે કે “તું એક—અખંડ થા” અને માણસ “અખંડ” બન્યો. હવે જ્યારે મેં આ માણસને જોયા ત્યારે એ બધું તદ્દન સત્ય લાગ્યું અને મારી બધી શંકાઓ દૂર થઈ

† ભાવાર્થ : આ સિવાય બીજા સદ્ગુરુઓનો પણ સમૂહ છે જેમ કે જસસકાદસ્ટ. તેઓ બધા ગુરુઓનાં પણ ગુરુ છે. ઇશ્વર પોતે જ મનુષ્યરુપમાં અવતાર લે છે. તેઓ બહુ જ ઉચ્ચ કોટિના હોય છે. સ્પર્શ માત્રથી તેમ જ સંકલ્પ માત્રથી તેઓ આધ્યાત્મિકતા પ્રસારી અધમ પાપીને પણ એક ક્ષણવારમાં સંતની પાયરી પર બેસાડી દે છે. તેઓ આ વસ્તુ કેવી રીતે કરતા હતા તે તમે જાણતા નથી ! જે સદ્ગુરુઓ વિષે હું વાત કરી રહ્યો છું, તેમની આ વાત નથી. આ તો ગુરુઓના પણ સદ્ગુરુ છે, જે મનુષ્ય જાતને ઇશ્વરી અંશનો આલિંગન સહજ ભાવે બતાવે છે અને તેમના સિવાય આપણે ઇશ્વરના દર્શન કરી શકવાનું નથી. આપણે તે વિભૂતિઓની પૂજા કર્યા વિના રહી શકવાનું નથી. અને આજ મહાન શક્તિઓ છે કે જેના તરફ આપણે ભક્તિભાવ બતાવ્યા વિના રહી શકીએ તેમ નથી.

ગઈ..... મારા ગુરુદેવની સમક્ષ—તેમની હાજરીમાં મને સમન્નઈ ગયું કે મનુષ્ય આ શરીરમાં પણ પૂર્ણ બની શકે છે. ”

આ “અખંડતા”નું જે રહસ્ય સમજાવે તે ગુરુ. ગુરુ અને ઇશ્વર જુદા નથી, એટલું જ નહિ, પણ ઇશ્વરને પ્રાપ્ત કરાવનાર ગુરુ ઇશ્વરથી પણ શ્રેષ્ઠ છે.

ઉપાસના માટે ઉપાસકે સગુણ ભગવાનની કામને કાઈ મૂર્તિ સામી રાખવી પડે છે. અખંડ ધ્યાન ધારણા દ્વારા તે મૂર્તિમાં બોલતા-ચાલતા ભગવાનને જાગ્રત કરવા માટે તથા સગુણ સાક્ષાત્કારને માટે પ્રયત્ન એક નિષ્કાની આવશ્યકતા હોય છે. ભક્ત જે રૂપનું ધ્યાન કરે છે. તે જ રૂપમાં ભગવાનને ભક્ત માટે પ્રગટ થવું પડે છે; પરંતુ આટલું પણ દુઃખ નહિ વેઠવું હોય તો સરળ ઉપાય એ છે કે જે સદ્ગુરુ સાકાર અને સગુણ રૂપમાં પ્રત્યક્ષ છે, તેમને જ પરમાત્મ-ભાવથી પૂજવા અને નિત્ય એવું ધ્યાન ધરવું કે તે સદ્ગુરુ જ પોતાની સાથે વિશ્વની અંદર અને બહાર સર્વત્ર વ્યાપી રહ્યા છે..... પછી સમન્નશે કે ગુરુ અને ભગવાનમાં ભેદ નથી; સગુણ ભગવાન અને નિર્ગુણ ભગવાનમાં ભેદ નથી; ભગવાન અને વિશ્વમાં ભેદ નથી તથા ભગવાન તેમ જ આપણામાં ભેદ નથી. આ અભેદ ભક્તિનો મર્મ સમન્નય કેવી રીતે? અદ્વૈત ભક્તિ અનાયાસ અને અખંડ હોય છે. આ બધી વાતો ગુરુગમ્ય માર્ગથી જાણી શકાય છે. શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજે કહ્યું છે કે “અદ્વૈતમાં ભક્તિ હોય છે, આ વાત અનુભવવાની છે, બોલવાની નથી.”

“શ્રી ગુરુનું” નામ એ જ મારે માટે વેદ-શાસ્ત્ર છે.” આ મનોભાવનો મર્મ પણ ગુરુ સેવાથી કૃતાર્થ થયા પછી જ સમન્નય છે. ગુરુસેવા, ગુરુસહવાસ, ગુરુનામ, ગુરુકૃપા—એ એવી પ્રયત્ન શક્તિ છે કે તે શક્તિ આગળ બોજાં બધાં સાધન ક્ષિપ્ત પડી જાય છે. દેવગઢ ઉપર જર્નાદન સ્વામીની બાર વર્ષની સેવાથી એકનાથ જેવા

મહાત્મા તૈયાર થયા, પરંતુ શું હિંદુસ્તાનનાં હજારો વિદ્યાલયો, સેંકડો કોલેજો અને બધી યુનિવર્સિટીઓએ મળીને પચાસ વર્ષમાંયે આવો એક પણ મહાત્મા નીપજ્યો છે? સાચી વાત એ છે કે અનેક શાસ્ત્રો લણાવનારી કોલેજો અને શારદા પીઠો કરતાં ગુરુના સહવાસમાં રહેવાનું ફળ વધારે છે. શાસ્ત્રગ્રંથો અને વિદ્યાપીઠો— શારદાપીઠો કરતાં સ્વાતુલવસંપન્ન મહાત્માની સેવાનું ફળ અનંતગણું વધારે છે. પાઠશાળા, વિદ્યાલય, શાસ્ત્ર વગેરેનો કંઈ ઉપયોગ નથી અથવા એ બધાં તુચ્છ—નકામાં છે, એમ કહેવાનો અર્થ નથી, પરંતુ મહાપુરુષની સેવામાં અલ્પ પ્રયત્ને જે મહાન કાર્ય થાય થાય છે તે અન્યત્ર મહાપ્રયાસથી પણ બની શકતું નથી, શાસ્ત્રગ્રંથ વાંચવાથી જે સંસ્કાર મન પર નથી પડતા તે અધિકારી પુરુષનું આચરણ જોવાથી અનાયાસે જ પડે છે. શાસ્ત્ર બહુ બહુ તો બુદ્ધિને ચમકાવે છે—તેજસ્વી કરે છે, પરંતુ બુદ્ધિનાં બારણાં ખોલીને હૃદય પર ટકારા મારી પરમાત્મસ્વરૂપ પરમાનંદની ઓળખાણ “પરમાનંદ”ની કૃપાથી જ થઈ શકે છે.

પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈએ તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે : “સંત એટલે જ પ્રભુ. નારાયણ કરતાં સંત જ શ્રેષ્ઠ છે. હું તો પ્રથમ સંતને જ પગે લાગું, અને પછી નારાયણને; કારણ કે ઇશ્વર-દરબારના દરવાજાની ચાવીઓ સંત પાસે છે. એ જો નહિ હોય તો દરવાજા ખોલે કોણ? ભગવાન પણ એ જ સુણાવે છે કે ભક્તો-સંતો મારા છે. તેની જો કોઈ સેવા કરે છે તો મારી ભક્તિ કરે તેના કરતાં પહેલાં હું તેમને (સંતોની સેવા કરનારને) પહેલાં મળું છું અને મુક્ત કરી નાખું છું.”

સદ્ગુરુનાં ચરણોનો લાભ જેને મળી ગયો તે સંસારથી મુક્ત થઈ ગયો. તેનું ચિત્ત બ્રહ્મના જ રંગમાં રંગાઈ ગયું. સમસ્ત કલ્પનાઓ લય પામી જાય છે, ત્યાં બિચારી ઇંદ્રિયો શું કરી શકે! આંતરિક ઇંદ્રિયો પણ કંઈ કરી શકતી નથી. જ્યાં મન, ઇંદ્રિય,

પ્રાણુ લીન થઈ ગયા તે સુખનું વર્ણન કોઈ શું કરી શકે? હવે તો.....આ જગતના અધિકારનો અસ્ત થઈ ગયો, સમસ્ત સંસાર મૂળસહિત પ્રકાશમય બની ગયો. સદ્ગુરુની કૃપાથી જીવ-શિવના ભેદ રહેતા જ નથી. ગુરુ મળ્યા પછી કશું સાધન કરવાનું રહેતું નથી.

પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈ કહે છે : “ગુરુ મળ્યા પછી કંઈ માળા ફેરવાવાની હોય? ગુરુ મળ્યા પછી કંઈ જાપ કરવાના હોય? ગુરુ મળ્યા પછી કંઈ સાધનનું કષ્ટ વેઠવાનું હોય? તમે હિમાલયમાં જાઓ અને અનેક કષ્ટ વેઠો, લાખો માળા ફેરવો કે કરોડો જાપ કરો, પણ ભગવાન મળતા નથી. હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે ભગવાન એવાને કદી મળ્યા નથી અને મળવાના નથી. છતાં તમને કોઈનામાં પણ પ્રેમ * થઈ જાય અને તેનામાં પૂરેપૂરી શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ મૂકી દો અને એ કહે એ પ્રમાણે કરો તો પછી ભગવાનના દર્શન એ તો ડાળા હાથની વાત છે. વાસ્તવમાં કશું કરવાનું જ નથી, કેવળ શ્રદ્ધા કેળવવાની છે. ગુરુ કહે તેમ કરવાનું છે.”

“હું આ જીવ રહ્યો નથી કારણ કે મેં બધું સર્વસ્વ અર્પણ કરી દીધું છે. આ જે બોલી રહ્યો છે તે એ જ બોલી રહ્યો છે. આ જે કંઈ કરી રહ્યો છે તે એ જ કરી રહ્યો છે. ક્યાં બોલવું, શું બોલવું એની મને કશી જ ખબર નથી. એ જ બોલાવે છે.

* When spiritual forces are transmitted from the teacher to the taught, they can only be conveyed through the medium of love; there is no other medium that can convey them.

(Vivekanand)

***ભાવાર્થ:**—ગુરુદ્વારા શિષ્યમાં જે આધ્યાત્મિક બળનાં આંદોલનો સંચારિત કરવામાં આવે છે તે દિવ્ય પ્રેમદ્વારા જ કરવામાં આવે છે. પ્રેમ સિવાયના બીજાં બધાં સાધન ત્યાં ફિક્કાં પડ્યાં છે.

—વિવેકાનંદ.

આવી દશ વર્ષથી મારી સ્થિતિ છે. અને છેલ્લા પાંચ વર્ષથી તો વિશેષ એવી સ્થિતિ છે. કારણ કે હું ‘જીવ’ રહ્યો નથી.”

“સદ્ગુરુ સાથેનો સતત સહવાસ હોવા છતાં આપણે તેમને પિછાની શકતા નથી. કારણ કે તેમની અવસ્થા કરતા હોઈએ છીએ. મારે માટે તમે ગમે તે કહો તેનો પ્રશ્ન જ નથી, પણ આ જે ગુરુ-તત્ત્વની અવસ્થા ન થવી જોઈએ તેનો જ સવાલ છે. આ કોઈ જેવી તેવી વસ્તુ નથી, પણ બહુ લયંકર વસ્તુ છે. તમે બધા ધૂનમાં ‘જયગુરુદેવ જયગુરુદેવ’ ને પછી “પરમાનંદ પ્રભુ જયગુરુદેવ” કહીને પરમાનંદ સ્વરૂપમાં તૂટી પડો છો. હું જાણી જોઈને..... “કૃષ્ણ નિરંજન.....” કહેવા જાઉં છું છતાં તમે ‘પરમાનંદસ્વરૂપ’ કહીને તૂટી પડો છો. આ વ્યક્તિ વિશેષનો ભાવ છે, તે સામે મારો વાંધો છે. બાકી તો સર્વત્ર પરમાનંદસ્વરૂપ જ છે ને! ‘આ ચંપકલાલ’ તે સમજીને તમે તૂટી પડો છો તેમાં મારો વાંધો છે. લક્ષણા વૃત્તિથી “પરમાનંદ” એટલે આત્મા—ભગવાન એમ સમજીને તૂટી પડો તો વાંધો નથી.

*

*

*

સંતોમાં શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ, શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ અને પૂ. નારાયણ સ્વામીની કૃપા તો તેમના પર અનહદ હતી. તેમાં પણ પૂ. નારાયણસ્વામીની કૃપાનું તો પૂછવું જ શું?

હમણાં પ્રગટ થયેલા “પરમાનંદ પત્રો”માં પત્ર નં. ૫૩માં પૂ. ચંપકભાઈ, પૂ. નારાયણસ્વામી માટે લખે છે :

“એમને લજ્જન અને ગીતા ઘણાં પ્રિય હતાં. અને એ કાર્યક્રમ હું એમની કૃપાથી કરી રહ્યો છું. ખીજું આપણે શું કરી શકીએ? એ જ કરાવે છે. મથુરામાં જ્યારે તમારા બાપુજી અને હું ૧૯૪૯માં ગયા હતા.....

ત્યારે નારાયણ સ્વામી અમારી સાથે હતા. સ્ટેશન પર વેઈટીંગ રૂમની બહાર બગીચામાં બેઠા હતા અને મેં રહેજ નારાયણને પૂછ્યું હતું કે “મારે શું કરવું? જીવનમાં કેવી રીતે પ્રભુ પ્રાપ્તિ કરી શકાય?” ત્યારે તેના જવાબમાં મહારાજ હસ્યા હતા અને કહ્યું હતું, “ચિંતા કરનેકી કોઈ જરૂરત નહિ હૈ. ભજન બહોત ખૂબ કરના ચાહીએ... ભજન ધૂનમેં લગ જાઓ. નારાયણ સખ હીક કરેગા. નારાયણ સખ દેખતા હૈ. ઓ અંધા નહિ હૈ.”

“હું એ પ્રમાણે ચાલવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું અને એ પ્રયત્નમાં મને સતત કૃપા અને બળ મળી રહ્યા છે. તે અનુભવી રહ્યો છું અને અત્યારે અહીં પણ એ જ એમના ચીંધેલા ભજન-ગીતા કાર્યમાં લાગેલો છું. મારું જીવન આ કાર્ય માટે જ નારાયણને સમર્પણ થયેલું છે અને એ છોડી દઉં તો નુગરો જ કહેવાઉં. ગુરુમંત્ર પરિત્યાગી રૌરવ નરક પ્રજેત. બસ, ત્યાર પછી મારે એમની સાથે કદી વાતચીત થઈ નથી. છેલ્લા ૧૯૫૧-૧૯૫૨ માં સગુણરૂપે મળેલા તે જ અને ત્યાર પછી મારે માટે છેલ્લા ૧૯૫૬ માં ૯ મી નવેમ્બર સુધી સગુણરૂપમાં હોવા છતાં નિર્ગુણરૂપમાં બની ગયા હતા. સગુણનું જવું અને નિર્ગુણનું આવવું મારે માટે ૧૯૫૩ થી દૈવ બની ગયું હતું અને હવે એ દૈવતા પર મ્હોર લાગી ગઈ છે.”

આગળના પત્ર નં. પર માં પૂ. નારાયણ સ્વામી માટે પૂ. ચંપકભાઈ કહે છે :

“.....સવારે (ગીતામાં) નારાયણ આવેલા. કાન્તિભાઈની રૂમમાં જ્ઞાનેશ્વરી ગીતા પર બધા સહી કરાવતા. હું પાછળ બેસેલો હતો. કોઈએ મને કહ્યું કે તમારે સહી નથી કરાવવી? ત્યારે મેં કહ્યું કે જો નારાયણ સહી કરી શક્તા હોય તો હૃદયમાં સહી કરે. બાકી સ્થૂલ સહી તો મારે નથી કરાવવી, અને નારાયણે મારી સામે વેધક દષ્ટિથી જોયું હતું. તે દશ્ય કેટલું અદ્ભુત હતું? તે હું અને નારાયણ સ્વામી એ જ સમજ્યા હતા. ત્યાર પછી હું પ્રત્યક્ષ અપરોક્ષ રીતે

મળ્યો નથી, પણ એવા ઘણા પ્રસંગો (અનુભવો) થયા હતા. બહારથી તો હું ઘણીવાર એમને વિષે લખતી વાતો પણ કરતો, એ તો તમારે ક્યાં અજાણ્યું છે? તેમાં પણ મારો ભાવ તમે સમજ્યા હશે, એક નારાયણ જ સમજતા હતા. કરતાલ માગેલી ત્યારે આપોઆપ મળી. જ્ઞાન સાક્ષાત્કારની માગણી એક દિવસ તમારા કાગળ સાથે કાગળ ખીડેલો તેમાં મેં કરેલી. અને જે જે ઇચ્છાઓ મેં એમને કહી તે અદશ્ય રીતે એમણે પૂરી કરી. ૧૯૫૩ પછી હું કદી એમને મળ્યો નથી-પ્રત્યક્ષ રીતે, પણ એમનો સતત અનુભવ મને થયો છે. લજ્જન એ જ કરાવે છે. એમણે જ જ્ઞાનની વાતો શીખવી. ગીતાનું બાહ્ય જ્ઞાન મારે માટે સરળ બન્યું.”

.....“હું તમારો મિત્ર જે ચંપક હતો તેની સૂરત જ આ બધાં જ્ઞાનેશ્વર, રામકૃષ્ણ, ગાંધીજીએ અદલી નાખી છે. હવે હું એ રહ્યો જ નથી. એમાં એમની બધી કૃપા છે. મને જબરદસ્તીથી ઉલટાવી નાખ્યો છે. હું કેવો હતો તે તમે ક્યાં નથી જાણતા? અને હવે ‘ચંપક’ નામ અને રૂપ ક્યાં ગયા, તે શોધ્યા પણ જડતા નથી. નારાયણમાં ખોવાઈ ગયા. કેટલી બધી કૃપા! એકે કૃપા કરી તો બધાએ કરી નાખી. હંસમહારાજ, શ્રદ્ધાનંદ, નિત્યાનંદ કોની કોની કૃપા લખ્યું? અરે મારા ઉપર તો પ્રાણીમાત્રે કૃપા કરી છે. તમે બધાં એ મારા ઉપર કૃપા જ કરી છે.”

પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈ તેમના જીવનનું ધ્યેય પત્ર નં. ૫૩ માં જણાવે છે:

.....“હવે જીવનના બાકી રહેલા વર્ષો નારાયણની સેવામાં જ ગાળવા એવો નિશ્ચય થઈ ગયો છે. એમની જ કૃપાથી એ નિશ્ચયનું બળ આવ્યું છે અને જીવન સુધી એ જ કૃપા એ નિશ્ચયને નિભાવશે એવો વિશ્વાસ અને ખાત્રી છે. પ્રભુનામનો પ્રચાર એ જ જીવનનું લક્ષ્ય છે. એ કરવું અને સાથે બીજાને કરાવવું એ જ

નારાયણનું કામ, એમના સગુણ ત્યાગ પછી આપણા માટે બાકી રહે છે. એ જ એમની સ્મૃતિ છે. એમની સ્મૃતિ કાયમ રાખવા માટે જ ભક્તોનું કર્તવ્ય આ જ બની જાય છે. બીજી બધી સ્મૃતિ નકામી થઈ પડશે; ગામે ગામ, ઘરેઘર, ભજન ફેલાવી દેવું એ જ કર્તવ્ય હવે બાકી રહે છે. અને એ જ એની ખરી સેવા છે. એમ મારું માનવું છે.”

*

(૪) નામ સંકીર્તન

નામ સંકીર્તન કરવા કેવી રીતે પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈ પ્રવૃત્ત થયા તે હવે જોઈએ. “નારાયણ જયંતી” પ્રસંગે તેમણે કરેલું પ્રવચન જ તેમને માટે કંઈ કહેશે.

“તમે નારાયણનો પરિચય માગો છો. નારાયણનો પરિચય કેવી રીતે આપી શકું? સંકીર્તનની અંદર મળી જવું, સંકીર્તનમાં ગૂમ થઈ જવું એ જ નારાયણનો પરિચય છે. નારાયણના નામ-સંકીર્તનનું તો પૂછવું શું? તેમનું સંકીર્તન એ તો જાણે ગંગાનદીનો પ્રયંત્ર ધસમસતો પ્રવાહ. એક દિવસ પણ જ્યાં એમની સાથે ભજન થયું અને દેહાધ્યાસ ખતમ.”

“એમનો કોઈ પરિચય નથી. ક્યાં તેમનો જન્મ, કોણ તેમના માબાપ, ક્યાં રહેતા, એ કશું જાણી શકાયું નથી, કોઈ પૂછે તો કહે કે નામસ્મરણ એ જ માબાપ. સાચા માબાપ નામસંકીર્તન. એમની નાની નાની વાતોમાં પણ ઉપદેશ આવી જતો. તેમણે કદી શિષ્યો બનાવ્યા નથી. મા કોણ? બાપ કોણ? દેશ કયો? તે પૂછો તો તેના જવાબમાં એટલું જ કહે કે એ બધું ‘વિકલ’ વિકલના દેશમાં રહું છું ને વિકલ મારા બાપ છે, વિકલ મારી મા છે.

“નામ સંકીર્તનથી બધી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. નામસ્મરણથી ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને યોગ સાક્ષાત્કાર પણ નામ સંકીર્તનથી થઈ જાય છે. ગમે તેવો મૂર્ખ હોય તો યે શું, પણ નામ સંકીર્તનથી સમાધિ થઈ જાય છે. પૂજ્ય નારાયણે કોઈ દિવસ તત્ત્વજ્ઞાન, વેદાંતની વાત કહી નથી. અનુભવ કરવાની જે વાત છે તે જ તેમણે કહી છે. કોઈ પણ જીવ નામસંકીર્તનથી બહુ જ ઝડપથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જેણે ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં તે યોગી. કેવળ ભગવત્ નામ-સંસ્મરણથી ભગવાનનાં દર્શન થઈ જાય છે. કોઈપણ વસ્તુનો ત્યાગ કરવાનો નથી, જ્યાં બેઠો હો, ગમે તે ત્યાં, ગમે તે ગામમાં, નામ-સંકીર્તન કરતા રહો, ભગવાન મળી જશે. નામ એ જ જ્ઞાન છે. નામનો પ્રવાહ એવો જળરજસ્ત છે કે ખીજ વસ્તુ ત્યાં રહી શકતી નથી. નામ એ જ ભગવાન છે. જીવને પોતાના સ્વરુપનું ત્યાં ભાન થઈ જાય છે. “હું” કોણ છું, હું કઈ સ્થિતિમાં છું, એ બધું નામ-સંકીર્તનમાં યાદ આવી જાય છે. આપણે ખોવાયેલો ભગવાન આપણને નામસંકીર્તનમાં મળી જાય છે ભગવાન હૃદયમાં બેઠેલો છે. ભગવાનની પ્રાપ્તિ હૃદયમાંથી જ થઈ જાય છે.

“સંત સમાગમ તો બહુ સરસ વસ્તુ છે, પણ સંકીર્તનમાં સંતસમાગમ એ તો કોઈ અલૌકિક ભાવ છે. પહેલાં તો ભગવાન શું છે એ આનંદ સ્થિતિની ખબર નથી હોતી; પણ પછી સંત સાથેના સંકીર્તનમાં આપોઆપ ભગવાન પ્રત્યે ખેંચાણ થાય છે. નદી જેવી રીતે સમુદ્રમાં મળી જાય અને ત્યાંથી પછી પાછી આવી શકતી નથી, તેવી જ રીતે સંતોની સાથેના સંકીર્તનમાં જીવભાવ ખતમ થઈ જાય છે. કેમ કે સંતોના સંકીર્તનમાં વિશેષ પ્રભાવ હોય છે અને ત્યાં અનુભવ થાય છે.

“હું જ્યારે નાનો હતો ત્યારે નામસંકીર્તન અગર ભજન કરાવા-વાળા ઉપર ટીકા કરતો. તે વખતે મારો રુઆળ પણ જળરો અને તોફાન પણ ધણું, કંઈક મહાત્માએને અમે પજવતા, કહેતો કે આ બધા દોંગ

છે. પેટ ભરવા માટે આ બધા ભગવાનનું નામ લે છે. એમ ક'ઈ નામ-સંકીર્તનથી ભગવાન મળવાનો હોતો ?-એવી ક'ઈ ક'ઈ ટીકાઓ કરતો. જેનું ક્ષણ હું આજે પણ ભોગવી રહ્યો છું. એ મારા કર્મનો બદલો છે. આજે મારે જ ભજન કરવું પડે છે.

“આમ તો પૂ. નારાયણને ૧૯૩૬ ની સાલથી ઓળખું. પણ તેમની સાથે સંકીર્તનમાં બેસવાનો અવસર આવ્યો બાર વર્ષ પહેલાં. પૂ. નારાયણ મુંબઈમાં આવ્યા. હું ખીજા લોકોને તેમના ભજનમાં મોકલતો, પણ હું નહિ જતો. પણ આજે જવું પડ્યું. બે-ત્રણ ફૂટ તેમનાથી દૂર બેઠો હોઈશ. ભજન શરુ થયું. ગુરુ સ્તુતિ થઈ. “વૈષ્ણવ જનતો તેને કહીએ (નરસિંહ)” એ ભજન ગવાયું. પછી કેટલા કલાક ભજન ચાલ્યું અને ક્યારે ભજન પૂરું થયું તે માલુમ ન પડ્યું. નારાયણની સ્થિતિ તો દારૂડિયા જેવી. ખૂબ નશો કર્યો. આખી દુનિયા કે આખી સલ્તનતનું રાજ્ય આપો તો પણ એવો અનુભવ નથી થઈ શકવાનો, ભજનમાં એ ગૂમ થયા અને હું પણ ગૂમ થઈ ગયો. અને પછી તો આનંદ, યોગ, સાક્ષાત્કાર-જે કહો તે. તેમને તો જીંદગીને લઈ જવામાં આવ્યા. મને પૂછવા લાગ્યા કે શું જિંદગી હો? પણ સમાધિમાં કોણ જવાળ દે?..... ત્યારથી મેં તોફાન છોડી દીધું, મસ્તી છોડી દીધી અને મસ્કરી છોડી દીધી. ત્યારનો હું ભજન કરી રહ્યો છું, પણ તે તેમની કૃપાથી. આ ભજને તો મારી સૂરત બદલી નાખી.”

“મહાત્માના મુખમાંથી ભગવાનનું જે સુમધુર નામ અને સંકીર્તન નીકળે છે તે સીધે સીધું કાનમાંથી હૃદયમાં ઉતરી જાય છે. આપણું સ્વરૂપ બદલી નાખે છે. એક દિવસના પણ મહાત્માની સાથેના સંકીર્તનથી તેનું રટણ હૃદયમાં સ્થિત થઈ જાય છે. ગમે ત્યાં જાઓ પણ તે ભૂલી શકાતું નથી. તો દરરોજ સંત સાથે બેસીને ભજન કરો તો પછી પૂછવું શું? નિત્યના ભજનથી કેટલો આનંદ? તેનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે? આનંદ આવે છે, એટલું પણ કદી

કહી શકાય ! એ અવર્ણનીય આનંદ જીવ જ્યારે સંત સાથેના સત્સંગમાં આવે ત્યારે જ થઈ શકે, તે વિના નહિ. આને જ જ્ઞાન, ભક્તિ, મોક્ષ કે નિર્વાણપદ એવું શાસ્ત્રકારોએ નામ આપ્યું છે. નામ સંકીર્તનથી એ બધું આપોઆપ થઈ જાય છે.

“સંકીર્તનના માળાપ કોણ? ભગવાન. બધી ઈદ્રિયોમાં જ્યાં આનંદ રેલાય ત્યાં સગુણ સાક્ષાત્કાર સંકીર્તનની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ. સંકીર્તનની પ્રાપ્તિથી નર નારાયણ થઈ જાય છે. જીવ, અવસ્થામાં બદલે અવસ્થામાં ભજન કરવું પડે. સંકીર્તનને ગુરુ બનાવી દો. ગુરુ ક્યાં મળે? શું હિમાલયમાં ગુરુ મળે? સંકીર્તન-ગુરુ તો દરેક જગ્યાએ મળે. સંકીર્તન પછી સગુણરૂપે ગુરુ સ્વયં આવે છે. ભજનમાં એમનો સગુણ દેહ ચાલી જાય છે, નિગૂણ દેહ રહી જાય છે..... હજારો વર્ષોથી સંકીર્તન હજી પણ ચાલે છે. સંકીર્તનનો જન્મ ક્યારે? તો માલૂમ પડે છે કે તેનો જન્મ નથી, એ અજર, અમર, નિરંતર, અજન્મા છે.

“મીરાં “ગિરિધર ગિરિધર” કરતી કરતી ભગવાનમાં સમાઈ ગઈ. કૃષ્ણ કૃષ્ણ કરતાં મીરાં કૃષ્ણ બની ગઈ. તુકારામ ભજન કરતાં કરતાં “તુકા ઝાલા પાંકુરંગ”. ચૈતન્ય મહાપ્રભુ “હરિ બોલ હરિ બોલ, હરિ હરિ બોલ, મુકુંદ માધવ ગોવિંદ બોલ.” કરતા કરતા જગન્નાથજીમાં એકરૂપ થઈ ગયા.

“વેદાન્તની ભાષામાં જેને ‘સમાધિ’ કહે છે, ભક્તિમાં જેને ‘મદ્રુપ’ થવાનું કહે છે, પંડિતો જેને ‘ઉન્મત્તની સ્થિતિ’ કહે છે. તે સ્થિતિ સંકીર્તનથી આવી જાય છે. વાતચીત કરવાથી શું વળે? તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરો. શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા કે દૂધની વાત કરવાથી શું વળે? દૂધ પીને જીઓ.

“બાર વર્ષ પહેલાં જે સંકીર્તન ઘૂસી ગયું તે સંકીર્તન જ મંત્ર બની ગયું. સંકીર્તનની બધી ધૂનો તે મંત્ર છે. કાનમાં હવે કયો

મંત્ર માંગવાનો રહ્યો ! ‘હરે રામ હરે રામ, રામ રામ હરે, હરે, હરે કૃષ્ણ, હરે કૃષ્ણ, કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે.’ તેમ જ ‘ૐ નારાયણ નારાયણ જય ગોવિંદ હરે, ૐ નારાયણ નારાયણ જય ગોપાલ હરે,’ ની ધૂનો એ બધાં મંત્રો છે. જે કોઈ કરશે તેને અવશ્ય ફળ મલશે. મારા જેવા અવગુણી તોફાનીએ નામસંકીર્તનથી અનુભવ કર્યો. હવે ખબર પડી કે સંકીર્તન શું છે. ત્યાં સુધી તો તુલસીદાસનું રામાયણ જે કહે છે કે ઉલટ નામ જપત જગ જના એ પણ સમજાતું નહોતું. રામાયણમાં નામના મહિમાનું જે વર્ણન તુલસીદાસજીએ કર્યું છે તે તો જ્યારે અનુભવ થાય છે ત્યારે જ ખબર પડે છે કે એ વર્ણન અનુભવ આગળ સાધારણ જ લાગે છે. કારણ, અનુભવનું વર્ણન ‘કોઈ કેટલું’ કરી શકે ! એ વર્ણનનો વિષય જ નથી રામાયણ - તેનો સાર તેનો અનુભવ ક્યારે થાય ? વારંવાર રામાયણને વાંચવાથી આનંદ નહિ આવે, પણ રામાયણ જે કહે છે તે કરો તો આનંદ આવશે. રામાયણ કહે છે કે સંકીર્તન કરો. સંકીર્તનથી જીવ શિવ બને છે.

“ધૂન યોગ એ જ નારાયણની જયંતી છે. તેમની જયંતી એ જ સંકીર્તન. સંકીર્તન એ જ તેમની જયંતી. એ જ સંકીર્તન કરાવે છે. નાની મોટી હરેક બાળતોનું ધ્યાન તે રાખે છે, તો સંકીર્તન તો તે જ કરાવે ને !”

★

(૫) સંત દર્શન

“શું આપણે સંતની સેવા કરીએ છીએ ? ખરી સેવા તો સંતો કરી રહ્યા છે. સંતને ખવડાવવું-પીવડાવવું એ તેમની સેવા નથી. તેમના પગ દબાવવા એ તેમની સેવા નથી. સ્વરૂપને યાદ અપાવનાર, “હું કોણ છું” તેનું જ્ઞાન આપનાર સંત જ ખરી સેવા કરી રહ્યા છે. અધિકારમાંથી પ્રજામાં લઈ જનારની સેવા વિશે મોટી છે.

સંતો જ ખરી સેવા કરી શકે છે—અને કરી રહ્યા છે. સંતોને ખાવાનું આપીએ છીએ, પીવાનું આપીએ છીએ તે તો જેમનું જે છે તે તેમને અર્ધ રૂપે આપીએ છીએ. બહાર ઝળહળતો સૂર્ય પ્રકાશી રહ્યો છે, તેની આરતી આપણે શું નથી ઉતારતા ? શું સૂર્યને ઝળહળિત કરવા માટે આપણે આરતી ઉતારી છીએ ! આપણી આરતીનું મૂલ્ય કેટલું ? આપણી આરતીનો પ્રકાશ કેટલો ? સમુદ્ર અને અક્ષાટ વિશાલ જલઉદ્ધિને આપણે તેનાં જ જલ વડે અંજલિ અર્પણ કરીએ છીએ. શું સાગરને આપણી એક અંજલિનો તોટો હતો ? સાગરને શું એક અંજલિની કમીના હતી ? માની સેવા નાનું બાળ શું કરવાનું હતું ! મા જ બચ્ચાની સેવા કરી રહી છે. સંતોની જે સેવા છે તે તો આત્મિક સેવા છે. આપણી તો સેવા જ નથી, છતાં જો કંઈ નામ આપવું હોય તો તે ઐહિક સેવા છે.

“સંતના સમાગમ પછી, સંતના દર્શન પછી અને સંતના સાક્ષાત્કાર પછી ભગવાનના દર્શનનો પણ ભાવ નથી રહેતો. ભગવાન દર્શન આપવા આવે તો તેની પાસે શું માગવું ? માગવું છે જરૂર તેની પાસે, પણ માગવું શું ? તેની પાસે, શું ધન માંગવાનું હોય ! ગાડી, મોટર અને વૈભવ માંગવાનો હોય ! જે માગવાનું છે તે તો કોઈ જુદી જ વસ્તુ છે. ત્યારે આ સમજણ સંતના દર્શનથી આવે છે. સંતના દર્શન પછી દૈવચિન્હાસ આવી જાય છે. મારે હવે હિમાલય જવાની જરૂર છે ! ગુરુ એટલે સંત. ગુરુ એટલે ભગવાન. પછી વળી ભગવાનના દર્શનનો કયો ભાવ રહેવાનો ! સંત-દર્શન પછી ભગવાનનાં દર્શન. ભગવાનનાં દર્શન પહેલાં અને પછી સંતનાં દર્શન એમ થતું નથી. સંત અને ભગવાનમાં કંઈ ભેદ નથી. સંતના દર્શન પછી વળી બીજો ભગવાન કેવો મળવાનો હતો ?

“સંત નહિ મળ્યો તો સમજવું કે પ્રેમમાં કંઈક ખામી છે. સંત-દર્શન નથી થયું તો સમજવું કે પ્રેમમાં કયાંક બાધા છે. સંતના મિલન પછી હવે કયું પુસ્તક વાંચવાનું ! સંતના દર્શન પછી

પુસ્તક બંધ થઈ જાય છે. પુસ્તક વાંચતા વાચતા જ બંધ થઈ જાય છે આગળ વાંચી શકાતું નથી, કારણ કે સંત સામે આવીને ઊભો રહી જાય છે તે તો હૃદયમાં બેસી ગયો છે ને !

“માસ્તરની સાથે તોફાન ચાલુ હતું. આમ તો આજસુ હતો જ. શાળાના પુસ્તકો વાંચે કોણ ! બહારના પુસ્તકો ઘણા વાંચુ. ગણિતનો તો પાકો કંટાળો. એ વખતે એમ થતું હતું કે એન્જુએટ થઈ ગયો હોત તો સારું થાત.— બહુ જ ખુશામતથી પહેલી અંગ્રેજી (પાંચમી ગુજરાતી) પાસ કરી. ખીજી ચોપડીમાં આવ્યો, પણ ખીજીનું સર્ટિફિકેટ કોણ આપે ? પહેલી ચોપડીનું સર્ટિફિકેટ મળ્યું..... પણ હવે તો વિદ્વાન લોકોની વાતો પણ ધ્યાનમાં આવી જાય, તેનો મર્મ સમજઈ જાય. ચર્ચાની પંડિતાર્થ ભરી વાતો પણ તરત સમજઈ જાય.”

*

*

*

પૂ. નારાયણ જ્યંતી પ્રસંગે આપેલા પૂ. ચંપકભાઈના પ્રવચનમાં મુખ્ય બે મુદ્દા નીકળે છે. એક તો નામસંકીર્તન અને તેનો મહિમા; ખીજું સંતોની પિછાન અને તેમનું માહાત્મ્ય. હવે ત્રીજો મુદ્દો જે છે તે તેમના પરની સંતોની કૃપા.

*

*

*

(૬) સંત-કૃપા

“કહે છે કે શિલ્પીની પાસે એ કળા છે કે તે પથ્થરને પથ્થર રહેવો દેતો નથી. તેના હાથમાં આવતો પથ્થર પણ મૂર્તિ બની જાય છે. શિલ્પીની એ કુશળતા છે, શિલ્પીની એ કારીગરી છે. હું શિલ્પીના હાથમાં ગયો. હું એક રખડેલ ટિપ્પણી છોકરો, ગમે તેવો તોફાની, પણ શિલ્પીના હાથમાં જઈ પડ્યો. શિલ્પી તો મૂર્તિ બનાવીને જ છોડે ને !”

“૧૯૫૦ માં મને એ ભાવ આવ્યો કે ગીતાનો શ્લોક પણ આવળુને બોલતાં કેમ ન આવડે ! જેમકે “યા નિશા સર્વ ભૂતાનાં” વગેરે વગેરે.....ત્યારે તેનો અર્થ તો ક્યાંથી સમજાય ? જ્ઞાનીયો કહે છે કે સંકલ્પ વિકલ્પ નહીં કરો, પણ મને તો સંકલ્પ —વિચાર થતો હતો. ગીતાનું હાઈ શું ? એ મારે સમજવું હતું. ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને શું કહ્યું તેનો મર્મ મારે સમજવો હતો, તેનું મૂળ મારે પકડવું હતું. પણ એ સમજાય ક્યાંથી ? ..

“આળંદીમાં હું ગયો. જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની સમાધિ પાસે બેસી રહ્યો. સંકલ્પ થયો કે સંસ્કૃત કેવી રીતે શીખવું. હું તો બીજી અંગ્રેજીમાં પણ ‘ફેઝલિ.’ ત્યાં પાંચ પચાસ ઘર છે ને મોટું વિશાળ મંદિર છે. અનુભવ થયો ત્યારે મ લૂમ પડ્યું કે એ જગા તો સિદ્ધ જગા છે.” અને એ ગુરુ સાક્ષાત-જીવંત છે. બજારમાં હું ઘૂમતો હતો ત્યાં જ્ઞાનેશ્વર મહારાજનો ફોટો જોયો. નીચે લખ્યું હતું—‘યત્કૃપા લવ માત્રેષુ મહિષો વેદ પારગઃ’ પણ આ સંસ્કૃતનો અર્થ કોને સમજાય ! એક મરાઠી સદ્ગૃહસ્થને પૂછ્યું. તેમણે સમજાવ્યું કે કોઈ પણ પાડો મૂખ ગમે તેવો પણ તારી (લગાનની) કૃપાથી વેદ બોલતો થઈ જાય છે. પાડો તે ભેંસનો પતિ અથવા તો પુત્ર. તે પણ વેદ બોલે ! એવડા મોટા સંત જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ એવી રીતે જોત જોતામાં જ્ઞાન આપી દે અને માલૂમ પણ પડે નહિ ! મને વિચાર થયો કે કે હું પાડાથી તો કંઈક ઠીક છું ! હું મનુષ્ય યોનિમાં અને કંઈ પણ જ્ઞાન નહિ ? જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની સમાધિ એ પથ્થરની સમાધિ નથી. એ જીવંત સમાધિ છે. એ સમાધિ તો જીવંત છે. ચાલો, પ્રયત્ન તો કરીએ ! ગીતા આવડે તો કહેવું કે સંત મોટા ! શ્લોક બોલ્યો..... ન આવડે... આ શું ?....આ જ્ઞાન તો થઈ જવું જોઈએ. આળંદીથી પાછો ફર્યો. ગીતા લીધી. શ્લોકો જોયા. અને.....એ જોતાં જ શ્લોકના અર્થ સમજાઈ જતા હતા. દસ-પંદર શ્લોક એક સાથે જ કંઈક થવા લાગ્યા. શ્લોકોનો અર્થ અને ભાવ સમજાઈ જવા લાગ્યો.

શ્લોકોનો હાર્દ સમજઈ જવા લાગ્યું. જ્ઞાનેશ્વર મહારાજને આહસો વર્ષ થઈ ગયા.....પણ મને એમનું દર્શન થયું. નારાયણ અને જ્ઞાનેશ્વર એક જ છે. ”

.....વૃંદાવનમાં એક મહારાજ પૂ. શ્રી ચંપકભાઈને આશ્ચર્ય સાથે પ્રશ્નો પૂછતા ગયા તમોને જ્ઞાનેશ્વરનાં દર્શન થયાં છે ? કૃષ્ણનાં દર્શન થયાં છે ? મીરાંના દર્શન થયાં છે ? તુકારામનાં દર્શન થયાં છે ? રાધાના દર્શન થયાં છે ? દત્તાનાં દર્શન કર્યાં છે ? હનુમાનજીની ઝાંખી કરી છે ? બુદ્ધ અને ગાંધીજીની ઝાંખી કરી છે ?... પ્રશ્નો પૂછતા ગયા અને પરમાનંદસ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈ એક પછી એક પ્રશ્નના ઉત્તર આપતા ગયા. દરેક ઉત્તરમાં તેમની સહૃદયી નિખાલસતા તરવરતી હતી; સમ્યકનો મીઠો રણુકાર તેમાં વાગી રહ્યો હતો. પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં તેમના હૃદયની સરળતાનું સાચું પ્રતિબિંબ પડતું હતું. વૃંદાવનના મહારાજે કરતાલ વગાડીને લજન કરતા સંતને માટે સાધક તરીકે જે ગણતરી કરી હતી, તે ઉંધી વળી. ઈશ્વર કૃપા હશે તો તે માટેની સવિસ્તર નોંધ ખીજી કોઈ પુસ્તકમાં કરાશે.

“ નારાયણ સ્વામી અને ભગવાન જુદા છે, એ ભાવ જ્ઞાન થતાં નીકળી ગયો. ગુરુ અને ભગવાનમાં જે ભેદ જોતો હતો એ ભેદ નીકળી ગયો. ગુરુદર્શન થઈ ગયું. ગુરુદર્શન એ જ ભગવાનનું દર્શન. ગુરુદર્શન એ જ સ્વરૂપ દર્શન. કશું વાંચવું નહિ પડ્યું. સહજ ભાવ થઈ ગયો. સહજ સમાધિમાં સ્વયંભૂ આપોઆપ ગીતાના અર્થ નીકળવા લાગ્યા. ઈન્સાનની તાકાત કેટલી ? વધારેમાં વધારે એક કલાક બોલી શકે. મેં કહ્યું કે ગુરુકૃપા જ્યાં થઈ ત્યાં એક કલાક શું કે ચાર-પાંચ કલાક શું...દશ કલાક પ્રવચન થઈ શકે. રસિકલાલ માસ્તર પૂછતા કે જે આંખો આત્માની શક્તિથી જોઈ શકે તે આંખો ભગવાનને કેવી રીતે જોઈ શકે ? મેં કહ્યું ભગવાનને જોઈ શકે, જરૂર જોઈ શકે; કેમ ન જોઈ શકે ! પણ તે ગુરુકૃપાથી. ગુરુકૃપાથી શું નથી થઈ શકતું. આ તો જ્ઞાનેશ્વર

મહારાજની વાત હતી. જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની કૃપા થઈ ગઈ, ગુરુકૃપાથી પાડો પણ ખોલવા લાગ્યો. એ જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની વાત સો ટકા સાચી છે એમ નહિ પણ એકસો એક ટકા સાચી, અરે નહિ, બસો ટકા એ વાત સાચી છે. એમની કૃપાથી તો પ્રવચન થાય છે. હું જો પ્રવચન કરવા બેસું તો તે નહિ થાય. એમની કૃપાથી જે કંઈ ખોલાય તે સમાધિ લાખા; શાસ્ત્રોની લાખા. ભગવાનમાં લીન થઈને જે કંઈ ખોલાય તે બધાં શાસ્ત્રો. ગુરુકૃપાથી ગીતાના અર્થને ભર્મ સમજી જવાય. એક જ શ્લોક ‘મામેકં શરણું વ્રજ’ માં બધું સમજી જવાય. મનસુર કહે છે, ‘પકડ દસ્ત તું દિરોશ્તો’કા, ગુલામ ઉનકા કહાતા જ’ તે તદ્દન સત્ય છે. કોઈ સંતના પગ પકડી લો. એ જ બધું બતાવી દેશે. શાસ્ત્રો વાંચીને શું કરશો ? જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ તો કહે છે કે ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા માટે જેટલું સાધન કરો તેટલું ઓછું છે. મારો પણ એ જ અનુભવ છે કે સાધનના બધાં દોરડાં ત્યાં ટૂંકા પડ્યાં છે. વીસ વર્ષ હિમાલયમાં તપસ્યા કરો તો મ...રી...ગ...યા. કંઈ વળવાનું નથી. અનેક કષ્ટો વેઠો તો પણ કશું વળશે નહિ. જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ કહે છે કે જે વાત છે તે તો કંઈ ભુદી જ છે, જીવનો જે આનંદ છે તે તો કંઈ ભુદો જ છે.†

જ્ઞાનેશ્વર મહારાજના ગુરુ તેમના મોટાભાઈ નિવૃત્તિનાથ. ગુરુકૃપાથી તેમના શબ્દો કાનદ્વારા સીધા હૃદયમાં બેસી જતાં. કોઈને સાધન કરવું પડ્યું નહિ. સાંભળતાં વેંત જ ત્યાં બેઠેલાં બધાંને જ્ઞાન થઈ ગયું. શ્રુતિજ્ઞાનથી તેમને જ્ઞાન થઈ ગયું. તમારે બસ બેસવાનું જ છે, કશું કરવાનું નથી શબ્દ હૃદયમાં બેસી જશે અને તે ‘કંઈક’ કરી નાંખશે. રવીવારે ભજન થાય તો ખીજ વિચારે છે કે એમને થાક લાગે છે તો મને થાક કેમ નથી લાગતો ? થાક લાગવાનું કારણ અહંભાવ છે.

† વધુ માટે “પરમાનંદ પત્રો” નું નિવેદન જુઓ.

હું ભજન કરું છું એ ભાવ છે, એ ભાવ કાઠી નાખો. જ્ઞાનેશ્વરની મહાન શક્તિ જ આ ભજન કરાવી રહી છે. તે કહે છે “તું પોતે તે જ છે.” સંત જ્યારે કાનમાં આવી વાત કહી દે ત્યારે તે સીધેસીધી હૃદયમાં ઊતરી જાય છે.

“ગૈનીનાથ પછી નિવૃત્તિનાથ અને નિવૃત્તિનાથમાંથી જ્ઞાનેશ્વર. એક પછી એક જ્ઞાનની દીપમાળા પ્રગટી રહી છે. એક દિપક બીજને જલાવે છે, બીજે ત્રીજને પ્રગટાવે છે. સળગેલી એક અગરબત્તી બીજને સળગાવે છે, બીજી ત્રીજને ઝગાવે છે. સળગેલી એક અગરબત્તીમાંથી તમારી અગરબત્તી સળગાવી લો. એક દિવો પ્રગટી રહ્યો છે તેમાંથી તમારો દિપક પ્રગટાવી લો.”

(૭) પરમ ભક્ત ઈન્દુબેનના અનુભવમાંથી થોડુંક

“આજ લગી આપું જીવન મેં જીવનસાગરના તટ પર છીંલાં વીણવામાં કાઢ્યું. પણ સદ્ગુરુંની કૃપાથી મરજીવા બનીને ડૂબકી મારીને જોયું તો મોતી મળતાં હોય તેમ લાગ્યું.

“ધનુષ્યધારી રામને મારા હૃદયમાં બેસાડું કે સુદર્શનધારી શ્રીકૃષ્ણને-તેની ગડલાંજ ચાલતી હતી, મારી એ મથામણ ચાલુ હતી. પણ એ બન્નેનાં રુપ એકરુપ થઈ પરમાનંદમાં સમાઈ જતાં મેં જોયાં. પ્રેમસ્વરુપ પરમાનંદમાં મને કૃષ્ણનાં દર્શન થયાં. સચ્ચિદાનંદ સ્વરુપ પરમાનંદમાં મને રામનાં દર્શન થયાં. અખંડાનંદ સ્વરુપ પરમાનંદમાં મને શિવનાં દર્શન થયાં. સૂરતાની વાડીનો મીઠો મોરલો કદામી કહે છે તેમ” જ્યાં જ્યાં નજર મારી દેરે, યાદી ભરી ત્યાં

આપની.” તે રીતે સર્વત્ર અને સદાકાળ મને ‘પરમાનંદનું’ જ દર્શન થવા લાગ્યું.

હરિ મારા હૃદયે રહેજો
પ્રભુ મારી પાસમાં રહેજો
જો જો ન્યારા ન થાતાં રે
તે દિનનો વિશ્વાસ છે.

હજી એ મને એ દિવસ યાદ છે.....

પંઢરપુરનું એ વિશાળ મંદિર. સાક્ષાત્ વિઠોળાની મૂર્તિ. ભજન ત્રણ-ચાર કલાક ચાલ્યું હશે. વિકૃલની ધૂન :—“જય જય વિકૃલ, જય જય વિકૃલ.” એ ધૂનમાં બહુ મઝા પડી. બહુ જ આનંદ થયો. એ ધૂનમાં હું ગૂમ થઈ. આખો દિવસ અને આખી રાત. બસ, આ એક સ્મરણમાં જ પસાર થઈ ગયાં. વિઠોળાની મૂર્તિમાં મને ‘પરમાનંદ’નું દર્શન થયું. જ્યાં જ્યાં સર્વત્ર જોઈ ત્યાં એમનું જ દર્શન થયું. આંખમાંથી આંસુની ધાર ચાલી જતી હતી; હૃદયમાં કંઈક અવર્ણનીય આનંદ ઉભરાતો હતો. “સદ્ગુરુ છે ભગવાન, એ દઢતા કરી દે”—આપણે જે ભજનમાં ગાઈએ છીએ તેની પ્રતિતી હવે થઈ ગઈ કે સદ્ગુરુ એ ભગવાન જ છે.

હજી એ તે ભૂલાતું નથી.....

પંઢરપુરથી અમે આવ્યા દેહમાં. દેહ એ સંત તુકારામનું ગામ. દેહના વિકૃલરુકમાઈના મંદિરમાં તે મૂર્તિ પાસે આખી રાત ભજન થયું. બસ, એક જ ભાવ. “દયાવંત તુમી કીતી” અને તેમાં ને તેમાં આખી રાત પસાર થઈ ગઈ. હૃદયમાં અને સર્વત્ર આનંદ આનંદ વ્યાપી ગયો. પંઢરપુરમાં ભજન વખતે જે સ્થિતિ હતી તે અહીં પણ થઈ. વિઠોળાનું દર્શન—વિઠોળામાં ‘પરમાનંદ’નું દર્શન...
.....એ અનુભવ દશ-અગીયાર દિવસ સુધી સતત ચાલુ રહ્યો.

હૃદયમાં મ્હોર છપાઈ ગઈ છે કે સાક્ષાત્ એ તો ભગવાન જ છે. દૃઢ વિશ્વાસ થઈ ગયો છે કે એ ભગવાન જ છે. સર્વત્ર એ “ પરમાનંદ ” જ પ્રસરી ગયો છે તેનો અનુભવ થયો.

જ્યોતિ દર્શન.....

પ્રકાશ, પ્રકાશ, પ્રકાશ. પરમાનંદ સાથે પંઢરપુરથી આવ્યા પછી યસ ચારે બાજુ જ્યોતિનો જ ભાસ થાય છે.

જ્યોતિ, જ્યોતિ, જ્યોતિ. કૃષ્ણ, રામ, શિવ બધું જ પરમાનંદમાં જે ધરાવતું હોય તે ધરાવી શકાય છે.

એક વખત અંધેરીમાં નિશાળ આગળથી અમે પસાર થતા હતાં ત્યાં અચાનક મેં જોયું અવાજ સાંભળ્યો, “ ઈન્દુબેન, ઈન્દુબેન. ” અવાજ પરમાનંદનો સ્પષ્ટ હતો. પાછળ જોયું તો કોઈ જ નહોતું. તે સમયે પરમાનંદ સિકંદરાબાદ હતા. આમ સર્વત્ર ભાસ થતો.

ભજનનો આગ્રહ પણ અજગ્ય રીતે થતો. ભજનમાં જે ન જવાયું તો જ્યારે હું નિદ્રામાં હોઉં ત્યારે કોઈ હાથથી માથામાં, ખરડામાં, ખભામાં મારે ને પરાણે ભજન કરાવે. કહેવાનું તો ઘણું જ છે, પણ હમણાં તો યસ.....

“ મારા મન મધુવનમાં વસીને જેણે નિજસ્વરુપમાં રહેલા જ્યોતિનું દર્શન કરાવ્યું તેને હું કેમ છોડી શકું ! પ્રેમની મુરલી વગાડીને જેણે ‘ પરમાનંદ ’માં મને ડૂબાડી દીધી તેને હું કેમ ભૂલી શકું !

“ પરમાનંદરસની પ્યાલી જેમણે ઘૂંટડે ઘૂંટડે પાઈને મને ઘેલી બનાવી તેવા ‘ પરમાનંદ ’ ની મીઠી મૂરતમાં શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ એવા દૃઢ થઈ ગયા છે કે ભવ બંધનમાં અટવાઈ પડેલો આ જીવ પ્રાણ-

૪૪

વિલીન થતાં ‘ પરમાનંદ ’ માં મળી જશે અને ત્યાં પછી એમ કહેનારું
પણ કોઈ નહિ રહે :

“ મુજ દેહ દિવાલ ખડી ખીચમાં

“ અટવાઈ ગયાં પ્રભુ.....

.....તું...અ...ને.....હું ”

ગુરુપૂર્ણિમા
૮-૭-૧૯૬૦
મુંબઈ.

}

— નટવરલાલ સોમચંદ વૈદ્ય
બી. એ.

गुरु-वंदना।

सप्तसागर-तारुण्य कारुण्य है,
 रविनन्दन-अंधन-अंडन है;
 शरणागत किंकर भीतमने,
 गुरुदेव दया कर दीनजने.

हृदिकंदर-तामस-लास्कर है,
 तुमी विष्णु, प्रजापति, शंकर है;
 परब्रह्म परात्पर वेद लखे,
 गुरुदेव दया कर दीनजने.

मनवारुण-शासन-अंकुश है,
 नरत्राणुतरे तुमि आक्षुष है;
 गुणगान-परायण देवगण !
 गुरुदेव दया कर दीनजने.

कुल-कुंडलिनी-धुमलंजक है,
 हृदि-अंघि-विहारुण्य कारक है;
 भक्त मानस अंचल रात्रि दिने,

गुरुदेव दया कर दीनजने.

૪૬

રિપુક્ષુદન મંગલનાયક હે,
 સુખશાંતિ-વરાપ્રય-દાયક હે;
 ત્રય તાપ હરે તવ નામ શુભે,
 ગુરુદેવ દયા કર દીનજને.

અભિમાન-પ્રભાવ-વિમર્દક હે,
 ગતિહીન-જને તુમિ રક્ષક હે;
 ચિત્તશંકિત વચ્ચિતભક્તિ ધને,
 ગુરુદેવ દયા કર દીનજને.

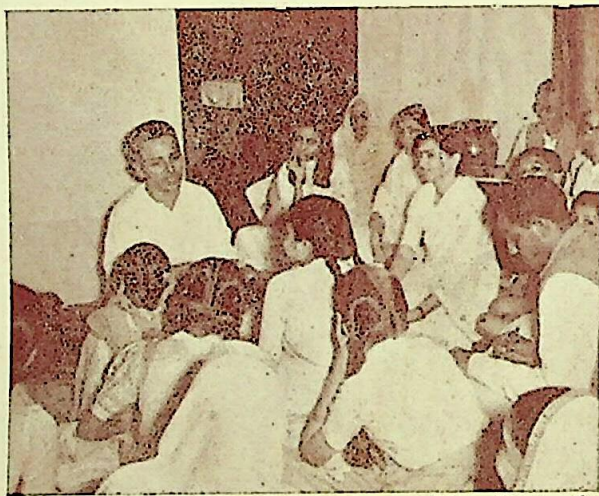
તવ નામ સદાશુભ સાધક હે,
 પતિતાધમ માનવ પાવક હે;
 મહિમા તવ ગોચર શુદ્ધ મને,
 ગુરુદેવ દયાકર દીનજને.

જય સદ્ગુરુ ઈશ્વર પ્રાપક હે,
 ભવરોગ-વિકાર-વિનાશક હે;
 મન યેન રહે તવ શ્રીચરણે,
 ગુરુદેવ દયા કર દીનજને.

*

*

*

नारायण जयंति प्रसंगे प्रवचन करता

पू. यंपकलाठ

परमानंद वार्तालाप

ભજનનો સમય થઈ ગયો છે. બધાં એક પછી એક આવીને બેસી ગયાં છે. ભજનને બદલે આજે વાતચીત શરૂ થઈ ગઈ છે. શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપ આનંદ વહાવી રહ્યા છે. વાતચીતનો વિષય પુરાણો છે, શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપ મંદમંદ હાસ્ય કરતાં શરૂ કરે છે :

‘પુરાણો અઢાર છે. ભાગવત પુરાણ છે, રામાયણ અને મહાભારતને ઈતિહાસ કહેવાય છે. ગીતાને આપણે શ્રુતિને સ્થાને ગણીએ તો ગણી શકાય. પુરાણો કરતાં તો શ્રુતિનું સ્થાન જી‘યુ’ જ છે. મુસલમાન ધર્મમાં પણ શ્રુતિ છે ને પુરાણ બંને છે. શરિયત અને કુરાન એ શ્રુતિ છે, હદિસ એ પુરાણ છે, તેઓ કુરાનને એટલે કે શ્રુતિને વધારે મહત્ત્વ આપે છે. સુફીઓ એટલે કે જ્ઞાનીઓ ખાસ કરીને શરિયતને મહત્ત્વ આપે છે.’

પુરાણને ઓછું મહત્ત્વ મળે છે એમ સમજીને એક વ્યક્તિને શંકા થઈ ને તેણે પ્રશ્ન પૂછ્યો :

‘ઇતિહાસમાં કલ્પનાના રંગો હોય, પુરાણોમાં કંઈ એવું હોય ? પુરાણો તો સાચાં જ ને ! તેમાં તો અવતારી પુરુષોની વાતો આવે છે. ’

‘રામ, કૃષ્ણ, વગેરે અવતારી પુરુષોની વાતો છે, કેમ?’ શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપે સામે પ્રશ્ન કર્યો.

‘હા જી, એ અવતારોની જ.’

શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપે હવે ‘અવતારવાદ’ વિષે સ્પષ્ટતા કરતાં કહ્યું :

“કોઈ અવતાર થયો નથી. અવતાર વળી શું ? અવતાર થયો છે એમ જો કહેશું તો કહેવું પડશે કે આપણે બધા અવતાર છીએ. અને જો અવતા નથી થયો, તો કોઈ અવતાર નથી થયો.”

અવતારમાં જ માનનાર-પૂછનારને જરા વિચાર થઈ પડે છે ને એ અધવચ્ચે જ બોલી બેઠે છે :

“એટલે શું ? શું કોઈ અવતાર જ નથી થયો ?”

“ના, કોઈ અવતાર નથી થયો. અવતારવાદનું જો આમ કહેતાં ખંડન થતું હોય તો તે ખંડન ‘હું’ (આત્મા) કરું છું. અવતારવાદની પ્રણાલિકાનું ‘હું’ ખંડન કરું છું, ત્યાં (એટલે કે આત્મભાવમાં) કોઈ અવતાર થયો નથી. જીવભાવમાં જ આ અવતારની વાત છે.”

‘પણ, ગીતામાં કહ્યું છે ને કે’

“यदा यदा हि धर्मस्य...तदात्मानं सृजाम्यहम्”
—પ્રશ્ન પૂછનાર ગીતાના ચોથા અધ્યાયના સાત આઠ શ્લોકમાં અવતારવાદનું સમર્થન શોધે છે.

‘ગીતામાં શું લખાયું છે ? હું કહું છું તેમ જ હશે.’ શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપે અહીં પોતે ભક્તજનોને ઉદ્દેશીને આપેલ ગીતા-પ્રવચનોની વાત કરી. તરત જ શ્રી ન એ બિલા થઈને ગીતાપ્રવચનોની ફાઈલ ઉઘાડી અને અધ્યાય ચોથાની શ્લોક ૬. ૭. ૮. ઉપરની ટીકા વાંચવી શરૂ કરી.

આત્મજ્ઞાની પુરુષ ફરી વાર જન્મે પણ ખરા. તેઓ અજર-અમર છે. ભગવાનને માયા વશમાં છે પ્રકૃતિ ઉપર તેમનો કાબૂ છે, CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

ગમે ત્યારે એ શરીર ધારણ કરી શકે. ભગવાન કહે છે કે હું ગમે ત્યારે જન્મ લઉં. આ સાંભળીને અર્જુન એટલે કે જીવ ગૂંચવાયો. જીવને વાસના પડે જ જન્મ લેવાનો છે. જે અજ્ઞાની નથી તે જ સ્વયં, આત્મા, છે. પોતાની ઇચ્છાથી જ દરેકને જન્મ લેવાનો છે. પોતાની ઇચ્છાથી જ સગુણ બનીને જગતમાં વિચરે છે. કોઈ કર્મો મને બાંધતાં નથી. હું કર્મને આધીન છું તેમ જે સમજે તે અજ્ઞાની છે. તે માટે જ આ બધી પારાયણ માંડી છે. તને બ્રાંતિ થઈ છે. બ્રાંતિનું નામ જ જગત. મોરો વાસ્તવિક જન્મ જ નથી. મારી પ્રકૃતિના આધારે લોકોને લાગે છે કે હું જન્મુ છું, બાકી હું તો જન્મમૃત્યરહિત છું. જ્ઞાનીને જન્મમરણનો પ્રશ્ન થતો જ નથી, તેને અવતારનો પ્રશ્ન થતો જ નથી. અજ્ઞાનીને માટે અવતાર છે. જીવભાવમાં જ રામ, કૃષ્ણ, શિવ આદિ અવતારો છે, જ્ઞાનની દૃષ્ટિમાં કોઈ અવતાર નથી. આ દુર્લભ જ્ઞાન તને સહજભાવમાં પ્રાપ્ત થાય છે—કારણ કે તું યોગી નથી, તપસ્વી નથી પણ પ્રેમી છે માટે તને, હે અર્જુન, બધું સ્પષ્ટ દહી દેવું પડે છે, બધું ખુલ્લું કહી દેવું પડે છે—સ્ત્રી પુરુષના સંબંધની જેમ બધુંયે સ્પષ્ટ. તારો ને મારો આત્મિક પ્રેમ છે. ત્યાં કશું છૂપું રહી શકે નહિ, યોગ કરવાથી હું કાંઈ મળતો નથી. મારા ઉપર જેને પ્રેમ થાય તેને માટે આ જ્ઞાન સુલભ છે, બીજાને નહીં. યોગ કરવાથી એટલે હઃયોગથી હું નથી મળતો, પણ પ્રેમથી હું જીતાઉં છું.

બ્રાન્તિને લઈને આ જગત છે એ બ્રાન્તિને કાઢવા આ જ્ઞાનયોગ તને કહું છું. નાટકકંપનીમાં માલિક પોતે પણ કોઈ-વાર પાઠ ભજવે છે. કંપની દેવાળુ કાઢે તેવું થાય ત્યાં પ્રેક્ષકવૃન્દને ખુશ કરીને કંપની ચાલુ રાખવા, જગતને ખુશ કરવા માટે, હું પણ નટ બનીને નાચું છું. હું નિરાકાર નિગુણ સગુણરૂપે નાચું છું. શેઠ દિવસમાં થોડો સમય દુકાને આવી જાય, બાકી શેઠની હાજરી ન હોય તો પણ શેઠની

દુકાન તો ચાલે જ ને ? દુકાન એટલે જગત. જ્યારે જ્યારે આ નાટકકંપની (જગત) બંધ થવાની વકી હોય ત્યારે હું લીલા કરવા માટે જન્મ લઉં છું, કામ કરું છું પણ કર્મધીન નહિ. જ્ઞાની માણસો સંસારનાં બધાં કર્મો કરે છે.

લગવાન અહીં જ્ઞાની પુરુષની અવસ્થાનું વર્ણન કરે છે. જ્ઞાનીને મન કાંસી અને સિંહાસન બંને સરખાં છે, કંપની ફક્યામાં બંધ તેને સદ્ધર કરવા હું અવારનવાર કામ કરી જાઉં છું, એટલે કે અવારનવાર જન્મ લઈ લઉં છું. અજ્ઞાનીને લાગે કે જન્મ લીધો પણ તેવું નથી જ્ઞાનનો કદી નાશ થતો નથી. હિન્દુસ્તાનની દશા જુઓ. ગાંધીજી આ કંપની સદ્ધર કરી ગયા. તે જ અવતાર, વાસ્તવિક રીતે એ મારો જ અવતાર છે. તારા જેવા ભક્તોને સમજાવવા હું સગુણરૂપે પ્રગટ થઈ જાઉં છું. પ્રેમ એ જ મુખ્ય રહસ્ય છે, પ્રેમ થઈ ગયો એટલે ભક્ત માટે એ સગુણ રૂપ છે. પ્રેમ દુર્લભ વસ્તુ છે. તે સહજ થયો એટલે હું લાચાર. નાનું છોકરું બાપાનું ધોતિયું પકડીને ખભે બેસવા માગે તો પણ બાપ ના ન પાડે. બાપ છોકરાને ધક્કો મારી શકતો નથી. આવી લાચારી થઈ જાય છે. પ્રેમ થઈ જવો જોઈએ. પ્રેમથી બધી વસ્તુ સુલભ બને છે. અહીં લગવાન પીગળી ગયા છે. બાપ બાળકને, કૃષ્ણ અર્જુનને સમજાવે છે.

સાધુ પુરુષના રક્ષણ માટે અને દુષ્ટોના વિનાશ માટે હું જન્મ લઉં છું. ભક્તો જ્યારે દુઃખી થાય છે, તેમનાથી આચરણ થઈ શકતું નથી, ત્યારે તે જ્ઞાન પ્રગટાવવા હું પ્રગટ થાઉં છું. એ જ્ઞાનના અજવાળામાં હું પ્રકાશિત થાઉં છું. અજ્ઞાન અવસ્થામાં લોકોને લાગે કે લગવાન નહોતા, અને હવે જન્મ લીધો-આ જ્ઞાન પ્રગટ કરવા માટે હું જન્મ લઉં છું. જીવભાવ વધે ત્યારે શિવભાવ પ્રગટ કરવા માટે હું જન્મ લઉં છું, બાકી તો હું સચ્ચિદાનંદ,

નિરાકાર, પરમાનંદ સ્વરૂપ. તે સ્થિતિમાં તો ફરક પડતો જ નથી.* ગંગાનું પાણી, દોઈ જગાએ બરફ રૂપ તો બીજે પાણી રૂપ-બરફ તે સગુણરૂપ. જ્ઞાનીને દોઈ જન્મમરણ નથી. ધર્મ-અધર્મ ચોરશાહુકાર વગેરે દોઈ જ્ઞાનીની દૃષ્ટિમાં નથી, હું જ કંસ બનું છું, હું જ કૃષ્ણ બનું છું અને લીલા કરું છું બહુ કમાઉં છું, બહુ ઉડાવું છું; આ મારી લીલા, આ મારો આનંદ; એટલા માટે જ હું જન્મ લઉં છું. જ્ઞાનીને લીલામાં પણ આનંદ છે. આ સ્થિતિ ચોતરફ ફેલાય ને આ સ્થિતિ ચાલુ રહે તે માટે તો મારો આ જન્મ છે. કંપનીને સફર કરીને હું ચાલ્યો જઉં છું.

ભગવદ્ પ્રેમ પ્રગટે નહીં ત્યાંસુધી આ શ્લોકોને સમજવી શકાતા નથી. જ્યાં સુધી જ્ઞાન નહિ થાય ત્યાં સુધી આ શ્લોકો સમજાતા નથી. અર્જુન જેવા ભક્ત માટે જ ભગવાન રૂપરેખા આપે છે અને કહે છે કે સમજણ પડ્યા પછી ‘તું’ અને ‘હું’ રહેશે નહિ.×

અધ્યાય ૪ ની ૬, ૭, ૮, શ્લોકોની ઉપરની વિસ્તૃત ટીકા વંચાણી. પળવાર બધે મૌન છવાઈ રહ્યું. ત્યાં એક જિજ્ઞાસુએ શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપને પ્રશ્ન કર્યો કે—

* “નિરાકાર અને સાકારને પાણી અને બરફની સાથે સરખાવી શકાય. પાણી ઠરી જાય છે ત્યારે બરફ થાય છે. બરફ તે પ્રભુનું સાકાર સ્વરૂપ. એ જ્ઞાનસૂર્યના તાપથી ઓગળી જાય છે અને નિરાકાર બની જાય છે. નિરાકાર સ્વરૂપ ભક્તિરૂપી ઠંડીથી સાકાર સ્વરૂપ બની જાય છે.”

—શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ (શ્રી રામકૃષ્ણ વાર્તાલાપમાંથી)

* “The self is God. ‘I AM’ is God. If God be apart from the self, He must be a selfless God, which is absurd.”

Shri Ramana Maharshi.

પ્રશ્ન : “ આપે અહીં બધે જે ‘હું’ એવો શબ્દ વાપર્યો છે તેનો અર્થ શો ? ”

ઉ : “ તમે જ કહોને ? ”

પ્ર : “ પણ, ‘હું’ કેવી રીતે કહી શકું ? ”

ઉ : “ કેમ ન કહેવાય ? કહી શકાય ! ”

તમે જે “ હું ” કેવી રીતે કહી શકું એમ બોલ્યા.
તેમાં “ હું ” નથી ?

“ વિચાર કરો-તેના ઉપર વિચાર કરો ”

પ્ર : “ હું એટલે મારું શરીર ? ”

ઉ : “ તો એ મારું કહેનાર કોણ છે ? ”

પ્ર : “ મારો જીવ. ”

ઉ : “ ‘મારો જીવ’ એવું કોણ કહે છે ? ”

પ્ર : “ એ તો હું કહું છું. ”

ઉ : “ તો હવે સમજાશે. કહો એ ‘હું’ કોણ છે ? ”

પ્રશ્નકર્તા મૌન થઈ જાય છે. શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપ હવે આગળ સમજાવે છે :

‘હું’ કોણ ? એ તમારી જાતને પૂછો, તે ‘હું’ કોના માટે ? શ્રીરામ અહીં આવે અગર શ્રીકૃષ્ણ અહીં આવે અને કહે કે ‘હું રામ છું’ ‘હું કૃષ્ણ છું’ તો શું સમજવું ? કૃષ્ણ એટલે નામરૂપવાળું શરીર, સગુણ શરીર. રામ એટલે પણ તેમ જ, તેની આગળ ‘હું’ આવ્યો તે શું છે ? તમે હરિભાઈ છો. તમે બોલો કે ‘હું હરિભાઈ છું’ તો તેનો અર્થ શું સમજવો ? હરિભાઈથી તો ‘હું’ જુદો જ છે એમ થયું ને ! ”

પ્રશ્ન કરનાર મૂંઝાઈને કહે છે કે સમજાવું નથી. શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપ ફરીથી સમજાવે કે, “ હું હરિભાઈ છું ” એમ તમે કહ્યું એમાં ‘હું’ અને હરિભાઈ બન્ને જુદા છે. ” હવે શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપ વધારે સ્પષ્ટ કરે છે અને કહે છે કે,

“ધારો કે મારી સામે કૃષ્ણ આવીને બેઠા છે અને કહે છે કે ‘હું કૃષ્ણ છું.’ હું સીધું જ પૂછું કે તો પછી કૃષ્ણ છું એમ કહેનારમાં ‘હું’ કોણ છે? જો એમ કહે કે હું કૃષ્ણ છું તો સમજવું કે એ કૃષ્ણ નથી. કૃષ્ણમાં બેઠેલો જે ‘હું’ અને મારામાં બેઠેલો ‘હું’ કે તમારામાં બેઠેલો ‘હું’ એ ‘હું’ શું બુદ્ધિ છે? કૃષ્ણ એમ કેમ કહી શકે કે હું કૃષ્ણ છું—‘હું’ શું બીજો છું. સામે બેઠેલ કૃષ્ણમાં, મારામાં, તમારામાં, વૃક્ષ, નદી, પહાડ જે કંઈ સર્વત્ર દેખાય છે તેમાં ‘હું’ વ્યાપ્ત છે; તો કૃષ્ણ કેવી રીતે કહી શકે કે “હું” કૃષ્ણ છું? તો હવે કહો કૃષ્ણનો અવતાર કોણ? થયો હોય તો શા માટે? કૃષ્ણનો અવતાર તો પળેપળે થાય છે. આંખના પલકારામાં જન્મે છે અને મરે છે.”

પ્રશ્ન પૂછનાર ચૂપ થઈ જાય છે

“સમજાય છે કે?”

“હું.”

આ ‘હું’ ને સમજવા માટે ભજન કરવું પડશે. ‘હું’ ની પ્રતીતિ કરવી પડશે, ભજન દ્વારા જ ને? આ બહારના સ્થૂલ ભજન દ્વારા અભ્યાસ દરરોજ કરવો પડશે. એમ કરતાં અંતરમાં એ રટણ રમી રહેશે. મનમાં ને મનમાં આ જ જપ કરવાનો છે કે હું શરીર નથી, હું આ ખોખું નથી હું આત્મા છું. હું ચૈતન્ય છું. એવી દૃઢ પ્રતીતિ સાથે ભજન કરવાનું છે. x કૃષ્ણ અગર રામ આવીને બેસે અને કહે કે ‘હું’ કૃષ્ણ છું, ‘હું’ રામ છું. તો એટલું

*‘Have you seen God?’ some one questioned to Maharshi. Shri Ramana Maharshi answered: “If anyone had appeared to me and said: ‘I am Shiva’ or ‘I am Rama’ or ‘I am Krishana,’ I could know I had Seen such a one. But no one appeared to me, **telling** who he was.”

જ સમજવાનું કે કૃષ્ણ એટલે કૃષ્ણનું સગુણ રૂપ. પણ 'હું' તે શું છે? કૃષ્ણની અંદર જે 'કૃષ્ણ' છે, રામની અંદર જે 'રામ' છે તેને આળખો. કૃષ્ણની અંદર જે હું (ચૈતન્ય, આત્મા), રામની અંદર જે હું (ચૈતન્ય, આત્મા) છે તે આપણી અંદર પણ છે. તે 'હું' તે આત્મા. તે અજરઅમર છે, તેનો નાશ નથી.

ગીતાના વિશ્વરૂપદર્શનયોગમાં શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને વિરાટ સ્વરૂપ બતાવે છે. એ કૃષ્ણ સાડાપાંચ ફૂટના છે. અર્જુન પણ તેટલો જ. કંઈક શરીરો વિરાટના સ્વરૂપમાં ધકેલાઈ રહ્યા છે. તે વિરાટના મુખમાં કેટલાકના હાથ, કેટલાકના પગ, કેટલાકનાં મોઢા કચડલચડ ચવાતાં જાય છે, જેમ આપણે મગજ ચાવીએ તેમાં બધાં એકરસ થઈ જાય છે. વિરાટ સ્વરૂપ જોનાર અર્જુન પોતાને અને કૃષ્ણને પણ વિરાટ સ્વરૂપની અંદર જુએ છે. ત્યારે બહાર ઊભા રહીને વિરાટ સ્વરૂપને જોનાર અર્જુન કોણ? એટલું તો નક્કી થાય કે વિરાટ સ્વરૂપ જોનારું કૃષ્ણનું સ્વરૂપ તે સગુણ સ્વરૂપ. ત્યારે પેલું રૂપ કયું? સમજાય છે કે ?

'હું' એટલે આત્મા. 'હું' એટલે ચૈતન્યસાગર, તે માટે કહ્યું છે ને કે સાગર જેવા બનો, તળાવ કે ખાખોચિયું નહિ બનો. એવી ભાવના થઈ જવી જોઈ એ કે હું જીવ નથી; હું આત્મા છું, હું સચ્ચિદાનંદ છું, હું ચૈતન્ય છું. આવી દૃઢ પ્રતીતિ સાથે ભજનને ઘૂંટ ઘૂંટ કર્યા કરો. એ રીતે ઘૂંટતા એકડો આવડી જશે. પણ આ ઘૂંટવું તો પડશે જ. પછી તો જ્યાં દૃષ્ટિ પડી ત્યાં લાખો જપ થઈ જવાં જોઈએ. લાખો શું કરોડો જપ થઈ જાય. તેને માટે શું માળા લઈને બેસવાનું હોય? પણ હા, શરૂઆતમાં માળા લઈને બેસવું પડશે. એ માળાના જપની ગણતરી કેટલી? અજપાજપ થઈ જવા જોઈએ. શ્વાસેશ્વાસ જપ થઈ જવા જોઈએ. હું અંબાજી ગયેલો. ત્યાં મંદિરમાં ઘણાં લોકો

માતાજીનાં નામ લખીને માતાજીને ચઢાવવા માટે મહારાજને આપે. મેં તો એવી રીતે કદી નામ નહીં લખેલાં. બાજુમાંથી ખીલીપત્ર લીધું ને તેની ઉપર મેં ત્રણવાર રામનામ લખ્યું, મહારાજને આપીને કહ્યું કે ત્રણ કરોડ જપ છે. મહારાજ કહે એમ કેમ થાય ? મેં કહ્યું કે હા, એ ખરાબ જ છે. એમાં કશો ફરક નથી. મારા કરોડો જપ થાય છે એમ હું કહી શકું છું.

‘હું’ આત્મા છું એવી દૃઢ પ્રતીતિ થઈ જવી જોઈએ. એક જ નામ મેં લીધું એમાં કરોડો જપ થઈ જવાં જોઈએ. એમાં દૃઢ નિશ્ચય હોવો જોઈએ, શંકા નહીં. પણ તે પહેલાં સગુણ અને નિર્ગુણ સમજી જવું પડશે. ગીતાના દસમાં અધ્યાયમાં તો સગુણનાં સ્પષ્ટ દર્શન આવી ગયાં છે. ચરાચરમાં વ્યાપ્ત કીડી-મંકોડીથી માંડીને હાથી સુધી દરેકમાં ‘હું’ રહેલો છું એમ ભગવાન કહે છે. હવે ક્યાં રહી શંકા ? ક્યાં રહી મૂંઝવણ ? આ માટે તો મત્સ્ય અવતાર, વરાહ અવતાર, વૃસિંહ અવતાર ને ખીજ અવતારો સ્પષ્ટ રીતે સમજાવતાં કહે છે કે વૃક્ષમાં પીપળો હું છું અક્ષરોમાં ઝં હું છું, પર્વતોમાં હિમાલય હું છું. એમ ઉત્કૃષ્ટ અને મોટી વસ્તુઓ ભગવાન ગણાવી જાય છે, કારણ હાથીના પગલામાં સર્વ પગલાં આવી જાય છે આમ સગુણ સમજાય પછી નિર્ગુણમાં જવાશે. પણ જ્યાં સુધી સગુણની પ્રતીતિ નહિ થાય ત્યાં સુધી અટવાયા કરવાનું રહે છે. સગુણને સમજવા મૂર્તિ કે ફોટો રાખીએ છીએ, કેમ કે આપણે સગુણ-દેહધારી એટલે સગુણના ઉપાસક તો ખરા જ ને ! આ સગુણની ભાવના કાઢવાની છે, ભજન વડે. એટલા માટે તો ફોટો કે મૂર્તિ રાખીએ છીએ કે જેથી તેમાં ચિત્ત પરોવાય. ચિત્ત પરોવાઈ ગયું એટલે પછી સગુણ પીતાંબરધારી અંસરીવાળા કૃષ્ણના ફોટાનું

×અહમાત્મા ગુહાકેશ.....મં ગીતાં

અહમર્થ પરમત્મા શંકરાચાર્ય.

શું કામ છે ? બગલમાં ફેાટો લઈને ફરવાનું શું કામ છે ? શું ભગવાન નાસી જવાના છે ? શું ભગવાન આટલા જ વર્તુળમાં છે ? શું ભગવાન આપણા જેવા જ દેહધારી, શરીર ધારણ કરનાર કે ? મનુષ્યશરીરની જેમ સાડાપાંચ ફૂટના જ કે ?

બસ ! આ ઘરેડ બેસાડવાની છે. પછી આટલા જપ કર્યા ને આટલી માળા ફેરવી એ ભાવ નહિ રહે. ભાવના એવી થવી જોઈએ કે આંખનાં પલકારમાં કરોડો જપ થઈ જવા જોઈએ. આ જુઓ ! મેં આંખનો પલકારો માર્યો, આંખના એક પલકારામાં જેમ અનેક જન્મમરણ થઈ જાય છે, તેમ કરોડો જપ થઈ જાય છે.

દેહાધ્યાસને સમજવા માટે તો સગુણરૂપ ધારણ કરવું પડે છે. આપણે સગુણરૂપ ધારણ કર્યું તો તેની પણ ભગવાનના સગુણરૂપની પ્રતીતિ સાથે પૂજા કરવાની. છેવટે તો સગુણનો પણ નાશ કરવાનો. આમ કરતાં કરતાં સગુણનિર્ગુણનો ભેદ સમજાઈ જશે. શ્રી રામ ણુ પરમહંસ કહેતા કે સગુણ મારી મા અને નિર્ગુણ મારો બાપ. સગુણથી સગુણને કાઢો. તમારા સગુણ શરીરથી આ સગુણ જગતને [જગત=વિશ્વ; જગત=દેહ] પહેલાં જાણી લ્યો. કાંટાને કાંટા વડે કાઢો અને પછી જન્ને કાંટા ફેંકી દો. પહેલાં માને ઓળખી લ્યો. મા એટલે પ્રકૃતિ, આ જગતની માયા. માને ઓળખી કાઢો એટલે મા જ બાપની ઓળખાણ કરાવી દેશે. આ બાપ તે પુરુષ, આત્મા, ચૈતન્યસાગર.

શરીરભાવ કાઢવા માટે જ આ બધું કરવાનું છે. દેહાધ્યાસ કાઢવાનો છે. દેહાધ્યાસથી પર થાય એટલે નિર્ગુણમાં અને પછી નિર્ગુણનો પણ નાશ થાય છે, એવી છે એ ઉચ્ચતમ સ્થિતિ. સગુણનિર્ગુણથી પર ત્યાં બોલી શકાતું નથી. કોણ બોલે ? કોઈ હોય તો બોલે ને ! ત્યાં શરીર જ નથી તો કોણ બોલે ? યતો વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સહ । વાણી

ખોલી શકતી નથી એટલે મૂંગા જ થઈ જવાય છે. મૌન વ્યાખ્યા પ્રકટિત પરબ્રહ્મ તત્ત્વં યુવાનં ॥

પણ આ બધું સમજાવે કોણ ? બધું ગુરુ જ સમજાવી દેશે. સદ્ગુરુના શરણ વિના અજ્ઞાનતિમિર ક્યાંથી ટળવાનું હતું ? જન્મ-મરણના ફેરા ક્યારે બંધ થાય ?

સદ્ગુરુ શરણ વિના અજ્ઞાનતિમિર ટળશે નહિ રે,
જન્મ મરણ દેનારું બીજ ખરું બળશે નહિ રે.

પ્રેમાનૃતવચપાન વિના,
સાચાખોટાના ભાન વિના,

ગાંઠ હૃદયની જ્ઞાન વિના, ગળશે નહિ રે. (કેશવરામ)

પહેલાં તો સચણરૂપને ઓળખવું પડશે. સંકલ્પમાંથી આ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ. ત્યારે આ સંકલ્પ કરનાર કોણ ? 'હું'માંથી આ સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો. સંકલ્પમાંથી સૃષ્ટિમાં આવેલ બધા માણસો રામ, કૃષ્ણ, રાજા, ભંગી, લુચ્ચો, ગૂડો, વેશ્યા, સતી...સર્વને જે સમાનદષ્ટિએ જુએ તે જ્ઞાની. આ જગત તો ભગવાનનું વિહારસ્થાન છે, રમણ કરવાનું સ્થાન છે. ભગવાન એક રૂપમાં રાજા થયો, બીજા રૂપમાં ભંગી. **एकोऽहम् बहुस्याम् હું એકમાંથી અનેક થયો.** ભંગીનું કામ કરવા માટે ભંગી પણ જોઈએ ને ? બધા રાજા થાય તો ભંગીનું કામ કોણ કરે ? સમાનદષ્ટિનું નામ જ્ઞાન. સચણને ઓળખવું તે આ. આ સચણ સમજાયા પછી જ નિર્ગુણ સમજવાનું છે. ત્યારે જ આ બધા અવતારોની રામાયણ સમજાશે.

રામને અવતાર કહીશું, ને કૃષ્ણને અવતાર કહીશું તો આપણું શું ? તેને જો અવતાર કહીએ તો આપણોયે અવતાર. વાતવાતમાં આપણે કહીએ છીએ કે જો મનુષ્યઅવતાર લીધો તો ભગવાનનું આટલું નામ તો લ્યો ! અવતાર નથી, એમ જો સમજે, તો અવતાર નથી; અવતાર છે એમ જો સમજે તો આપણે

બધા અવતાર છીએ. અવતારો પાછળ આપણે શું કરીએ છીએ? કૃષ્ણની છબી ને ચાંદલા ને હાર. તે વ્યક્તિપૂજા જ ને? બીજું શું! જે જોવાના છે તે તો ગુણો જ જોવાના છે. આ તો આપણે ફાટાની પૂજા, વ્યક્તિના દેહની પૂજા કરીએ છીએ, ગુણપૂજા નથી કરતાં. કૃષ્ણમાં શું ઓછા ગુણ હતા? તેમના જેટલાં નિષ્કામભક્તિ, પ્રેમ, ત્યાગ, વગેરે છે આપણામાં! રાજસૂયયજ્ઞ વખતે તેમણે એકાં પતરાળાં ઉપાડ્યાં, અર્જુનનો રથ પણ ચલાવ્યો-આવી હતી તેમની નિષ્કામ ભક્તિ. વખત આવ્યો ત્યારે બધાંનો ત્યાગ કરવામાં પણ વિલંબ કર્યો કે? અને એના જેવો પ્રેમી પણ કોણ છે? આ બધાં કૃષ્ણના ગુણો. તેની આપણે પૂજા કરીએ છીએ કે? એ ગુણોનું આચરણ આપણાથી થાય છે કે? વિચાર કરો. જે એ પ્રમાણે આચરણ થાય તો એ મહાપૂજા કહેવાય.

સત્ય આગળ વધતું ચાલ્યું છે. પહેલાં કરતાં અત્યારે સત્ય વધારે વિશદ બન્યું છે. બધા યુગો તપાસી જુઓ. ખરી રીતે, જ્ઞાનદષ્ટિએ તો કોઈ યુગ જ નથી. વિચાર કરો તો ગાંધીજી કૃષ્ણ કરતાં પણ અમુક ગુણોમાં આગળ છે. કૃષ્ણ તો દાવ-પેચ પણ કર્યા હશે, જ્યારે ગાંધીજીનું જીવન સીધું, એકધારું, સડસડાટ કરતું ચાલ્યું જાય તેવું છે. કશુંયે કહેવાનું નહિ મળે તેમના જીવનમાં. પહેલાના કૃષ્ણે પીતાંબર ને રેશમી જરકશી વસ્ત્રો ધારણ કરતાં હશે તો અત્યારના અવતારે ટૂંકું ધોતિયું ને ચાદર લપેટ્યાં. એમાં કયું તત્ત્વ ઓછું થઈ ગયું?

શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપનું એકધારું વિશદ સ્પષ્ટીકરણ આટલું સાંભળ્યું પછી છવાયેલા મૌનનો પ્રશ્ન કરનારે ભંગ કર્યો ને પૂછ્યું :

પ્ર: હં. એક બીજું જરા કહો ને! આ ગાયત્રીનો મંત્ર છે

‘હું’]

ઉ : જેમ અત્યારે ગીતાને દેવી તરીકે પૂજવા માંડી છે તેમ ! આમ કરીને તો આપણે દેવદેવીઓને પણ તેઓ છે તેના કરતાં હજી નીચા ઉતારીએ છીએ. આશ્ચર્યજનક તે ‘હું’ જ એમ ભગવાન કહે છે. આ બધી મારી જ પ્રકૃતિ છે. બ્રહ્માંડમાં તો કરોડો સૂર્યો છે. આ સૂર્ય તો માત્ર આગિઆ જેવો જ લાગે, આ બધાંનો અધિપતિ ‘હું’ જ છું.

પ્રશ્ન : ત્યારે આ દત્ત ભગવાનનું શું ?

ઉત્તર : એમનાં ત્રણ માથાં કલ્પ્યાં. આ ત્રણ માથાં સત્ત્વ, રજસ, અને તમસ. રાવણના દસ માથાં એ પણ કલ્પના જ છે. આ બધાં દેવદેવીઓનો કલ્પનામાંથી નાશ કરવાનો છે. આ બધા દેવદેવીઓએ મનમાં એવી અંધાધૂંધી ફેલાવી દીધી છે કે સાચું શું તે સમજતું નથી, અત્યારનો ધર્મ આ દેવદેવીઓને માનવામાં જ અટકી પડ્યો છે. આગળ જઈ જ શકાતું નથી, આ દેવદેવીઓની માન્યતામાંથી છુટાય તો આગળ જવાય ને ? જો આ દેવદેવીઓમાં પડ્યા રહ્યા તો મૂઆ પડ્યા. કોઈ દિવસે આરો આવવાનો નથી, તેનાથી જીવું પરમતત્ત્વ, આત્મતત્ત્વ કદી સમજવાનું નથી. દેવદેવીઓનો કલ્પનામાંથી નાશ કરો. કોઈ દેવ નહિ, કોઈ દેવી નહિ. એ દેવદેવીઓની કલ્પના ક્યાં કરશે તો એવો જ કોઈ જન્મ આવશે. ગાંધર્વ યોનિમાં કે કિન્નરયોનિમાં, જન્મ તો લેવો જ પડશે. ત્યાં ચે પાછું જન્મમરણ તો બિહુ જ છે, ત્યારે આ બધામાંથી છુટાય કેવી રીતે ?

વિચાર કરો.^૧ મૂળને પકડવું પડશે. એ આત્મતત્ત્વને જ પકડો. આ માટે જ કહું છું કે આ પુરાણોને બાળી નાખો,^૨ કારણ કે આ

૧. “જેને વિચારીને મૂળ તારું.” (નરસિંહ મહેતા)

૨. ‘પુરાણોને બાળી નાખો’—એમાં કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે પુરાણોનું સાચું હાર્દ ન સમજાય તો તે કથા બની જાય છે, અને કથા તે મનનો એક વિષય છે. તો તે વિષયને બાળી નાખવાનું કહે છે.

પુરાણો જ દેવદેવીઓની કલ્પનાની રસભરી વાતોમાંથી^૩ જીવને આગળ જવા દેતાં નથી. આપણને પુરાણો વાંચતાં પણ નથી આવડતું અને તેમાં ને તેમાં અટવાયા કરીએ છીએ. તેમાંનું તાત્પર્ય સમજતા નથી : આપણને રસ પડે છે તે વાંચીએ છીએ અને જેમાં રસ નથી પડતો તે છોડી દઈએ છીએ. ભાગવતનો દશમ સ્કંધ જ બધાં વાંચે છે. અગીયારમો કોને વાંચવો છે ! કેમકે દશમ સ્કંધમાં તો ભગવાને આ લીલા કરી (એટલે આપણે પણ લીલા જ કરવાની ને !) આપણે કંઈ ઓછા કુશળ છીએ ! ભાગવતનાં બધાં સ્કંધ ઉત્તમ છે. પહેલા બે સ્કંધમાં કંઈ નથી ને દશમો સ્કંધ ઉત્તમ છે એમ કેમ કહી શકાય ! શિષ્ય'ડ ખાધો તે સારું અને રોટલાશાક ખાધાં એ નકામાં ? ભાગવત ગમે ત્યાંથી વાંચો પણ એકરસ થઈ જવું જોઈએ. ગીતામાં પણ અમુક ભાગ સારો, બહુ સારો ભાગ તો આગળ આવી ગયો એમ કેમ કહેવાય ? મમે ત્યારે, ગમે ત્યાંથી શરૂ થાય, અને સાંભળો ત્યારે સારું જ લાગવું જોઈએ.

બધા યે સંકલ્પોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તે કેમ થાય ? એમ ને એમ સંકલ્પનાશ થતો નથી. સંકલ્પ થાય કે તરત જ તેને જ્ઞાનબુદ્ધિથી, ભગવાનનું (આત્માનું) તેમાં આરોપણ કરો, જે જે દેખાય છે તેમાં ભગવાન દેખાય છે તેવી દ્રઢ ભાવના સાથે પ્રતીતિ કરો. જે કંઈ સંભળાય છે તે પણ ભગવાનનું જ. કોઈપણ અવાજ આવે કે ભગવાનના કોઈપણ મંત્રમાં તે અવાજનો લય કરી નાખો. એ મંત્ર પછી ષોડશાક્ષરી હોય કે પંચાક્ષરી હોય. શા માટે ભાંજગડ કરવી ? એકાક્ષરી મંત્ર ઐ લઈ લ્યો, બધું આવી જાય છે. જ્યાં સંકલ્પ થાય ત્યાંએ સંકલ્પને ભગવાનના સંકલ્પમાં ફેરવી નાખો. જ્યાં જ્યાં મન જાય

૩. 'દેવદેવીઓની કલ્પનાની રસભરી વાતો'—આત્મદષ્ટિથી શરીર એ પણ એક કલ્પના છે તો કલ્પનામાંથી ઉદ્ભવેલી દરેક વસ્તુ કલ્પના જ હોય—આ ભાવ છે.

ત્યાં ત્યાં પ્રભુને જ જોવાનો અભ્યાસ કરો, ચિત્તને ભગવાનમય બનાવી દો. બાકી બીજી કોઈ રીતે સંકલ્પનો નાશ થવાનો નથી. અશુદ્ધ સંકલ્પોનો શુદ્ધ સંકલ્પોથી જ નાશ થઈ શકશે.

આઘશક્તિ એટલે કે પ્રકૃતિ. તેને ઓળખો. પહેલાં સગુણને ઓળખો, શરીરને ઓળખો, આ ત્રિલોકી (શરીર) ને ઓળખો. એટલે પછી નિર્ગુણ આત્મા સમજઈ જશે. પ્રકૃતિ જે સગુણ છે તેને પહેલાં ઓળખો. પહેલાં માને ઓળખો. મા જ બાપની ઓળખાણ કરાવી દેશે. જ્ઞાનીને આ સગુણનિર્ગુણમાં ભેદ જ નથી પણ બધાના મનમાં આ ગૂંચ ઊભી થાય છે તેને તો કાઢવી પડે ને ?

અત્યાર સુધી મૌન રહેલા એક સાંભળનારે વળી નવો પ્રશ્ન કર્યો કે :

પ્રશ્ન : અત્યાર સુધી આપે ‘હું’ની વાત કરી. તો ‘હું’નો જપ સર્વશ્રેષ્ઠ ગણવો ને ?

ઉત્તર : ‘હું’નો જપ શ્રેષ્ઠ છે એવું કશું નથી. બધા જપ શ્રેષ્ઠ છે. જ્યાં સુધી આ શ્રેષ્ઠ અને આ કનિષ્ઠ એમ ભેદ છે ત્યાં સુધી એ ‘હું’ કાચો. ‘હું’ પાકો એ ‘હું’ સમજો. આપણે કાચા તો તે ‘હું’ કાચો અને આપણે પાકા તો તે ‘હું’ પાકો. ‘હું’ તે આત્મા-ચૈતન્ય, બીજું કશું નહિ એ દૃઢ પ્રતીતિ સાથે શ્વાસેશ્વાસે અજપાજપ થઈ જવો જોઈએ. આ આત્મતત્ત્વ ‘હું’ સરળ રીતે સમજઈ જતું નથી. તેને માટે ભજન એ સાધન છે. રામની અંદર રહેલા ‘રામ’ કૃષ્ણની અંદર રહેલા ‘કૃષ્ણ’ને જ યાદ કરવાના છે. ભજનમાં અને પછી ચોવીસે કલાક અજપાજપ. આ ‘હું’ ને સમજવા માટે ભજન એ પશ્ચાદ્ભૂમિકા (background) છે. આનો જ્યારે મહાવરો થઈ જશે ત્યારે મોહું બંધ રાખીને પણ જપ થઈ શકશે ‘હું’ કાર કર્યા કરવાથી કંઈ જપ થશે એવું ઓછું છે ? મોહું બંધ હશે તો પણ શું ? “હું” બોલવાથી ગળામાંથી ગળાઈને સૂર નીકળે છે અને નાકના અનુસ્વરને મળીને કંઈક અનોખો અદ્ભુત સ્વર ઉપજાવે છે. **બેસતાં ઊઠતાં, ચાલતાં, સૂતાં, કોઈ**

પણ સમયે ‘હું’ કહેતાંની સાથે-‘હું’ તું રચણ કરતાંની સાથે યાદ રાખવું જોઈએ કે “હું” આત્મા, ચેતન્ય. તેને ધારણ કરનાર હું તે મારું શરીર.

“ઘટઘટ વાસી નાથ નિરંજન આપી રહ્યો આશિષ,
અજરઅમર એને પ્રાણથી પૂજું, વંદું નામી શીશ.”

એ કોણ ? આત્મા. શાસ્ત્રો અને પુરાણો વાંચવામાં અટવાયા કરીએ ને મૂળ આધું જતું જાય એ શું કામનું ? મૂળને જાણે એ આત્મતત્ત્વને સમજી જાય. તેની દૃઢ પ્રતીતિ માટે આ ભજનસાધનનો ઉપયોગ કરો.

“કેમ, રમણલાલ ! ઓહો તમે તો પ્રકૃતિ સાથે આવ્યા છો ! એમાં શું, વર હોય ત્યાં વહુ હોય જ ને ? તમે પુરુષ અને એ પ્રકૃતિ. યુગલ ખરાં ને !”

રમણલાલને પત્નીસહ આવેલાં જોઈને ઉપરનાં શબ્દોમાં શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપે આવકાર સાથે બોધ શરૂ કર્યો :

“યુગલ એટલે જુગલ-જોડી, રાધા અને કૃષ્ણ, પુરુષ અને પ્રકૃતિ. પ્રકૃતિ એટલે સગુણરૂપે પોતે. આ શરીર તે રાધા, આત્મા તે કૃષ્ણ. આ શરીર સગુણ તે પ્રકૃતિ; આત્મા નિર્ગુણ તે પુરુષ. રાધા મોટી છે અને કૃષ્ણ નાનો છે, સ્થૂલભાવે જોતાં. ખરી રીતે તો કૃષ્ણ જ મોટા છે. રાધાને લીધે કૃષ્ણ કે કૃષ્ણને લીધે રાધા એ પ્રશ્ન થાય છે, ખરું ને ? પ્રકૃતિ હશે તો પુરુષ હશે ને ? પુરુષ વગર પ્રકૃતિ રહી જ કેમ શકે ? બન્ને એકબીજાને લીધે છે. રાધાને લીધે કૃષ્ણ અને કૃષ્ણને લીધે રાધા. કૃષ્ણને સમજવા માટે તો આ દેહ રાધાનું સ્વરૂપ છે. કોઈને મન રાધા એટલે સુંદર રૂપાળી ગૌર વર્ણની, રૂપાળા મોહક ચહેરાવાળી સ્ત્રી હોય તો મનમાંથી એ કલ્પના કાઢી નાખજો. તેવું કશુંયે નથી.

આપણે બધાં અવતારો અહીં સૃષ્ટિમાં લીલા કરવા આવ્યા છીએ. આપણે બધાં રૂપકો ! પુરાણો અને ભાગવતમાં પણ રૂપકો જ

છે ને ? જ્યાં સુધી જ્ઞાન નથી થયું ત્યાં સુધી ભાગવતની કથાઓને સાચી બનેલી વાતો જ માનવી પડશે. જ્ઞાન પ્રગટ થયું પછી ક્યાં રહી ભાગવતની કથા ? ક્યાં રહ્યાં બધાં રૂપકો ? અને ક્યાં રહ્યાં આપણે બધાં પણ ? આપણે બધાં સંકલ્પમાંથી જ ઉત્પન્ન થયાં છીએ. સંકલ્પમાંથી જ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ છે, અને આ સૃષ્ટિમાં આપણે ઉત્પન્ન થયાં છીએ. આ બધું સર્ગભૂમાં જ કહી શકાય. નિર્ગુણમાં તો વાત જ થઈ શકતી નથી. ભગવાનના ઉત્થાપન અને શયન, આરતી અને પ્રસાદ આ બધું આત્મજ્ઞાન થયા પછી એકાકાર થઈ જાય છે.

સમજ્યા વિના, અનુભવ કે આત્મસાક્ષાત્કાર વિના કહે કે ‘હું’ બ્રહ્મ હું’ તો તેમાંથી અહંભાવ ભગવાનો સંભવ છે. બધી વસ્તુનું મૂળ તે ‘હું’ ને બાણુવું. ‘હું’ નો બપ જપવો. રામ કે કૃષ્ણનો બપ, તેમાં રહેલો ‘હું’ પણ ચાલે. મૂળ વસ્તુ સમજી જવાની છે તે સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ ‘હું’ ને ઓળખવાનું. એને ઓળખે કાણુ ? ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ જે બાણુ તે ચતુર. ‘હું’ ને સમજવો એ જ બુદ્ધિનું કામ છે. ભક્ત ચતુર હોય. તેને તે સમજી જાય. તેને સમજવા માટે આ એક ‘હું’ નું લક્ષ્ય રાખવાનું.

બીબીએ ખુરખો ઓઢ્યો છે એટલે મુખ દેખાતું નથી. એ બીબીનું મુખ જોવું હોય તો ખુરખો ખસેડવો પડશે, ત્યારે બીબી પ્રત્યક્ષ થશે. બીબી તે ભગવાન; ખુરખો તે આ જગત (દેહ). જગત ખસેડો એટલે ભગવાન પ્રત્યક્ષ, (ધુંધટકે પટ ખોલ...કબીર). આ ત્રિલોકીના, દેહનો ભાવ કાઢો એટલે ભગવાન પ્રત્યક્ષ. દેહાધ્યાસનો અંચળો ફગાવી દો, એટલે ‘હું’ સમજાઈ જશે. જે કરવાનું છે તે આ જ. માયાથી વિંટળાયેલો જે ‘હું’ છે તેના પર આવરણો જામી ગયાં છે, તે દૂર હટાવવાનાં છે. એ પત્યું એટલે ‘હું’ પ્રત્યક્ષ. એનું નામ જ આત્મસાક્ષાત્કાર. એનું નામ દર્શન. જય સચ્ચિદાનંદરૂપ-પરમાનંદ

૨

મત્પરાયણ

મન બહુ ચંચળ છે, પારા કરતાં પણ વધારે ચંચળ છે. જેણે મન બાંધ્યું તેણે જગત જીત્યું. જગત હોવું એ મનતું એક કારણ છે. મન છે તો જગત છે; મન નથી તો જગત પણ નથી. જગત ભાસ્યમાન થાય છે તો તે મનથી જ થાય છે. દરેક વસ્તુનું કારણ મન છે, માટે જ મનને બાંધવું જોઈએ અને તે માટે એક જ માર્ગ છે અને તે મત્પરાયણ થાઓ. મત્પરાયણ એટલે કે ભગ-વદ્દશરણ. શ્રી ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે—

મનમના ભવ મદ્મક્તો મદ્યાજી માં નમસ્કુરુ ।

મામેવૈષ્યસિ યુક્તૈવમાત્માનં મત્પરાયણઃ ॥

અ. ૯. ૩૪.

[હે અર્જુન, તું પોતાના મનને મારામાં સ્થિર કર. મારો ભક્ત થા; મારું ભજન કર અને મને જ નમસ્કાર કર. આ રીતે મારામાં ચિત્તને સ્થિર કરી મારામાં પરાયણ થઈશ એટલે તું મને પરમેશ્વરને જ આવી મળીશ.]

મને જ શરણે થવામાં બધું આવી જાય છે, તેમાં યોગક્ષેમં

વહામ્યહમ નો સવાલ જ ઉપસ્થિત થતો નથી. ભક્ત ભગવાનને

શરણે ખેસે 'મત્પરાયણ' થાય ત્યારે તેની સંભાળ લેવાને તે બંધાયેલો છે. 'મત્પરાયણ' થઈને પછી શંકા રહે તેને માટે નીચામાં નીચું સ્થાન નરક-રહે. ભગવાન વિશ્વંભર છે એમ સમજવા છતાં શંકા કરે તેના કરતાં મોટો નરાધમ ખીજો કોણ હોઈ શકે ?

ભગવાન કહે છે કે જે મારે શરણે આવ્યો હોય તેને મોક્ષની, જ્ઞાનની, ભક્તિની કશી પડી નથી, તેને એક જ ભાવ હોય તે 'જેસે રાખે વૈસે રહું.' ભગવાન શું ભક્તની કસોટી કરે છે ? નારે ના, કસોટી વળી શાની ? કસોટી એ શબ્દ જ ખોટો છે. એ શી કસોટી કરવાનો હતો ? આપ છોકરાની કસોટી કરે ? મારાં છોકરાં કેટલામાં છે એ તે સમજી ગયો હોય. માનો કે આપનો ભાવ તો જ્યાં સુધી બાળકના પેટમાં રોગ હોય ત્યાં સુધી ખાવાનું ન આપે એવો હોય. મા તો બાળકનું ભણું જ ધર્યો છે. છોકરાને એમ લાગે કે મા મને ટળવળાવે છે અને ખીજાં છોકરાને ખાવાનું આપે છે આમાં કસોટીનો ભાવ જ નથી. શરણે ગયા પછી તો તે રાખે તેમ જ રહેવાનું છે.

કોઈને પ્રશ્ન થાય કે જે મત્પરાયણ થાય તેણે લોકકંડ્યાણને અર્થે કર્મોદ્ધીપી યત્ન કરવો જોઈએ કે નહિ. ઉત્તર સ્પષ્ટ છે કે સ્ફૂરણ થાય તે કરવાનું, ભગવાન જે કહે તે કરવાનું. જે મત્પરાયણ થાય, ભગવાનનું શરણ સ્વીકારે, તેને સંકલ્પ જેવું રહે જ નહિ. પોતાના સંકલ્પથી એ કશું કરતો નથી તો ફળની આકાંક્ષા પણ ક્યાંથી હોય ? જે કરવાનું છે તે કરવા માટે કરવાનું છે એવો તેનો સહજ ભાવ હોય છે.

ભગવાન આ શ્લોકમાં કહે છે તનમનધનથી સર્વંત્ર અર્પણ કરો. ખરી રીતે તો બધું એનું જ છે ને ! જે આ 'મત્પરાયણ' નો અર્થ સમજી ગયો તે મહાજ્ઞાની થઈ ગયો. ભજન-ભક્તિ કરતાં કરતાં આ અવસ્થા સ્વાભાવિક રીતે જ આવી જાય છે. તનમનધનથી અર્પણ શું છે એ તો એના દર્શાવે સ્પષ્ટ કરશે.

અષ્ટાવક ઋષિ જ્યારે જનકની સભામાં ગયા ત્યારે બધા સભાસદો હસવા લાગ્યા. અષ્ટાવક પણ હસ્યા. સભાસદોના હાસ્યનું કારણ અષ્ટાવકના બધા અંગો વાંકા હતાં તે. પણ અષ્ટાવકના હસવાનું કારણ શું? રાજ્યે પૂછ્યું કે “તમારું હાસ્ય શાને લીધે?” ત્યારે અષ્ટાવક મુનિએ ખુલાસો આપ્યો કે “સભાસદો અને તું પણ મારા અંગોને, ચામડાને જોઈને હસે છે. એ બધાં દેહભાવી છે, જીવભાવી છે.” આ પછી રાજ્ય સમજી ગયો કે અષ્ટાવક જ્ઞાની છે. રાજ્યે જ્ઞાનની માગણી કરી. મુનિએ દક્ષિણા માગી. રાજ્યે કહ્યું કે હું તનમનધનથી સર્વસ્વ આપવા તૈયાર છું. મુનિએ તેને વાર્યો પણ રાજ્ય ન માન્યો. પેંગડામાં પગ મૂકું ત્યાં જ્ઞાન થઈ જવું જોઈએ એવી રાજ્યે શરત કરી ઘોડો મંગાવ્યો. અષ્ટાવકે કહ્યું ‘પગ મૂકા.’ પગ મૂક્યો કે તરત જ ગુરુપ્રેરણાથી રાજ્યને જ્ઞાન થયું કે મારું પોતાનું એવું કશું નથી તનમનધનથી જે આપવાનું હતું તે આપ્યા પછી જે અવશેષ રહ્યું તેનું એને જ્ઞાન થયું.

તનમનધનથી તેને બધું સોંપી દેવાનું છે, પછી માગણી થાય કે? અનંત કોટિ બ્રહ્માંડના પતિ સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા પાસે તમે છોકરો પરણાવવાની, પરીક્ષામાં પાસ થવાની, રેઈસમાં અમુક ઘોડો પહેલો આવે એવી ક્ષુદ્ધુક માગણી કરશો? વધ્યાને છોકરું થાય, વાંઢાનો વિવાહ થાય તેવી પ્રાર્થનાઓ કરશો ખરું! કેટલી હીન કલ્પના, કેટલી અધમ, અરે અધમાધમ વાતો છે આ!

આ આખું જગત ભગવાનનું જ છે. સાકાર જગત તેનું છે. ‘હું’ સગુણ બ્રહ્મ છું, નિર્ગુણ બ્રહ્મનો જવાબ તે મૌન. કોણ સવાલ પૂછે ને કોણ ઉત્તર આપે! મૌન વ્યાખ્યાપ્રકટિત પરબ્રહ્મતત્ત્વં યુવાનં. ધ્યાનમાં બેસો ત્યારે ભગવાનનું રૂપ-(સગુણરૂપ-) જોઈને આનંદમાં બેસી રહેવાનું નથી, તેથી આગળ જવાનું છે. સગુણ અને નિર્ગુણ બ્રહ્મ બન્નેમાં આનંદ તો છે જ. લોકો સગુણમાં અટકી જાય છે, સમજે કે રામ, કૃષ્ણ કે હનુમાનના દર્શનથી આનંદ આવે.

નિર્ગુણનો માર્ગ અધરો છે. તે બધામાં, સર્વત્ર ઈશ્વરને જ જોવાનો છે. પછી જ આનંદ સ્થાયી રહેશે, અનંત કોટિ બ્રહ્માંડનો તે અધિપતિ બની જશે. જે 'મત્પરાયણુ' થાય તેને ભગવાન કહે છે કે હું અનંત કોટિ બ્રહ્માંડનો અધિપતિ બનાવી દઈશ.

લકિતના આવેગમાં પહેલાં 'મત્પરાયણુ' થાય ને પછી કંટાળી જાય તે કેવું! આવા લકતો નિમકહરામ છે. "સંશયાત્મા વિનસ્યતિ." સંશય કરનારનો તો નાશ જ થાય. ભગવાન તો કહે છે કે મને નહિ તો મારા નામને પકડો. મારું નામ પકડીને પણ ભવસાગર તરી જશે. રામનામથી પથ્થર પણ તરે એટલી શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. એવી અથાગ શ્રદ્ધા કેળવે કે ભગવાનનું અડધું નામ બોલતાં જ ઉદ્ધાર થાય. સુરદાસ કહે છે તેમ—

જળલગ ગજ જલ અપનો જરત્યો નેક સરો નહિ કામ,
નિર્જલ હૃદૈ જલ રામ પૂકાર્યો આયે આઘે નામ
સુનરી મૈરે નિર્જલ કે જલરામ.

લકતો બે પ્રકારના છે. એક કશું માગતો નથી, બીજો માગે છે. જે કશું માગતો નથી તેને ભગવાન સર્વસ્વ આપી દે છે. ધારો કે બે ભાઈઓ એક શેઠને ત્યાં નોકરી કરે છે. એક પગાર લઈને નોકરી કરે છે. બીજો ખાવું, પીવું, ને આપે તે બેજોડ કપડાં લઈને નોકરી કરે છે. શેઠ જોયા જ કરે છે. ધીમે ધીમે શેઠને બીજા નોકર પર વિશ્વાસ વધે છે, વગર માગ્યે તેને જે જોઈએ તે આપે છે. પહેલા ભાઈને દર વર્ષે પગાર વધારા ઉપરાંત કશું મળતું નથી. શેઠ અપુત્ર હતા. વખત જતાં તેમણે બીજા નોકરને દત્તક પુત્ર તરીકે લઈને સર્વસ્વ સોંપ્યું. બીજો નોકર તે કંઈ ન માગનાર લકત. શેઠ—પરમાત્મા કહે છે કે મને કંઈ ન માગનાર નોકર—લકત ગમે છે, તે મને બહુ પ્રિય છે. જે 'મત્પરાયણુ' છે તે કશું માગે નહિ.

જેણે શાસ્ત્રોને ઉચલાવ્યાં છે, અને 'મત્પરાયણુ'નો અર્થ સમજ્યો નથી તેના જેવો મૂર્ખ બીજો કોણ હોય? મહાભારતના

યુદ્ધ પર્વમાંનો ભાગ ગીતા, તે મહાભારતનો ઉત્તમ ભાગ. ગીતાના અઢાર અધ્યાયમાં નવમો અધ્યાય ઉત્તમ, નવમા અધ્યાયનો છેલ્લો શ્લોક તે ગીતાનો નીચોડ, અને છેલ્લા શ્લોકનો છેલ્લો શબ્દ ‘મત્પરાયણ’ તે ગીતાનું સારતત્ત્વ છે. ભાગવત, રામાયણ, મહાભારત, ઉપનિષદ, આદિ શાસ્ત્રોમાંથી માથું જીયું નહિ કરનારા, શાસ્ત્રોમાં જ ગૂંથાયેલા તે વઢકણી વહુ જેવા છે. મત્પરાયણ થયેલ ભક્ત તો સતી સ્ત્રી જેવો છે. તેને મોઢે ઢાંકણું છે. શાસ્ત્રોના વાદવિવાદ અને ચર્ચામાં તે ઉતરતો નથી. વઢકણી વહુને ખાવાનું ન મળે તો ઢંઢેરો પીટે. જ્યારે સતી સ્ત્રી ભૂખે મરતી ખેસી રહે, ચૂં કે ચાં પણ નહિ કરે. પંડિતો વઢકણી વહુઓ જેવા, જ્યારે ભક્તો સતી સ્ત્રી જેવા.

ભગવાનને તો બધા પર પ્રેમ છે. પણ જુઓ તો ખરાં, એ બધાં કેવું કેવું માગ્યા કરે છે ! ભગવાન કહે છે કે મને લાલચ આપીને તેઓ બંગલા, મોટર, છોકરાં, એવું ઘણું ઘણું માગે છે. તેઓ બધાં કહે છે કે અમારો પ્રેમ તો નિઃસ્વાર્થી પ્રેમ છે. ભલા, આ બધું માગ્યા કરો છો એ જોતાં તમારો પ્રેમ શુદ્ધ હોય એમ કેમ મનાય ! જે પ્રેમ ભોગ માગે છે-ભોગવવાને મારેના અવનવા ભોગ-તે પ્રેમ નથી, વાસના છે. સર્વસ્વનું જ્યાં અલિહન હોય ત્યાં જ પ્રેમ છે. સાચો પ્રેમ કશી વસ્તુની અપેક્ષા રાખતો નથી; સામેથી બદલો માગતો નથી; પ્રેમ તો નિર્મળ હોય, શુદ્ધ હોય, નિષ્કામી હોય, નિઃસ્વાર્થી હોય. બદલાની આશા હોય ત્યાં શુદ્ધ પ્રેમ ટકી શકતો જ નથી. સંસારનું ચક્ર ચલાવવા માટે વઢકણી વહુઓ પાસેથી હું કામ લઉં છું. તેઓ જે માગે છે તે હું આપું છું. સકામ ભક્તિને હું વધાવી લઉં છું પણ કામનો ઢસરડો તો તેમની પાસે જ કરાવું છું. જ્યારે ભક્તિનું સાચું ફળ તો સતી સ્ત્રીને એટલે કે નિષ્કામ ભક્તિને જ આપું છું. સતી સ્ત્રીનો વૈભવ તેનું અંબર ને ચાંલો-તે કશું માગે જ નહિ. વઢકણી વહુ માગ

માગજ કર્યા કરે. બદલાની આશા હોય ત્યાં સુધી શુદ્ધ પ્રેમજ ન હોઈ શકે.

‘પ્રેમગલી અતિ સાંકરી તામે’ દો ન સમાય’ પ્રેમ સંસાર પર કરવો છે, ને ભગવાન પર પણ કરવો છે; બંને પર! તે કેમ બને? સંસારમાં રહીને સંસારની પ્રીતમાં જ રત રહો અથવા તો સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપમાં લીન થવા ભજનાનંદમાં પ્રીત લગાવો. સંસારની વિષ્ટા મોઢામાં રાખીને ફરો છો તો ભગવાનના ચરણકમળનો સ્પર્શ ક્યાંથી થાય? ગિરીશ જેવો નશાળાજ ને દારૂડિયો પણ રામકૃષ્ણ પરમહંસને પરાયણુ-મત્પરાયણુ-થઈ ને મોક્ષ પામ્યો. કારણ સાચો પ્રેમ. ભગવાન સાથે જ્યાં પ્રેમ થયો ત્યાં સંસારથી બધી વસ્તુઓ ક્ષુલ્લક લાગશે. દુનિયાભરની કષ્ટપિણુ વસ્તુઓ સાથેના પ્રેમ કરતાં ભગવાનનો પ્રેમ જ ઉત્તમ છે માટે જ “સગસે જિંચી પ્રેમ સગાઈ.”

ભગવાન સાથેના પ્રેમની વાત આવી ત્યારે પ્રશ્ન થાય કે ભગવાન કેવો છે. તમે ભગવાનને જેવો ધારો તેવો તે છે; જે ઘાટમાં તેને તમે જુઓ તેવો એ છે. પુરુષ (ભગવાન) માયાને વશ થતો નથી. ભગવાન પર પ્રેમ કરવો એ પ્રશ્ન પૂછવો છે ને? ધર માંડ્યા પછી પરણેતરની સાથે જેમ પ્રેમ થાય છે, અથવા કરવો પડે છે, તેમ ભગવાન પર પ્રેમ કરો, નામની પાછળ નામી દાઓ આવશે. નાનપણમાં મીરાં વિકૃલવરને વરી, એને મોટપણુ સુધી એ વિશ્વાસ કાયમ રહ્યો અને મૃત્યુ સુધીમાં આ જ વિશ્વાસ દઢ થઈ ગયો. આ છે ઈશ્વરપરાયણતા. સંસારમાં આપણે વિશ્વાસ રાખીએ છીએ. જમનગરથી એક કન્યાને સગપણ માટે મુંબઈ લાવ્યા. કન્યાને તો ખબર પણ નથી કે તેનો વિકૃલવર કેવો છે પણ એટલું તો તે સંમજ ગઈ છે કે જેની સાથે તેનું લગ્ન થવાનું છે તેમાં કશો વાંધો નથી. તે તરત જ તેના થનાર પતિને શરણે જાય છે. આ છે સંસાર પરાયણતા; તેવી જ રીતે ‘ઈશ્વરપરાયણતા’નું. ઈશ્વરપરાયણ એટલે કે ‘મત્પરાયણુ’ થઈ જાય તેનું બધું કામ થઈ જાય. ભગવાનને તો સંપૂર્ણ શરણા-

ગતિ જ જોઈએ છે, ભગવાન તો સર્વત્ર છે. ક્યાં નથી દેખાતો ? આપણે બધા જડ છીએ. આપણી ભક્તિ સ્વાર્થી છે. વઢકણી વહુઓથી ભગવાન ત્રાસી ગયો છે. એકાદ પણ સતી સ્ત્રી જોવી હોય તો ઠીક. સતી સ્ત્રી જોવા-મત્પરાયણ-ભક્તો ધણા થઈ ગયા છે, ખીલકુલ માગે જ નહિ તેવા. ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, તુકારામ, રામકૃષ્ણ પરમહંસ, નામદેવ, નરસિંહ, જ્ઞાનેશ્વર આ બધા મત્પરાયણ હતા. તેમાં જરાપણ શંકા છે ?

આ ભક્તો ભગવાનનું ભજન કરવાનું કહે છે અને કથાકારો પણ કહે છે તેમાં ધણો તફાવત છે. કથા વાંચનાર કથા સંભળનાર પછી પેટ ભરવાની અજુગતી વાતો કરે છે. ભક્તિનો વાઘો પહેરીને દારૂ વેચે છે કે બીજું કંઈ ! શું એ બધાં ભગવાનની વાતોનો પ્રચાર કરે છે ! અને તે આવી રીતે ! કન્યાવિક્રય કરતાં પણ શાસ્ત્રવિક્રય મોટું પાપ છે. તમે જેવું આચરો છો તેવું જ લોકો આચરશે. યદ્ યદ્ આચરતિ શ્રેષ્ઠઃ તદ્ તદ્ દેવત્તરો જનઃ શુદ્ધ કમાઈથી થયેલા યજ્ઞો સફળ થાય; પાપની કમાઈથી કરેલા તો અફળ જ જાય. લોકકલ્યાણની ભાવનાવાળા મંદિર, હવેલી કે શાળા બંધાવે, નામની તકની મૂકાવે. કીર્તિમાં વધારે થાય એ જ ભાવનાને ! તેમને બધાને થતું હશે કે અમે ન હોઈએ તો કોણ બંધાવશે ! આ બધા બંધાવવાના ભગવાનના કાર્યો જ છે. ધનિકને પૈસા આપનાર પણ ભગવાન, આવા કાર્યોની સ્ફૂરણ કરનાર પણ તે જ. દરિયાનું પાણી છે ને દરિયામાં જાય છે. લોકોના સંકલ્પ-વિકલ્પોથી લોકકલ્યાણ થાય છે ? મંદિર, હવેલી, શાળાઓ આ બધું બાંધવાની જવાબદારી ભગવાનની જ છે ને ? વઢકણી વહુઓ જેવાં બધાં આ કાર્યો કરશે. સતી સ્ત્રી જેવાં તો તે માટે પણ ન માગે. કરનાર કરવાનો જ છે ને ! આ લોકોથી પણ હલકા છે કથાકારો. કથા સંભળાવીને પૈસા માગે. તેઓ શું ભક્તિ માટેના પારાયણો કરે છે ? કથા વાંચીને પૈસા લે તેમાં ભક્તિ ક્યાં આવી ? એક જ ધણી—ધનુષને—વળગી રહેવું જોઈએ,

માગ માગ ન કરાય. ધણીમાં પૂરો વિશ્વાસ હોય કે મને ભૂખે નહિ મારે. સાચો ભક્ત 'મત્પરાયણ' ભગવાનમાં વિશ્વાસવાળો હોય. ખરો ભક્ત ભૂખે મરે પણ કશું માગે નહિ. 'મત્પરાયણ' થાય તેનો ભાવ કેવો હોય !

‘મૈં તો ગિરુદ ભરોસે બહુનામી’ (ત્રેમાનંદ)

‘જૈસે “રાખહું” વૈસે હિ રહું’ (સૂરદાસ)

‘જહિં કહાં તજી ચરણ તુમહારા’ (તુલસીદાસ)

—આવો શરણાગતિનો દીનભાવ ભક્તના બધા કાર્યોમાં જણાઈ આવે છે. ભક્તતાં, ખેસતાં; ખાતાં, પીતાં, બધી વખતે તેને તો એમજ લાગે છે કે સચ્ચિદાનંદની મરજીથી જ આ બધું થઈ રહ્યું છે. ઈશની મરજી વિના એક પાંદડું પણ હાલી શકતું નથી. તો પછી ચૈતન્યથી ભરપૂર આ દેહને તો એ પરમાત્મા હલાવી રહ્યો છે તેમાં શંકા શાની !

હજારો વાર, અરે લાખો ને કરોડો કે અબજો વાર નામસ્મરણ કરો પણ શ્રદ્ધા નથી તો બધું નકામું છે. પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય તો તે તરી જાય. શ્રદ્ધા હોય તો ટૂંક સમયમાં કાર્ય થાય છે. અખંડ શ્રદ્ધા, દૈવ ભાવ-ભરપૂર ભક્તિજ ભગવાનના ચરણમાં ધરી દો, શરણાગતિ ને દીનભાવયુક્ત ભક્તિનાં ભજનો ખૂબ ગાઓ. આવાં ભજનો ગાવાથી મન આનંદમાં રહે છે. ગીતામાં કહ્યું છે તેમ મારામાં ચિત્ત-વાળા મારામાં જ રહીને પ્રાણને અર્પણ કરનારા ભક્તજન એકબીજાને મારે વિષે બોધ કરતાં તથા ગુણ અને પ્રભાવ સાથે મારું કીર્તન કરતાં સર્વકાળ સંતુષ્ટ રહે છે અને મારામાં નિરંતર રમમાણ થાય છે. (અ-૧૦. શ્લો. ૯) અને ભાવ જેમ જેમ વધારે દૈવ થતો જશે તેમ તેમ ઇશ્વરમાં મન વધારે લાગતું જશે. ઇશ્વરને ભજતાં ઇશ્વરમય થઈ જવાનું. ‘મને પામવા માટેની યુદ્ધિ હું આપું છું...સદૈવ મારા ધ્યાનમાં લાગેલા અને પ્રીતિપૂર્વક મને ભજનાર એવા જે

જ્ઞાનીઓ હોય છે, તેમને જે તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ યોગથી હું પ્રાપ્ત થઈ શકું એવો બુદ્ધિયોગ આપું છું.' (શ્લોક-૧૦. અ. ૧૦)

હજારો લોકો લગવાનનું નામ લે છે પણ ભક્ત તો કોઈક જ બને છે; તુકારામ, જ્ઞાનેશ્વર, નરસિંહ, મીરાં, સુરદાસ જેવા થોડાક જ. દલસાચ કેળવશે તો આવા થોડામાં નામ નોંધાશે. તમારે ભક્ત થવું છે ક્યાં? તમને તો એમ છે કે ભજન કરનારા ભક્તો બેહાલે મરે છે. એક મ્યાનમાં બે તલવાર નજ રહી શકે. પ્રેમગદી ઘણી સાંકડી છે. ભજન ભક્તિમાં મન છે, સંસારમાં પણ મન છે; બન્ને કેમ બની શકે? એક 'હાલ' હોય તો જ કામ થાય. ભક્તના 'એક જ હાલ' હોય છે...તે ભજનના લાવમાં રચ્યો પરચો રહે તે તેનો હાલ. તેને સંસારના વિષયોનું આકર્ષણ નથી. ભક્તિ ખાંડાની ધાર છે, શૂરવીરનો મારગ છે. તેના પર સાવચેતીથી ચાલવા જેવું છે. લગવાનને શરણે સંપૂર્ણ શરણાગત થઈ જવું. સંસારમાં ભજનનો અને ભજનમાં સંસારનો એમ બે લાવ રાખવા બંધ તો પછી શું થાય! બે 'હાલ' થયાં ત્યાં 'બેહાલ' જ મરવાનું ને! બેહાલે ન મરવું હોય તો મત્પરાયણ થાઓ.

'મત્પરાયણ' થવા માટે તમે લગવાનને ગોતો છો! શરણે જવું છે માટે, ખરું! લગવાન ક્યાં નથી દેખાતો! તે તો સર્વત્ર છે. આપણા મન શીરાપૂરીમાં છે. એકાદ એવો લાખે નીકળે જેની જીભે લગવાનનું નામ વસે, તેને શીરાપૂરી ન લાવતાં હોય. બેહાલે ન મરવું હોય તો 'મત્પરાયણ' થાઓ નહિ તો 'શીરાપૂરીપરાયણ' થાઓ. "રસના નામ કહું" હે જીભ, તું નામ લીધા કર. હે જીવ, લગવાનના નામનું રટણ કર્યા કર. ખીજ ઉપાધિ રાખે તે ભક્ત નથી. સંસારના ઉત્તમ કાર્યો ભક્તોથી જ થાય છે. ભક્તનું દરેક કાર્ય તે ભજન છે.'

દલસાચ છોડ્યા વિના, વ્યાકુળતા વિના ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ ન થઈ શકે. મોડી રાત્રે એક માણસ ઝૂંપડીમાં બેસીને લખતો હતો. તેની બાજુમાં પેટ્રોલની ટાંકી હતી અચાનક ટાંકી ફાટી ને આજુબાજુ

બધું ભડકે બળવા લાગ્યું. પેલો માણસ તેમાં સપડાયો, તેના કપડાં સળગવા લાગ્યાં. તે ઠારવા માટે ઊભી બજારે દોડ્યો ને જઈને પડ્યો તળાવમાં. રસ્તામાં કોણ સામું મળ્યું, તેનું એને ભાન ન હતું. પોતે રસ્તામાં દોડી રહ્યો તેની એને શરમ ન હતી. એનું ચિત્ત કપડાં ઓલવવામાં એકાગ્ર હતું. તેનું મન કોઈ જગ્યાએ ઠયું નહિ પેલો માણસ તે આ જીવ, બજાર તે માયા. જીવને પરમાત્મ-સ્વરૂપમાં ભળવું છે પણ માયાની બજાર પસાર કરી નાખે ત્યારે ને! આપણી ખૂંપડી દરરોજ સળગી રહી છે, પણ આપણે લવલેશ ચિંતા કરતા નથી. જીવ સંસારના ચક્રમાં વારંવાર આવતો જાય છે, અને તે દેહાદિ આવરણોથી અધાયેલો રહે છે. કપડાં ઓલવવા માટે દોડ્યો તે વખતે તે માણસમાં હતી તેવી વ્યાકુળતા હોય તો ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ થાય. ઈશ્વરને માટે એટલી તાલાવેલી લાગે તો એનું કામ થઈ જાય; આવો દિલનો તરફડાટ ને મનની વ્યાકુળતા જે અનુભવે તેનું કામ થઈ ગયું એમ સમજો.

‘મત્પરાયણ’ થવા માટે છે આવો તરફડાટ? દિલમાં કયાંથી હોય? ઈશ્વરને માટેની વ્યાકુળતા જ કોને છે! આપણે તો સંસારના સ્વાર્થાને પ્રાપ્તિયિક પ્રેમમાં ફસેલા છીએ. વાંદરીના બચ્ચાંની વાત સાંભળી છે! વાંદરીને પોતાના બચ્ચા પર અતિશય પ્રેમ હતો. એક દિવસ મૂશળધાર વરસાદ પડ્યો, પૂર આવ્યું ને વાંદરી તેમાં સપડાઈ. જે ઝાડ પર તે બેસી હતી તે ઝાડ ડૂબવા લાગ્યું. વાંદરી જોયી ડાળ પર જવા લાગી, બચ્ચું સાથે જ હતું, હવે તો એક નાની ડાળ જ ડૂબ્યા વગરની હતી, એકનો જ ભાર ઝીલી શકે તેની હતી. વાંદરી બચ્ચાને પોતાના પગ નીચે રાખીને ઉપર ચડી ગઈ. બચ્ચું મરી ગયું. સંસારી લોકોમાં પણ આવો જ પ્રેમ હોય છે. સાચો પ્રેમ બલિદાન માગે, બીજું કશું નહિ. પ્રહ્લાદે ભક્તિ માટે સંસારનો પ્રેમ તુચ્છ ગણ્યો. પિતાનું મૃત્યું વધાવી લીધું. તેણે જોઈ લીધું કે સંસારી પ્રેમ કરતાં ઈશ્વરી પ્રેમ ઉત્તમ છે. પિતાપુત્રના, પતિપત્નીના, ભાઈબહેનના-સંસારના કોઈ પણ પ્રેમ કરતાં પ્રભુ પ્રેમ ઉત્તમ છે. કર્મો ન કરીએ તો સંસાર કેમ ચાલે એ વિચારજ ખોટા છે. ઇચ્છાઓને કચડી નાખે તે જ સંન્યાસી, વાસનાઓને છુંદી નાખે

તે જ ભકત, આવા ભકતો, સંન્યાસીઓ જ 'મત્પરાયણ' થઈ શકે.

ચૈતન્ય મહાપ્રભુ ગમે તેનો પ્રસાદ જમી લેતા. કળીરે અત્યંત જના ધરતું પાણી પીધું હતું. તમે કહેશો કે શાસ્ત્રોમાં નિષેધ છે, પ્રાયશ્ચિત કરવું પડે. પહેલાં વૈશ્વાનરને તો શાંત પાડો પછી શાસ્ત્રોમાં જુઓ. આ શાસ્ત્રો વર્ણાશ્રમ ધર્મને અનુલક્ષીને લખાયેલાં. યુગેયુગે શાસ્ત્રો બદલાય. કલિયુગમાં રામનામ જ શ્રેષ્ઠ છે રામનામ શાસ્ત્રોનું પ્રતિનિધિત્વ લઈને આવ્યું છે. રામનામ લેવાથી તરી જશો. જે મત્પરાયણ થાય છે તેને પછી પાપ કે પુણ્ય લાગતું નથી. અર્જુન શ્રીકૃષ્ણને શરણે ગયો—'મત્પરાયણ' થઈ ગયો પછી કુરુક્ષેત્રના સંહારનું પાપ ન લાગ્યું.

'જોગન બન કે બન બન ઢૂંડું—છોડ જગત કી લાજ' આવી જોગન બનવું તેનું નામ મત્પરાયણ. તેમાં લક્ષ્ય એક જ રહે છે. પતંગીયું એક જ ચીજ રીંખ્યું છે—દિપકમાં જલી મરવાનું. ભકતોનું જીવન પતંગિયા જેવું છે. ભગવાનને માટે સર્વસ્વ હોડમાં મૂકી દે છે. વાયુરહિત સ્થાનમાં દીવો જેમ નથી ડાલતો તેમ આવા સમાધિષ્ઠ યોગીઓનાં મન ન ડગે. મીરાં, નરસિંહ, ગૌરાંગ જેવા ચોવીસે કલાક સહજ સમાધિમાં જ રહેતાં. સંસારના વાયરા તેઓને ચલાયમાન ન કરી શકે. (ચથા દિપો-નિવાતસ્થો. અ- ૬-૧૯)

પુષ્ટિમાર્ગ જેને બ્રહ્મસંબંધ કહે છે તેને ગીતા 'મત્પરાયણ' કહે છે વેદાંતનાં કે ધર્મોનાં તમામ પુસ્તકોમાં આ જ રહસ્ય છે. તન મન ધન સ્વસ્વ અર્પણ કરી દો, જેમ શિવાજીએ રામદાસને આપ્યું તેમ પાપપુણ્યનાં પોટલાં શિવાજીએ રામદાસને સોંપ્યાં, રામદાસે જગન્નિયંતાને અર્પણ કર્યાં. તન મન ધન અર્પણ કરો, પાપપુણ્યનાં પોટલાં આપોઆપ જશે માટે મત્પરાયણ થાઓ, ભગવાનનું શરણ સ્વીકારો. 'મત્પરાયણ' એટલે ભગવાનને પરાયણ, ભગવદ્ શરણ.

નામ સંકીર્તન

મન બહુ જ ચંચળ છે. તે કદી વિચારોથી મુક્ત વિચારશૂન્ય બની શકતું નથી. કંઈને કંઈ ઘાટ તે ઘડ્યા જ કરવાનું. વિચારોના ઘોડા જ્યારે મનમાં દોડતા હોય ત્યારે કેવી રીતે એમ કહી શકાય કે મન શાંત છે. એક પછી એક વિચારો જીંઘમાં પણ, સ્વપ્નમાં પણ આવી આવીને જ્યાં સતાવતા હોય ત્યાં મન શાંત છે એમ કેમ માનવું? મન સ્થિર નથી જ થયું. તો પછી મનને સ્થિર કેમ કરી શકાય? બાળક પાસે કોઈ ચીજ હોય અને તે લઈ લઈએ તો બાળક રડવા માંડે. તેના પાસેથી તે ચીજ લેવા માટે બીજી ચીજ તેના હાથમાં આપવી પડે. મનનું પણ તેવું જ છે. તેને એક ચીજ આપીને બીજી વસ્તુઓ ખૂંચવી લ્યો, એક વસ્તુની અદલાબદલી કરવા માટે બીજી વસ્તુ તેના હાથમાં મૂકો. આ બીજી વસ્તુ તે નામસંકીર્તન.

મનને વિચારશૂન્ય કરવા માટે સરળમાં સરળ ઉપાય તે નામ સંકીર્તન. બીજો કોઈ પણ ઉપાય તેના જેટલો સરળ નહિ હોય. ઋષિમુનીઓ તપ કરીને થાકી ગયા, તેમણે મનોનિગ્રહ માટે કશું પણ બાકી નહિ રાખ્યું હોય. ઘણાએ તે માટે સંસાર છોડીને વાનપ્રસ્થાશ્રમ કે સંન્યાસ સ્વીકાર્યો. ગૌતમબુદ્ધ જેવાએ

શરીરને કષ્ટ આપીને તાવી નાખ્યું, આ બધાં કરતાં નામસંકીર્તન સરળ હિપાય છે, ઉત્તમ સાધન છે. નામસ્મરણથી બીજા બધા વિચારો ગુમ થઈ જાય છે. સાક્ષાત્કાર થઈ જાય છે. શાસ્ત્રોમાં ચાર યુગ કહ્યા છે પણ ખરી રીતે તો કોઈ યુગ જ નથી, અને જો યુગ હોય તો પણ કોઈપણ યુગમાં નામસંકીર્તન શ્રેષ્ઠ છે. કોઈપણ વખતે નામસંકીર્તનથી મોક્ષ હાથવેંતમાં જ છે.

પોતાને પ્રિય એવા કોઈપણ ગામનું નામ પછી તે ઝરિયા હોય, જળલપુર હોય કે અમદાવાદ હોય-જ્યારે દેવાય છે ત્યારે ત્યાંના સગાવહાલાં આપણને યાદ આવી જાય છે, અને મનને આનંદ થાય છે. એ જ પ્રમાણે ઈશ્વરનું નામ અને તેની વાતો ભક્તના રૂંધેરૂંવાં ખડા કરી દે છે, ભક્ત રોમાંચ અનુભવે છે.

એક જ ચીજનો આ વાઘો ઈશ્વરે પહેર્યો છે. સધવા હોય કે વિધવા હોય, ગૃહસ્થી હોય કે વિધુર હોય, સાદલો પહેર્યો હોય કે ધોતિયું પહેર્યું હોય પણ તે બધામાં એક અવિનાશી આત્મા જ નાચી રહ્યો છે, માટે જ કહ્યું છે કે ભગવાનના દર્શન માટે કોઈ સાધનથી. ભગવાન પોતે જ સાધન કરી રહ્યો છે આપણને પોતાના તરફ ખેંચવા માટે.

નામનું સ્મરણ કરતાં નામનો નામીમાં લય થઈ જાય છે, તે ઘટઘટમાં અંતરયામિ રૂપે વિલસી રહ્યો છે, પણ આપણે તે જોવાની દષ્ટિ કેળવી નથી. પહેલાં એટલું ધ્યાનમાં લઈ લ્યો કે ‘હું છું’ તો જગત છે’-‘આપ મૂઝ્યા પીછે ડબ ગઈ દુનિયા.’ નાશવંત દેહનું જ્યારે અસ્તીત્વ નહિ હોય ત્યારે જગત પણ નહિ હોય. મારા વડે જ આ સૂર્ય પ્રકાશી રહ્યો છે, મારા વડે જ ચંદ્ર પોતાની શીતળતા જગતમાં પ્રસારે છે, મારા વડે જ આ તારાઓ આંખમિંચાણું કરતાં સંતાકૂકડી રમે છે, મારા વડે જ સાગરમાં ભરતીઓટ થાય છે ને મેઘ ધનુષમાં રંગો પૂરાય છે, મારા વડે જ સરિતાઓ કિલકિલનાદે વહેતી

માણુમ પડે છે; મારાં વડે જ ઊંચા પર્વતોની ટોચ આકાશને જાણે ચૂમવા જાય છે, મારા વડે જ ભૂરો આકાશનો રંગ મને ઘનશ્યામની યાદ અપાવે છે...કૂલની સુગંધ, ભમરાઓનો ગુંજરવ, મસ્ત હવાની હિલચાલ-આ બધું હું છું ત્યાં સુધી જ છે જ્યાં આંખ મીંચાઈ ત્યાં આંખ સામે શાશ્વત અંધકાર આવી પહોંચ્યો. પછી જગત અદૃશ્ય થઈ ગયું ને દુનિયા પણ મરી ગઈ.

જગત રૂપવાળું છે તો હું ઇશ્વર રૂપ વિનાનો છું. આ બધી 'છે' 'છે'ને 'નથી' 'નથી'ની જ રમત છે. 'છે' 'છે' માં ઇ ર સચુલ-રૂપે પ્રકાશી રહ્યો છે ને લીલા (જગત) કરી રહ્યો છે. જ્યારે 'નથી' 'નથી' માં પરમેશ્વર નિર્ગુણરૂપે વિરાજે છે.

अहं निर्विकल्पो निराकाररूपो
विभुर्व्याप्य सर्वत्र सर्वेन्द्रियाणि ।
सदा ये समत्वं न भुक्तिर्नबन्ध
श्चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहं ॥

એ રીતે જોતાં ભક્તરૂપે ભગવાન અને ભગવાનરૂપે ભક્ત બન્ને એક બની ગયાં. ભગવાનનાં સહસ્ર નામો છે જ્યારે દૃષ્ટિ આત્મામાં લીન થાય છે ત્યારપછી તો મંજરા, દુપટ્ટો કડઠી, વેલણુ, તપેલી, પુસ્તક એમ કાર્ધપણુ નામ બોલો તે જપ જ છે. ભગવાનના મને દર્શન નથી થયા એ જે ભાવના છે તે એમ બતાવે છે કે ભગવાનથી અમે એટલા દૂર છીએ. આવું શા માટે? એવીસે કલાક ભગવાનનાં સાન્નિધ્યમાં રહેવું હોય તો એવી દૃષ્ટિ કેળવો કે બધા જ નામ ભગવાનનાં છે, બધાં જ રૂપ ઇશ્વરનાં છે.

મનોનિગ્રહ માટે એક નામ લઇને બધાને એકમાં જુઓ. Try to look, 'One in all, All in one' (જોવાનો પ્રયત્ન કરે—બધાને એકમાં ને એકમાં બધાને) નામસ્મરણથી દબતા થાય છે, વિશ્વાસ દઢ બની જાય છે. વિશ્વાસ દઢ થયા પછી સર્વ કંઈ થઈ શકે છે.

તમે કહો છો મને ભગવાનનાં દર્શન નથી થયા, નથી થતા ઠગેરે. દર્શન શબ્દ જ ખોટો છે. ભગવાન કહે છે હું પ્રત્યક્ષ છું. હું ચરાચરમાં વ્યાપ્ત જ છું. પછી દર્શન કોનાં નારાયણઃ શ્રી કરૂણામ્બુરાશિનાના સ્વરૂપૈશ્વરતીહલોકે । તેને સગુણમાંથી નિર્ગુણમાં ને નિર્ગુણમાંથી સગુણમાં સરી જતાં વાર નથી લાગતી. સ્વયં ઇચ્છા, સ્વયં પ્રકાશ એ જ પરમેશ્વર છે. પોતાના સ્વરૂપમાં તે નિર્ગુણ રૂપે ને બહાર સગુણરૂપે જ પ્રકાશી રહે છે. પ્રાણીમાત્રમાં ને જીવજંતુમાં અંબાને જોવી જોઈએ, તે જોવાની દષ્ટિ કેળવવી જોઈએ. કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહેતાં કૃષ્ણ દેખાશે. અંબા અંબા કહેતાં અંબા જ દેખાશે. પણ તેવી દષ્ટિ કેળવો. મીરાં કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહેતાં કૃષ્ણ બની ગઈ, એમાં જ લીન થઈ ગઈ, એમાં જ એકરૂપ થઈ ગઈ.

આદિમાં ને અંતમાં કંઈ છે જ નહિ. જે દેખાય છે તે બધું મધ્યમાં જ છે, માટે જ નામસ્મરણ એ જ મનોનિગ્રહ માટેનું સાધન છે. ભગવાન કહે છે, જુઓ :—

હિમાલયનો વાઘો પહેરીને કોણ બેઠું છે ? ગુરુઓમાં બૃહસ્પતિ ને પર્વતોમાં મેરુ હું છું. સેનાપતિઓમાં કાર્તિકેય ને જળાશયોમાં સાગર હું છું. વાણીમાં એકાક્ષર અને યજ્ઞોમાં જપ્ત હું છું. સ્થાવરોમાં હિમાલય અને વૃક્ષોમાં પીપળો હું છું. દેવર્ષિઓમાં નારદ અને ગંધર્વોમાં ચિત્રરથ હું છું. સિદ્ધોમાં કપિલમુનિ અને પાંડવોમાં અર્જુન હું છું.

કઈ નદીમાં નહાશો ? કયા તીર્થમાં જશો ? અહીં જ નદી છે, અહીં જ તીર્થ છે, અહીં જ જગન્નાથપુરી છે. કૃષ્ણ, બળદેવ ને સુભદ્રા અહીં જ છે. શું આ બધું રૂપક છે ? એક જ ભાવ રાખવો જોઈએ. અખંડ તપસ્યા હોય તો ભાર છે ભગવાનના કે દર્શન ન દે ! જ્યાં આપણો ભાવ હોય કે ‘હમ તો કરકે હી રહેંગે-પછી ? આંખ બંધ કરીને બંસરીવાલાને જોવાની ધારણા કરો, શ્વાસ આપોઆપ બંધ થઈ જશે. પછી તેની જ સ્ફુરણ થશે, કૃષ્ણ દર્શન દેશે. સ્વયં ઇચ્છા કરો એટલે તે મળશે; અગર તેની ઇચ્છા પર સર્વ છોડો.

નામસ્મરણ કર્યા જ કરો. એકમાં ભાવના કરો. ઇશ્વરની ક્યાં ના છે ? એ તો કહે છે કે મને કોઈપણ જુએ. આપણે ક્યાં તેને જોવો છે. તમારી ઇચ્છા પર મારું અવલંબન છે. 'Let there be light and there was light.' જ્યાં જ્યાં સ્થળિ હે મન માએ, ત્યાં ત્યાં સ્થળિ હે નિજરૂપ તુએ.'

લગવાન તો કહે છે કે હું સ્વયં કૂતરો, ગધેડો, કીડી બનીને બેઠો છું. બિલાડી બનીને દૂધ પીવા આવું છું તો તમે મારો છો. કૂતરો બની ચૂલા પાસે પહોંચું તો તમે તિરસ્કાર કરો છો. ત્યારે તમારા અંતર સુધી હું કેવી રીતે પહોંચું. તમે બધાનો તિરસ્કાર કરો છો, દેષ કરો છો, થોડાં ને જ પ્રેમ કરો છો—આવું શા માટે ? ચોરનું, વેશ્યાનું, સાપનું રૂપ હું લઉં છું, ત્યારે તમે મારો તિરસ્કાર કરો છો. તમારે માટે હું ખાટલો, માટલું ચૂલો ને ટૂંક બની ગયો. તમને આનંદ આપવા તમારી સ્ત્રી બની ગયો. તમને બાળક રમાડવાની ઇચ્છા થઈ ત્યારે તમારું બાળક બની ગયો. હવે હું ક્યાં છું ! કહો જોઈએ, તમે મને હડ હડ કરો છો. મારી આ સ્થિતિ છે. તેને વાસી ભાત ખાવા પડે છે. નામદેવે કૃતરાને રોટલો ઘી ચોપડીને જ આપ્યો હતો—તેમાં તેને મારું દર્શન થયું. પ્રાણીમાત્રમાં હું ટળવળી રહ્યો છું. સગુણ બ્રહ્મમાં મારી આ સ્થિતિ છે. તમે ક્યાં મારા દર્શન કરો છો ? મારી તો કફોડી સ્થિતિ છે. મારું ખરું રૂપ તો દરિદ્ર-નારાયણોમાં જ જોવામાં આવે છે. અત્યારે કીડીબાઈ ને ખાંડ નથી મળતી. હું ટળવળી રહ્યો છું, કેવી રીતે દર્શન આપું ? લોકો ખાલી મોઢેથી જ વિવેક કરે છે કે ચાલો જમવા. દિલમાં બિલકુલ ભાવના નથી. હા ! કદાચ કોઈ વખત આંખમાંથી આંસુ પડી જાય છે, કરવાનું કોઈ કશું કરતું નથી. રામતીર્થ કહે છે તેમ આંખની દવા મોઢામાં અને મોઢાની દવા આંખમાં લગાવે તેના જેવો એ ઘાટ છે.

જો માયા જ મરી જાય પછી શું ? પાંચ પચીસમાં બેસવું પડે, સ્ત્રીઓમાં બેસવું—એ બધું પછી કોને ! સ્ત્રી કોને કહેવી ! તેમાંયે ભગવાનનાં જ દર્શન કરવાના રહે છે ને ! દ્રામ, ગાડી, મોટર, બપોમાં ભગવાનના જ દર્શન થાય છે ને ! પર્વત પર ચઢતા જાઓ, બધી વસ્તુઓ નાની નાની દેખાય, સગુણરૂપ દેખાય અને પર્વતની ટોચ પર ચઢીને જોશો તો કશુંયે દેખાય નહિ, એ જ નિર્ગુણરૂપ. ઘનશ્યામનો રંગ ને આકાશનો રંગ જ્યાં એક થઈ જાય ત્યાં પછી બીજું કશું રૂપ યાદ આવે ?

એક જ સ્થળે બેસીને તપ થવાનું હવું કે ! જપતપ એવી રીતે થાય કે ! નક દબાવીને મનોનિગ્રહ કરીને, પ્રાણાયામ કરીને શું ઇશ્વરને બોલાવાતો હશે ! ના રે ના. ચારેય તરફ ચાલતા રહો, ચારે બાજુ નજર રાખતા રહો તો પળે પળે ભગવાનનું દર્શન થશે. આ જ મનોનિગ્રહ છે, આ જ આત્મસાક્ષાત્કાર છે, આ જ દર્શન છે,—‘પ્રગટ ભયે મોરે શ્યામ.’

પરણીને નવવધૂ આવે ત્યારે ધુરખો હોય, લાજ કાઢી હોય, બહુ જ શરમ હોય છે પણ જગત જ્યારે સૂઈ જાય ત્યારે બન્ને એકમાં જ લીન થઈ જાય છે. પછી ત્યાં ‘બે જુદાં છે’ એમ કહેનાર બીજો કોઈ રહેતો નથી. સંસારી પ્રેમ બધાને કરવો છે પણ ઇશ્વર પ્રત્યે કોઈને પ્રેમ કરવો નથી. કમળો થઈ જાય તો પીળું દેખાય. ઇશ્વર પ્રત્યે પ્રેમ થઈ જાય તો બધું ઇશ્વરમય દેખાય. આ (કમળાતો) ભાવ જ કેળવવો પડશે, તો જ અવિનાશી શાશ્વત, નિત્ય, અજરઅમર એવા તત્ત્વને જાણી શકાય, અનુભવી શકાય. ભગવદ્દર્શન માટે તમારે પોતાના જ અંચળા કાઢી નાખવાના છે.

ભગવતીના ફોટા રાખો છો પણ ઘરમાં વહુ છે તેમાં શું ભગવતી નથી ? શ્રદ્ધા નથી ને ભીંતો પર ફોટાનું પ્રદર્શન શા કામનું ! ફોટો અંદર મૂકો, (હૃદયમાં). બહાર ફોટો રાખશો એટલે શું હું તમારી

પાસે આવીશ ! રખે ફસતા હો ! ફોટો અંદર મૂકો, એવી રીતે અંદર મૂકો કે બહાર કશેય જવું જ ન પડે.

ભગવાન તો કહેશે કે હું ગંધેડો બનીને આવું ત્યારે નગ્ન પણ છું. સાડી નથી હેરી, ચણિયો નથી પહેર્યો, નથી ધોતિયું કે પાટલૂન. ખોલો, હવે મને કેમ જોતા નથી. ભગવાન કહે છે કે એંસી ટકા ગરીબોને, મેં, વીસ ટકા શ્રીમંતોની ખુશી માટે બનાવ્યા, સેવા કરીને ખુશ થવા માટે. એ ગરીબોમાં ને દરિદ્રોમાં જ હું વસી રહ્યો છું, પણ તમારે દર્શન ક્યાં કરવાં છે ! કૃતરો ને બિલાડી આવે ત્યારે લોકડી લઇને હડહડ કરતાં બેઠો છો તો ‘હું’ તમારા હૃદય સુધી ક્યાંથી પહોંચીશ ! પછી કહે છે કે ‘હૃદયમાં ઈશ્વર છે’-કેવી ખોટી ભાવના ! ગાવું છે : અંતરમાંથી નહિ રે વિસારું હરિ.’ ‘મને’ તમારે અંતરમાં રાખવો છે તે અવી રીતે ! તેના કરતાં ‘અંતરમાંથી તમને વિસારું હરિ’ એમ ગાઓ ! ભગવદ્દર્શન કરવું હોય તો ધરાવવાનો ખોટો વિવેક છોડો, ને ભૂખ્યાંઓમાં ભગવાનને જોઈને ધરાવો. બહુ જ સાવચેતીથી ચાલવું પડશે. ‘હરિનો મારગ છે શરણો, નહિ કાયરવું કામ જોને.’ પ્રણામ ઈચ્છા કરો, જગ્ગરી તાલપેલી જગવી જોઈએ દિલમાં જગ્ગરદસ્ત વંદોળિયાની આંધિ બેઠે એવી ભયંકર અંખના તેને માટે કરવી પડશે. દિલ તેને મળવા તલપાપક થઈ ને ઝૂરે પછી ભગવાન નાચતો જ દેખાશે. સતત દર્શન-પ્રાણી માત્રમાં ભગવાનના સતત દર્શન એ જ એક સાર પકડી લ્યો.

ઉત્તમમાં ઉત્તમ આશ્રમ હોય તો તે ગૃહસ્થાશ્રમ. સેવા માટે જ તેને ઉત્તમ ગણ્યો છે, મોક્ષ ત્યાં જ મળે છે. ધનનો સદુપયોગ પણ ત્યાં સારી રીતે થઈ શકે છે. સંસારમાં રહીને બૈરી-છોકરાં સાથે ભગવદ્ભજન થઈ શકે છે. પ્રાણી માત્રમાં દયા રાખીને બનતું કરી છૂટવાની તક મળે છે. સંન્યાસીઓ તો શું કરવાના-તેઓ તો દેહને બાળીને સ્વયં ભગવાન થઈ ગયા છે. સંન્યાસીના હાથમાં એક જ તલવાર છે, જ્યારે જતક જેવા નિષ્કામી ગૃહસ્થાશ્રમીના હાથમાં બે

તલવાર છે; એક હાથમાં નિષ્કામભાવથી સમાજસેવા છે, જ્યારે બીજા હાથમાં ઓઢેલો લગવો અંચળો છે કે જે નિષ્કામલક્ષિત તરફ ખેંચી ગયો છે.

એક જ સૂરત બધે ફેલાઈ રહી છે, ને તે શ્યામ સુંદરની. તેને જ પીછાનો, તે જ સૂરતને જુઓ. રાગ દ્વેષથી કંઈ કરવા જેવું પછી નહિ રહે. યોગ, અભ્યાસ, શાસ્ત્રોત્તર અધ્યયન, કઠોર તપશ્ચર્યા-બિંધે માથે લટકવાની, લોખંડના ખીલા પર સુવાની, ખાધા-પીધા વગર દેહને જીવતો સળગાવી દેવાની-વગેરે પારાવાર કષ્ટની જરૂર નથી. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે મનનો નિગ્રહ કરો એટલે બસ થયું, પછી કશાની જરૂર નથી. લગવાનની સાથે એકરસતા ફળવો એટલે પત્યું. પછી સગુણમાંથી નિર્ગુણમાં જતાં વાર કેટલી ! નિર્ગુણમાંથી સગુણમાં આવતાં પણ વાર કેટલી !

★

૪

‘શ્રદ્ધા’

શ્રદ્ધા વિના લક્ષિત નહિ

સાધકને કદાચ પ્રશ્ન થાય કે શ્રદ્ધા વિના લક્ષિત થાય ખરી ?
લગવાનને મેળવવા માટે શ્રદ્ધાની શી જરૂર છે ?

લક્ષિત માટે અખંડ અને અતૂટ, દૃઢ અને મજબૂત એવી
અચલ શ્રદ્ધાની ગાંઠ જ્યાં પાકી થઈ એટલે એનું કામ પત્યું.
લગવાન ઉપર શ્રદ્ધા થવી—પાકી શ્રદ્ધા થવી, એનું નામ જ લક્ષિત.
લગવાન ઉપર વિશ્વાસ અને દૃઢ શ્રદ્ધા જ્યાં મજબૂત થયાં એટલે
ખરું જ્ઞાન મળ્યું એમ સમજવું.

શ્રદ્ધા થાય તો પ્રેમ થાય શ્રદ્ધાનું નામ જ પ્રેમ. શ્રદ્ધા
જ લગવાન છે. જેનામાં શ્રદ્ધા પ્રગટ થઈ તેનામાં લગવાને પ્રવેશ
કર્યો એમ સમજવું. લગવાનને સમજી જવામાં જે કામ આવે છે તે
આ શ્રદ્ધા જ કામ આવે છે; ત્યાં ભણતર કે જ્ઞાનની જરૂર પડતી
નથી. લગવાનને જાણવા માટે જિંચી કેળવણી અને ખીજી બધી વિદ્યા-
ઓમાં પારંગતતા મેળવવી જોઈ એ - એવું કશું જ નથી. પાકી
શ્રદ્ધા અને અચલ વિશ્વાસ હોય તો ભવસાગર પાર ઉતરી જવાય.

કોઈ એક વૃદ્ધ બાઈ કથા સાંભળતી. કથામાં તેણે એટલું સાંભળ્યું કે કોઈ પણ ભગવાનનું નામ જો કોઈ શ્રદ્ધાથી બોલે અંગર સાંભળે તો આ ભવસાગર પાર ઉતરી જાય. બાઈએ તો આ અખતરો અજમાવ્યો, રામનું નામ દઈ દરરોજ રસ્તામાં આવતી નદી તરી જાય, અને કથા સાંભળવા બહુ જ ઓછા વખતમાં નિયત સ્થાને પહોંચી જાય, આ બાઈ આટલી ઝડપથી કેવી રીતે આવે છે તે માટે એક દિવસ ચર્ચા ચાલી. જે મહાત્મા કથા વાંચતા હતા અને કહેતા હતા કે રામનું નામ લઈ સંસાર તરી જાયો, તે પણ કરવા લાગ્યા. કે “ચાલો, હું પણ આ પ્રયોગ કરી નદી તરી જઈ.” મહાત્મા તો કથા જ વાંચતા હતા, તેમને કંઈ શ્રદ્ધા ન હતી તેથી તે ઠૂંચવા લાગ્યા. લોકોએ જોયું અને બચાવી લીધા. જ્યારે બાઈ તો નદી તરી ગઈ. જે આ નદી તરી ગયાં તે ભવસાગર પણ પાર ઉતરી ગયા તેમાં શંકા નથી.

શાસ્ત્રો વેદાંત જાણવાની જરૂર પણ શી ? ભગવાન પર શ્રદ્ધા થઈ ગયા પછી ભગવાનના અધૂરા નામથી પણ તરી જશે.

“નિર્જલ હૈવે બલ રામ પુકાર્યો,

આયે આધે નામ.

“સુનેરી મૈને નિર્જલ કે બલ રામ.

[સૂદાસ]

જેણે શાસ્ત્રો ઉથલાવ્યાં નથી, ભાગવત-રામાયણ જેણે વાંચ્યાં નથી, જેણે વેદ અને ગીતાનું નામ પણ કદી સાંભળ્યું નથી એવા દીન, પતિત અધમને તારનારા અને ઉગારનારા આ ભગવાનને તો ફક્ત એક શ્રદ્ધાથી જ યાદ કરવાના છે; અને શ્રદ્ધાથી હૃદયના કપાટમાં પૂરી દેવાના છે. ગીધ—વ્યાધને ઉગાર્યા, તે શું તેમણે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હતો ?

અભીલ ગીધ વ્યાધ, ધનમેં કહો કૌન સાધ
પંછીકા પદ પદાત, ગણિકા સી તારી
દીનન—દુઃખ—હરન દેવ સન્તન હિતકારી -

[સૂરદાસ]

લગવાનને એ કશું જોવાની કુરસદ નથી, કે એણે ધ્યાન ક્યું
કે માળા ફેરવી કે કરોડો જપ કર્યા. શ્રદ્ધાથી એકવાર એનું
નામ પોકાર્યું એટલે એ આવીને ઉભો રહેવાનો. દીન
દુખિયાનાં દુઃખ દૂર કરવા અને સંતોનું હિત કરવા એક નામના
પોકારે; અરે, અર્ધા નામના પોકારે પણ એ લગવાન દોડ્યો આવે
છે, પણ તેને બોલાવવા માટે અચલ દંઢ શ્રદ્ધા જોઈએ.

શ્રદ્ધાચાલ્લભતે જ્ઞાનં તત્પરઃ સંયતેન્દ્રિયઃ ।

જ્ઞાનં લબ્ધ્વા પરં શાન્તિમચિરંણાધિગચ્છતિ ॥

[ગીતા : અ. ૪. શ્લોક ૩૯]

“શ્રદ્ધાવાન, જ્ઞાનપ્રાપ્તિની તીવ્ર ઇચ્છાવાળા અને જિતેન્દ્રિય
પુરુષને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પ્રાપ્ત થયા પછી તરત જ ઉત્તમ
શાંતિ મળે છે.”

શ્રદ્ધા એ જ ફળ છે. શ્રદ્ધા એ જ લગવાન છે. શ્રદ્ધા વિનાનું
બધું નકામું. શ્રદ્ધા તો રાખવી જ પડે છે, શ્રદ્ધા વગર માણસ જીવી
શકતો નથી; પણ આપણી શ્રદ્ધા ઠેકાણાસર નથી. આપણી શ્રદ્ધા
કંઠેકાણે વેરાયેલી પડી છે. આપણી શ્રદ્ધા સંસારમાં અને નાશવંત
દેહ પર સખળ થઈ ગઈ છે. આપણી શ્રદ્ધા ખેરાં, છોકરાં, નોકરી,
શેઠ વગેરેમાં ગુંચવાયેલી પડી છે, એટલે એ શ્રદ્ધાને સ્થાનાંતર કરાવી
નાખો એટલે પત્યું. સંસાર ઉપરની શ્રદ્ધાને ફેરબદલી કરી લગવાન
ઉપર જ સ્થિત કરો અને મજબૂત કરો શ્રદ્ધા દંઢ થઈ એટલે
કામ સધ્યું.

ભગવાન પર શ્રદ્ધા કેમ થાય ?

લોકો પૈસા કમાવા ચારે તરફ દોડે છે ને અખૂટ સુખ પ્રાપ્ત કરવાને માટે ઝાંઝાં નાંખે છે તેવી રીતે ભગવાન દૂર છે એમ સમજીને ભક્ત ભગવાનને મેળવવા માટે આમતેમ ચારે તરફ દેટ મૂક્યા કરે છે. ભગવાન દૂર છે ને તેને મેળવવાનો છે એ ભાવના નીચા પ્રકારનો ભક્ત કરી શકે. ભગવાન સર્વત્ર પ્રસરેલો છે અને તે અહિં જ — પોતાનામાં જ છે એવી શ્રદ્ધા જેને થઈ ગઈ છે તે ઉત્તમ પ્રકારનો ભક્ત છે. કહે છે કે જ્યારે તમારી અંદર જ “હું” છું એવું જ્ઞાન છે છતાં પણ ભગવાનને આપણે ઢૂંઢવા જઈએ તો ભગવાનને ખોટું લાગે જ ને ? એનો અર્થ એમ પણ નથી કે માધવયાગમાં કે મહાલક્ષ્મીના મંદિરે કદી ન જવું. મંદિરે જવું અલગત, પણ આ પ્રતીતિ સાથે કે હૃદય સર્વત્ર છે, પોતાનામાં છે અને સર્વ કોર્પનામાં છે.

થોડી શ્રદ્ધા સંસારમાં — સંસારમાં પણ પૂરી શ્રદ્ધા તો નથી જ થોડી શ્રદ્ધા ભગવાન ઉપર. આમ કેમ ચાલે ? જેમાંથી કોઈ એક પર તો શ્રદ્ધા પાકી કરી લ્યો. આ તો “અનો ભ્રષ્ટ તતો ભ્રષ્ટ” જેવું થયું. સંસાર પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા નહિ, અને ભગવાન પર પણ સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા નહિ. ભગવાનના કરોડો નામ લખવાથી અને બોલવાથી શું વળે ? શ્રદ્ધાથી એક બે વાર પણ નામ બોલો તો સમજે કે તમારું કામ થઈ ગયું. અને ભગવાનનું નામ પણ એકાદ વખત લેવામાં આવે, પાકી શ્રદ્ધાથી અને અચલ વિશ્વાસથી, તો ભગવાન ક્યાં દૂર હોતો ?

કબીરના છોકરા કમાલે એક રોગીને ત્રણ વખત રામ — નામ લેવાનું કહ્યું. ભગવાનના નામોચ્ચારણ સાથે એ રોગી માણસની તબીયત સારી થઈ ગઈ. કબીરે કમાલને ધમકાવ્યો કે શા માટે આમ કયું ? “રે ભલા માણસ ! ભગવાનનું નામ તે ત્રણ વખત દેવાનું હોય ? તું તુલસીદાસ પાસે જ અને કહે તે સાંભળ —” કમાલ તો તુલસીદાસ પાસે ગયો. તુલસીદાસે કાગળ ઉપર “રા” લખી તેના ટૂકડા કરી રોગી-

ઓને આપ્યા. કમાલને હવે સમજાયું કે પુરું નામ ભગવાનનું વટાવ્યું જોઈએ નહિ. ત્રણ વાર રામ—નામ દેવાની જરૂર નથી.

ભજન સંકીર્તનમાં જ્યાં એક કલાક પણ તમે શ્રદ્ધાથી બેઠા ત્યાં પંચી દોષ કર્મો તમને સતાવશે નહિ. આપોઆપ કર્મોનું દેવાળું નીકળવાનું. કર્મોનું દેવાળું નીકળે તો તેની કશી ચિંતા પણ ન હોવી જોઈએ.

ભક્તિ ગુપ્ત રાખવી.

કોઈ એક રાજા અને રાણી હતાં. રાણીને ભગવાન પર દૃઢ ભાવ અને પાકી શ્રદ્ધા—જ્યારે રાજાને બિલકુલ ભગવાન પર શ્રદ્ધા નહિ. બન્ને વચ્ચે હંમેશાં આ બાબતમાં ઝઘડો ચાલે. બન્ધું એવું કે રાજા એક વખત સૂતેલા હતા. તેમના મોંઢામાંથી ભગવાનનું નામ નીકળી ગયું. રાણી જે પાસે જ સૂતાં હતાં તે આ સાંભળીને બહુ જ આનંદમાં આવી ગયાં. રાણીએ તો સવારે વહેલાં ઉઠીને વાજાં વગડાવ્યાં. રાજા પૂછે કે આ બધું શું છે? રાણીએ વાતનો રસોટ કર્યો. રાજાને સમજાયું કે તેના મુખમાંથી અચાનક અજાણતાં ભગવાનનું નામ નીકળી ગયું. જે હૈયે હોય તે હોઠે આવ્યા વગર રહે ખરું?...અને તરત જ તેમનું મૃત્યુ થયું. ખીજા જાણે જ કેમ કે તે ભક્તિ કરે છે? શું ભક્તિ સર્વની સમક્ષ પ્રદર્શન કરવાની વસ્તુ છે? એ તો ગોપ્ય વસ્તુ છે. અઢળક ધન સંપત્તિના ખજાના કરતાં પણ આ ભક્તિ—ધન ઘણું જ ચઢિયાતું છે, કિંમતી છે, અમૂલ્ય છે, તેનું પ્રદર્શન હોઈ જ કેમ શકે?

તુલસીદાસ અને કબીર પણ એજ કહે છે. ભક્તિને આટલી ગુપ્ત રાખવાની છે. ભગવાનને તો અંદર જ રાખવાના છે સમાવવાના છે; તેનો બહાર જરા પણ દેખાવ થવો જોઈએ નહિ. ઘણા લોકો ભક્તિનો બાહ્ય દેખાવ કરે છે. ટીલાં ટપકાં, માળા, છાપા, જત્રા વગેરે. ભક્તિના બહારનાં સ્વાંગને તિલાંજલી આપવી જોઈએ. તેની

જરૂર પણ શું છે. સાધક જેમ જેમ આગળ વધે છે તે આત્મ-સાક્ષાત્કારની નજદિક પહોંચતો જાય છે ત્યારે આ બધાં બાહ્ય સ્વાંગ, સર્પની કાંચળીની માફક તેની મેળે જ સાહજિક રીતે સરી પડે છે. તેને ત્યાગવું નથી પડતું. તેને દોડવું નથી પડતું. તે માટેના નેને પ્રયત્નો નથી કરવા પડતા એની મેળે એ બધું છૂટી જાય છે; અને તે એટલી હદ સુધી કે એ બાહ્ય દષ્ટિએ નાસ્તિકની પાયરી પર ખુશીથી ખેસી શકે. ઉપત્તક દષ્ટિથી જોનારને એ સાધક નાસ્તિક જ જણાવાનો.

લકિતનું તો આવું છે. બહાર કહેવું પણ જોઈએ નહિ કે અમે ભક્ત છીએ અને ભગવાન પર શ્રદ્ધા કેરી થવી જોઈએ તે બાજુ છો? પેલા રાંભના જેવી. મોઢામાંથી એક હરફ પણ નહિ નીકળવો જોઈએ. ભગવાન વિષે એક શબ્દ પણ નહિ નીકળવો જોઈએ, ભગવદ્ પ્રીતિની વાતો સંબંધી, સાધક બહાર બધાને તો, ઉલટી વાત કરવાનો. ભગવાન પણ એમ જ કહે છે કે મને ગુપ્ત રાખો. લકિતની વેલ જ્યાં પાંગરતી હોય ત્યાં જો તેની વાડ મજબૂત નહિ બનાવો તો બકરાં ગાય તેનાં પાન ચરી જશે; પણ જ્યાં લકિતનું વૃક્ષ મોટું અને બહુ મજબૂત થયું ત્યાં પછી જ્યારે હાથી પણ ભલેને તેની સૂંઢ ભેળવે ! આપણે ભગવાન તરફ જ લક્ષ્ય રાખવાનું છે. જો જરાપણ ચૂક્યા તો સગાં વહાલાંઓ આપણને નીચે લાવવા — નીચે પાડવા યત્ન કરશે, એટલે તેમને જણાવવા દેવું જ ન જોઈએ કે આપણું લક્ષ્ય શું છે, ને આપણે શું કરીએ છીએ ?

આપણે તો ધન-લક્ષ્મી-પૈસા વગેરે કળાટમાં સંતાડી રાખીએ છીએ, જ્યારે ભગવાનનું પ્રદર્શન કરીએ છીએ. જે સંતાડવાનું છે, જે ગુપ્ત રાખવાનું છે તેને આપણે બહાર લાવીએ છીએ અને પ્રગટ કરીએ છીએ, જ્યારે જેને પ્રગટ કરવાનું છે તેને આપણે સંતાડી રાખીએ છીએ. એટલે કે ધન-લક્ષ્મીને તમે બહાર રાખો ને ભગવાનને અંદર સંતાડો—તમારી અંદર ગુપ્ત રાખો, તમારા હૃદય કળાટમાં

તેને પૂરી જ ઘો. એક હનુમાનજી જ પોતાના રામને પોતાના હૃદયમાં પૂરી શક્યા હતા.

મથુરા, કાશી, વૃન્દાવન-ગંગાએ શા માટે જવું જોઈએ? ભગવાન તો અહિં જ છે. સર્વત્ર છે. આપણા ભગવાન, જેમ નાનું બાળક નવરાઈ જઈ તેમ નજરાઈ ગયા છે; તે નજર ઉતારો, રાઈ મીઠું ઉતારો; પછી ભગવાનને બીજે ઢૂંઢવા જવું નહિ પડે. ભગવાનને તો પડદામાં જ રાખો. ભગવાનને સંતાડી રાખો. ભગવાનને હૃદયમાં કોતરી રાખો, ભગવાનને હાથમાં રાખીને શું ફરવાનું? ગોવર્ધન પર્વતને ફરતાં ચક્કરો શા માટે મારવાનાં?

આત્મજ્ઞાન ક્યારે પ્રાપ્ત થાય.

અત્યારે તો જે કરવાનું છે તે આ જ કરવાનું છે અને અજપાજપ ચોવીસે કલાક. કલિયુગમાં નામ જપ જ કરવાનો છે.

આ જપ આ માળા દાના વાસ્તે? ભગવાન મને મળ્યા નહિ એ કહેવાનું જ નથી. એમ કહેવું પણ જોઈએ નહિ. ભગવાન છે જ અમારી પાસે-એવો દઢ નિશ્ચય કરી નાખો, પછી સંસારની બાણ ક્રિયાઓ કર્યા કરો; તે તો એની મેળે જ ચાલ્યા કરશે. પછી તો નામ સ્મરણ અને અજપાજપ તો તેની મેળે જ અવિરત રીતે ચાલ્યા કરવાનો, તેને માટે પ્રયાસ કરવો પડતો નથી. પોતાનામાં જે પ્રકાશ છે તેને જ શોધવાની આ વાત છે. જે ભગવાન સ્વયં પોતે જ, અને નિરંતર તેના દિલમાં બસેલો છે ત્યાં પછી તેને ક્યાં ઢૂંઢવા જવો!

કાહે રે બન જોગન બધું

સર્વ નિવાસી સદા અલેખા,

તોહી સંગ સમાઈ [નાનક]

આત્માનું સ્વરૂપ કેવું? સ્વયં પ્રકાશમાન, અખંડાનંદ, નિરાકાર, નિર્વિકાર, નિરંજન, સચ્ચિદાનંદ, નિર્લથિ, અજર, અમર, સર્વવ્યાપક, CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

સર્વશક્તિમાન અને સર્વજ્ઞ. આ જેને સમજઈ ગયું તે શુદ્ધ, પુદ્ધ, નિરંજન થઈ ગયો. તેને કથા-પૂજન-આરતી-યાત્રા મંદિર-માળા કશું રહેવાનું નથી. આત્મજ્ઞાનીને તે નહિ હોય તો પણ ચાલે. પણ એકવાર આ બધું પ્રતીત થવું જોઈએ. જેને આત્મપ્રતીતિ થઈ ગઈ એ જ જ્ઞાની, યોગી, કે ભક્ત. મારા સિવાય-“હું” વિના બીજું કંઈ છે જ નહિ એવી દૃઢ પ્રતીતિ થઈ ગઈ, તે જ આત્મજ્ઞાન. જે પકડાવું નથી, અને જે વાસ્તવમાં છે જ નહિ, જેનું અસ્તિત્વ છે જ નહિ-તેને પકડવા જવું તે અજ્ઞાન. તે ઝાંઝાનાં જળ એ જ મૃગજળ. સંસાર મૃગજળ છે એવી જે દૃઢ પ્રતીતિ સાથે શ્રદ્ધા થઈ જાય તેનું નામ જ્ઞાન. એ શ્રદ્ધા જે શિષ્યમાં થઈ ગઈ તે ગુરુરૂપ થઈ ગયો. મારા સિવાય અન્યત્ર બીજું કશું કંઈ છે જ નહિ, એ સમજઈ ગયું તેનું નામ જ્ઞાન.

પછી ભગવાનને ક્યાં શોધવા જવો ? પછી કાશી, મથુરા, વૃંદાવન કે પઢરપુર જવાની જરૂર ખરી ? યાત્રાને તે અધમમાં પણ અધમ કહી છે પણ તે ક્યારે ? જ્ઞાન થઈ ગયા પછી.

ઉત્તમા સહજાવસ્થા મધ્યમા ધ્યાનધારણા ।

કનિષ્ઠા પ્રતિમાપૂજા તીર્થયાત્રાધમાધમા ॥

તીર્થયાત્રા એ શરુઆતની (Stage) સ્થિતિ છે. પ્રથમ અવસ્થામાં ફરવું જ પડે તે ? ભગવાન સર્વત્ર છે એવો જ્યારે અનુભવ થાય પછી તો તીર્થ તેમારું ઘર જ છે. ઘર જેવું કોઈ તીર્થ નથી. ત્યાં જ ઉત્તમ ભજન થાય. તીર્થમાં તો રાગદ્વેષ વધે ને રહીસહી ભક્તિ પણ જાય. જે કરવાનું છે તે તો ભજન-ભક્તિ પર દૃઢ શ્રદ્ધા કરવાની છે. હાં ! ભગવાનનું સ્વરૂપ—ભગવાનની વિશેષ રૂપે પથરાયેલી જે તેની લીલા - તે જોવા આપણે યાત્રાએ જવું જોઈએ. અહિં ભગવાન છે અને ત્યાં પણ ભગવાન જ છે. વિશિષ્ટ રૂપે તેની લીલા ત્યાં પથરાયેલી છે એમ સમજી એ ભાવથી અને એ

રીતથી યાત્રા કરો. સાચો ભક્ત આ જ રીતે યાત્રા કરવાનો. તે ભગવાનનાં દર્શન, ભજન, પૂજન કે કીર્તન વગેરે ભગવાનનાં “દર્શન” માટે કશું કરતો નથી, તેની તો એ જ ભાવના હોય છે કે ભગવાન મારામાં જ રહેલો છે. બહાર કોને શોધવા જવો ? ને બહારથી અંદર પણ કોને બોલાવવો ?

બાહર ભીતર એકે જનો.

યહ શુરુ જ્ઞાન બતાઈ [નાનક]

રામાયણમાં નીલ વાનરે પૂલ બાંધ્યો એ હકીકત છે પણ તે પૂલ બાંધ્યો કેવી રીતે ! તેને શ્રદ્ધા હતી શ્રીરામના નામ પર. પથ્થર પર “રામ” લખી દરીયામાં નાંખવા માંડ્યા, ને પૂલ થઈ ગયો. તે માટે તો કહ્યું છે કે રામના નામે પથ્થર તરે. રામાયણમાં એક ખીજી વાત પણ નજરે પડે છે. ભયંકર બળવાન વ્યક્તિ જો કોઈ પણ હોય, રામ કરતાં પણ વધારે—તો તે હનુમાનજી. એમની ભક્તિ, એમની શક્તિ અને એમની સેવાથી જ “રામ” પ્રગટ થયા. ભક્તને લઈને ભગવાન છે એમ ત્યાં સાબિત થયું. હનુમાનજીએ તો રામને પૂરી રાખ્યા હતા તેમના હૃદયમાં. પ્રેમથી બ્રહ્માંડ સગુણ થઈને હનુમાનજીના હૃદયમાં આવી પડ્યું. આવી ભક્તિ જોઈએ. ભક્તિ એ જ ભગવાન છે.

જુઓ ! ભક્તનું બળ તો જુઓ ! શેષનાગે પૃથ્વીને ધારણ કરી. કેટલું અસીમ બળ ! એ જ શેષનાગ શંકરના ગળાની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યો. એ શંકરના તપશ્ચર્યા માટે કૈલાસ ઉપર બેઠા, ત્યારે રાવણ શંકર સાથે કૈલાસને ઉપાડી ગયો. કેટલું અનહદ બળ ! એવા રાવણને રામે માર્યો. એ રામ કેવા ત્યારે ? અને એ જ રામ તે આ વાનરના હૃદયમાં સ્થિત થયા ત્યારે એ ભક્તનું બળ કેટલું ? ભક્તની ભક્તિ કેટલી પ્રબળ ? ત્યાં ભક્તિ ભક્ત અને ભગવાન એક

થઈ જાય છે.

લગવાનને શોધવો ક્યાં ?

લગવાનને ભક્તિ બહુ જ પ્રિય છે. એક વાર નારદે લગવાનને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે હે જગતપતિ ! તમારું એકે ય સ્થાન નથી તેથી મારે આપને શોધવા હોય છે ત્યારે બહુ વખત જાય છે. માટે મને કહો કે આપનો કાયમનો મુકામ ક્યાં હોય છે કે જેથી હું આપને શોધવા માટે સીધો ત્યાં જ આવું ? લગવાને કહ્યું—મારું સ્થાન ક્યાં હોય ? તો તો સીધી સાદી વાત છે ને સમજી શકાય તેવી વાત છે. મારું સ્થાન હરહંમેશ ભક્તોમાં જ હોય છે. હા ! કોઈવાર તો યોગીના હૃદયમાં પણ નથી રહેતો. તો કોઈવાર વૈકુંઠમાં પણ મારું મન માનતું નથી. મારા આરામનું સ્થાન ભક્તોના હૃદયમાં જ છે. જો તમારે મને શોધવો હોય તો ભક્તોમાં જ શોધજો. ભક્તની સાથે હું પણ ત્યાં નાચતો હોઈશ.

नाहं वसामि वैकुण्ठे योगीनां हृदये न च ।
मद्भक्ता यत्र गायन्ति तत्र तिष्ठामि नारद ॥

✱

ભગવદ્ આવેશ એ જ ખરો ભાવાવેશ.

ભગવદ્ આવેશ જ સાચો ખીજ આવેશો ખોટા ક્રોધાવેશ, લોભાવેશ, કામાવેશ વગેરે ખીજ આવેશો ખોટા છે. ભગવદ્ સ્મરણમાં જો કાયમ-ચોવીસે કલાક રહી શકાતું હોય તો તે આવેશ નથી, એ સમભાવ છે. ચોવીસે કલાકની બ્રહ્માકારવૃત્તિ તે સમભાવ છે. ચોવીસે કલાકની ઈશ્વરમય વૃત્તિ તે સમભાવ છે. આત્મદર્શન વિના સમભાવ આવી શકતો જ નથી. ભગવદ્ આવેશ આવે એટલે ખીજ વિષયોનો આવેશ હટી જાય છે ભગવદ્ આવેશ-ભાવાવેશ ભગવાનના દર્શન તરફ લઈ જાય છે; આત્મસાક્ષાત્કાર કરાવે છે. આત્મસાક્ષાત્કાર જ્યાં થયો ત્યાં સમભાવ એની મેળે પ્રગટ છે, એ સમભાવમાંથી પાછા આવી શકાતું નથી.

આપણે વિષયના આવેશોમાં જ રહીએ છીએ. ભગવદ્ આવેશમાં તો પ્રભુનું સ્મરણ અને પ્રભુની જ વાતો હોય છે. જે બોલે છે કે હું ભાવાવેશમાં તે તો ઢોંગાવેશ છે. આવેશ જેનામાં આવે છે તેને તો ખીજો વિચાર જ આવતો નથી.

ભાવાવેશ ક્યારે આવે? દેહજાવતો આવેશ જ્યારે જાય ત્યારેજ ભગવદ્ આવેશ આવે. ભાવાવેશ એ સમાધિ છે.

કોઈવાર આપણને ખાવામાં આવેશ આવે છે. કોઈવાર બંધ

આવેશ આવે છે. કોઇને માતા પધારે છે ને કહેશે કે મને માતા પધાર્યા-તો તે દંભાવેશ છે. મેલી વિદ્યામાં આવું બનતું હશે, ભગવદ્-ભાવમાં તો તેને અવકાશ નથી. ભજનમાં બે ત્રણ કલાક બેસીએ તો તે ભાવાવેશ છે. તે જ સમાધિ છે. આ ભજનનું વ્યસન જ થઈ જવું જોઈએ.

ભગવાનનું દર્શન તેનું નામ જ્ઞાન. અને જ્ઞાન થયા પછી જ સમભાવ પ્રગટે છે.

શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, રામકૃષ્ણ વગેરે ભાવાવેશ જે બતાવતા હતા તે શિક્ષણાર્થે જ. ભાવાવેશ આવા પ્રકારનો હોય એવું લોકોને શિક્ષણ આપવું હતું, તેથી જ તેઓ ભાવાવેશ પ્રગટ કરતા હતા. ભાવાવેશને તેઓ વશ કરી શકતા હતા પણ તેઓ તેમ નહોતા કરતા કારણ કે તેમને ભક્તિનો પ્રચાર કરવો હતો. તેમની એ લીલા હતી. લોકોને ભાષણોથી અસર થવાની નથી પણ આચરણ જોઈને જ અસર થવાની છે તેથી તો તેઓ આ લીલા કરતા હતા અને ભક્તિ કરતાં કરતાં ભાવાવેશમાં આવી જતા હતા.

રામકૃષ્ણ સંન્યાસી નહોતા. પત્નીને પાસે રાખતા હતા. ચૈતન્ય મહાપ્રભુ લોકહિતાર્થે સંન્યાસી થઈ ગયા હતા ને સંન્યાસીના કડક નિયમો પળાવતા હતા. એક ભક્તને સ્ત્રી સાથે વાત કરતાં જોયાં તેમાં તેમને ત્યાંથી પોતાની પાસેથી ચાલી જવાનું કહ્યું, “હવે તારું મોઢું બતાવીશ નહિ.” અને તે શિષ્યે નદીમાં પડતું મૂકીને પ્રાણત્યાગ કર્યો.

અદ્વૈતાચાર્યજીએ ચૈતન્ય મહાપ્રભુને પૂછ્યું કે “હવે લીલા ક્યારે સંકેલી લો છો? આ હાટ ક્યારે બંધ કરો છો?” અને ત્યાર-પછી થોડા સમયમાં જ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ જગન્નાથજીમાં સમાઈ ગયા હતા. મુસ્લીમ રાજ્યમાં ભક્તિનો પ્રચાર કરવા માટે અને હિંદુધર્મ ટકાવવા માટે જ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ થયા હતા. મહાપુરુષો ભાવાવેશને

વશ પાણુ કરી શકતા હતા. લોકોને આનંદ મળે અને શિક્ષણ પાણુ મળે તે માટે જ ભાવાવેશનું પ્રદર્શન કરતાં હતા. આ રીતે ભક્તિ-રસની તેમણે વહેંચણી કરી હતી. લોકો માટે જ તેમનું જીવન હતું.

સાચો ભાવ જ ભગવદ્-સ્મરણ કરાવે ને સત્સંગ કરાવે. ખોટો ભાવ સત્સંગમાંથી અને ભજનમાંથી ઉઠાડી મૂકશે. સમભાવી થયા પછી તો બધી જગાએ ગમશે. સમભાવી થયાં પહેલાં, એટલે કે શરૂઆતની સ્થિતિમાં સાધકની અવસ્થામાં ભજનમાં આનંદ નહિ આવે અને બધી માથાકૂટ લાગશે; એ કહેશે પાણુ ખરો કે આવા ઢોંગાવેશમાં ક્યાં સુધી ટકી શકાય ?

બટુક ભૈરવ કે હનુમાનજીને બધા સાધવા જાય છે એ બધું ખોટું. આ જગત જ્યાં ખોટું ત્યાં બટુક ભૈરવને સાધવાવાળો ક્યાંથી સાચો હોય ? ક્રોધની સાધના કરે તો ક્રોધ આવશે. બટુક ભૈરવની સાધના કરશે તો તે આવશે.

આ ભગવદ્ આવેશમાં આઠ સાત્ત્વિક ભાવો પ્રગટ છે. આ આઠ સાત્ત્વિક ભાવો તે સ્તંભ, કંપ, અશ્રુપાત, સ્વરભંગ, પ્રવેદ, વૈવર્ણ્ય, પુલક અને પ્રલય.

દ્રૌપદીને દુઃખ થતાં શ્રોતાઓ રુદન કરશે અને સ્વયંવર થતાં હસશે. આ કેવો ભાવ ? આ બધાને તે ભાવ કહેવાતા હશે ? આ બધા તો કથાના ભાવો છે ? ભગવાનના ભક્તને તો સાત્ત્વિક ભાવો આવે.

વલોપાત થાય તો તે ઇશ્વર પ્રાપ્તિ-ભગવાન માટે જ થશે જોઈએ. વ્યાકુળતા અને રુદન તો ભગવાન માટે જ થવાં જ જોઈએ. કથાને માટે રુદન તથા હર્ષ એ તો વિક્ષેપ છે. ઢોંગીને-દેહભાવીને આ ભગવદ્ ભાવ ક્યાંથી આવવાનો હતો ? ભગવાનનું નામ સાંભળતાં જ જેની નાડીઓ તૂટવા માંડે છે અને હૃદયમાં ખળભળાટ મચી જાય છે; જેનું નામ સાંભળતાં જ આંખમાં અશ્રુ આવે છે તે જ ખરો આવેશ-તે જ ભગવદ્ આવેશ.

ભાગવત, રામાયણ કે મહાભારતમાં કોઈ કરુણ પ્રસંગનું વર્ણન સાંભળતાં શ્રોતાઓની આંખમાં આંસુ આવે છે, કદાચ પોતાનું દુઃખ સંભારીને

પણ રડતાં હોય ! પોતાના જીવનના પ્રસંગને પેલી કથાના પ્રસંગની સાથે વણી લે ત્યારે પણ રુદન આવે. પણ તેથી શું ? રડતાં જ્ય એને આંસુ લૂછતાં જ્ય એ ખરો ભાવાવેશ નથી. ભગવાનને માટે જ્યારે આંસુ આવતાં હોય ત્યારે તે લૂછવાનું પણ ભાન રહેતું નથી.

ભગવાનને માટે જે આંસુ આવે તે જ સાચા આંસુ. એને માટે આંસુ આવે તે સારુ છે. ભગવદ્-રનેહ-વિરહનાં આંસુ તે જ સાચા આંસુ. અને તે જ ખરો ભગવદ્ આવેશ.

વિપયાવેશ, ઢોંગાવેશ, દંભાવેશમાં આપણે આવરણો બાંધતા જઈએ છીએ અને જન્મ-મરણના ચક્કરમાં અટવાયા કરીએ છીએ. આપણો જે સાચો પ્રેમ હોય અને જે સાચી ભક્તિ હોય તો શા માટે જડ પદાર્થોમાં પણ ભગવદ્ ભાવ ન થાય ? ચૈતન્ય મહાપ્રભુ જ્યારે ભજન કરતા હતા, પોતાના બંને હાથને ઉઠાવીને જ્યારે હવામાં સ્થિર કરીને ભગવદ્ભાવમાં નૃત્ય કરતા હતા; જ્યારે એમના ગળામાંથી રુદનના કરુણ સ્વરો—

“ હરિ બોલ ! હરિ બોલ ! હરિ હરિ બોલ !

“ મુકુંદ માધવ ગોવિંદ બોલ !

—ની ધૂનમાં ભળી જતા હતા, જ્યારે એમની આંખોમાંથી આંસુની એ અવિરત ધાર ગંગાના નીરમાં ભળી જતી હતી, જ્યારે કંઠમાં શ્વાસ રૂંધાતો હતો અને ભગવદ્ ભક્તિનું પ્રચંડ તુમુલ યુદ્ધ હૃદયમાં મચ્યું હતું—ત્યારે ત્યાં કોઈ જગત ન હતું, કોઈ જીવ ભાવ ન હતો. બાકી જે કંઈ હતું તે ચૈતન્ય-સર્વત્ર ચૈતન્ય; જે સચરાચરમાં પ્રસરી રહ્યું છે તે ચૈતન્ય. ચૈતન્યની સાથે ચૈતન્ય મળી ગયું પછી પૂછવાનું બાકી શું ? જડ પદાર્થોમાં પણ ભાવાવેશ ઉભરાતો હતો. નદીનાં પાણી પણ થંભી જતા હતા. અને હવા પણ સ્થિર થઈ જતી હતી. પણ પક્ષી-પંખીઓ બધાં શાંત થઈ જતાં હતાં. સારી યે પ્રકૃતિમાં એક જતનો શાંત ભાવ પ્રસરી જતો હતો—ભક્તિનો એ પમરાટ અને પ્રેમનો પ્રાદુર્ભાવ તો

જેણે અનુભવ્યો હોય તેને ખગર પડે-આગળ કશું યે ગોલી શકાતું નથી. આવો છે એ પ્રેમનો ઉન્માદ.

આપણે તેવો પ્રેમ જોયો નથી, આપણે તેવો આનંદ અનુભવ્યો નથી, આપણે તેવો આવેશ કદી જોયો નથી; કારણ, આપણે તો જન્મપ્રસંગના આવેશમાં અને મરણ પ્રસંગના આવેશમાં હોઈએ છીએ. આપણે લગ્નના આવેશમાં અને પૈરાં-છોકરાંનાં પ્રેમ આવેશમાં હોઈએ છીએ; એટલે આપણો આવેશ આવો ક્ષણભંગી અને આવો ક્ષુદ્ધક જ !

દંભાવેશ કે ઢોંગાવેશ જેવું આત્મજ્ઞાનીને કશું હોતું જ નથી. આત્મજ્ઞાનીને કોઈ ખરાબ નથી. બધાં તેને મન સરખાં છે. આત્મજ્ઞાની એટલે સમભાવી. તેને બધાંય સમ. આત્મજ્ઞાનીને સમભાવ છે માટે તો તેને પ્રતીતિ થઈ ગઈ હોય છે કે-

“ સર્વત્ર લગવાન છે અને સર્વેમાં લગવાન છે. ”

“ જ્યાં જ્યાં સ્થળિ હે મન જાય માઝે.

ત્યાં ત્યાં સ્થળિ હે નિજરુપ તુઝે ।

મી ઠેવિતો મસ્તક જ્યાં ઠીકાણી,

તથે તુઝે સદ્ગુરુ પાય દોન્હી ॥ ”

આ જ લગવદ્દ પ્રેમ કેળવવાનો છે. આ જ બ્રહ્માકાર વૃત્તિ કેળવવાની છે. એક મ્યાનમાં બે તલવાર ન રહી શકે. એક જ જગ્યાએ આપણે મન પરોવી શકીએ; કાં તો સંસારમાં, કાં તો ભજનમાં. વિચાર કરીને આ બેમાંથી એકને પકડી લ્યો. મનને સમજવવાનું અને પછી જ આગળ જવાનું છે-વધવાનું છે. સંસારની હાટ સમેટતા જાઓ ને લગવદ્દભજનની દુકાન ખૂલી મૂકતા જાઓ. સત્સંગ કરો, ગુરુ, શોધો, ભજન-કીર્તન શરૂ કરો, બીંચા અવાજે કીર્તનમાં તેનો નામોચ્ચારણ કરો-તેને માટે આર્તનાદ કરો-કંઈક એવું કરો તો કંઈક વળશે ! × ×

૬

મનોનાશ

મન પર ગોળીબાર

અહિં મન પર ગોળીબાર કરવાનો છે. મનનો નાશ કરવાનો છે. મનને જેઓ વશ થયાં તે બધાં જીવ કહેવાયાં. મનને વશ કરે તે બધા મનવિજેતા કહેવાય. મન પર જે જીત થાય તો જ્ઞાની થવાય. ખરી રીતે તો મન જ નથી, પણ જ્યારે મન થયું એમ માન્યું, તો એ મન પર (Shooting) ગોળીબાર કરવો પડશે અને ત્યારે મન આત્મા બની જશે. મનને મારીને તો મોટી પદવી લેવાની છે. મનને મન રહેવા દેવું તે જ હિંસા છે. મન સ્વમાન ભંગ નથી ચલાવવા દેવું તો આત્મા શા માટે ચલાવવા દે! મનને તો નિર્ભય બનાવવાનું છે. સંસારમાં મન વિખવાદ કરે એ કેમ ચલાવી લેવાય? આ તો (General) સામાન્ય વાત છે. આપણી સમક્ષ શુક્રવારે

* એક બહેનને ત્યાં ભજન થયું. ભજન જરા થોડો વખત વધારે ચાલ્યું. બાળુના વીશ વર્ષના બુના પાડોશી અકળાઈ ઉઠ્યા. ભજનનો વિરોધ કર્યો. પેલા બહેન જરા ઢીલા તે સાંભળી લીધું. ભજન દંઢ કરાવવા માટે જે હેતુલક્ષી પ્રવચન પરમાનંદસ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈએ કર્યું તે અક્ષરક્ષ: તો નહિ પણ ભાવાર્થ સાથે રજી થયું છે.

(તા. ૧૮-૧-૫૭ ના રોજ) લજનમાં જે યની ગયું તે સમજવાનું છે. એ મનને આત્મામાં સ્થિર કરી દેવું પડશે તો જ કંઈક કામ થશે.

આત્માભિમુખ મન ક્યારે થાય ?

મનથી શા માટે ગભરાવું ? મન એ તો આત્માનો પડછાયો ! પડછાયાથી કંઈ ગભરાવું હોય ! મન એટલે આભાસ. મન એટલે છાયા. મન એટલે પ્રતિબિંબ. મન એ તો મૃગજળ. વાસ્તવિક જે છે જ નહિ તેને વશ થવાય ! આ આભાસમાં તો સંસાર છે. આત્માનો જે પડછાયો થયો તેમાંથી આ સંસાર રચાયો; માટે ભગવાન કહે છે કે મારામાં બધું જ છે અને હું કોઈનામાં નહિ. જે જે કારણોથી મન આત્માથી વિમુખ બને તે તે કારણોનો નાશ કરો. એટલા માટે તો અર્જુનને શ્રીકૃષ્ણે બાણો મારવાની આજ્ઞા કરી. કારણોનો નાશ થય નહિ ત્યાં સુધી આત્મદર્શન થાય નહિ.

આપણે ભેગા શા માટે થઈએ છીએ ? આત્મદર્શનને માટે ... તો મનનાં કારણોનો નાશ કરો. વેદ પારાયણો વાંચો તેથી કાંઈ વળશે નહિ. બે કલાક લજન કરશો તો આ મહાવરો થશે. મનને સાચવવાથી આત્માભિમુખ નહિ થવાય. વિંછુને હાથમાં રાખી ઉપદેશ કેમ અપાય ? વાઘને કંઈ ફૂલહાર હોય ! વિંછુને હાથમાં રાખો તો કંઈ મારવાનો જ છે. વાઘને ફૂલહાર પહેરાવવા જાઓ તો મારી જ નાખે ને ! પણ જો તેમને વશ કર્યા હોય તો ! તો પૂંછડી હલાવતાં ઊભાં રહેને ! ગમે તેવા ભયંકર નાગ પણ ઠંડા પડીને ઊભા રહે ! મહાત્માઓ તેમને વશ કરી શકે છે. મહાત્માઓની એટલી નિર્ભયતા છે. પણ આ મન તો વાઘ કરતાં પણ વધારે ભયંકર છે. મૂળ વસ્તુ સમજી લેવાની છે. આ આત્મા શું છે તે સમજી લેવાનું છે. આત્મ સાક્ષાત્કાર માટે શું નડે છે તે જોઈ લેવાનું છે. જે જે વસ્તુ વચમાં નડતી હોય તેને તજતાં જવાનું છે. નરસિંહ મહેતા કંઈ ગાંડા હતા !

“ મનસા વાયા કર્મણા કરીને લક્ષ્મીવરને લજીએ રે.....
નારાયણનું નામ જ લેતાં વારે તેને તજીએ રે! ”

એ કંઈ અમરતું ગાયું હતું? આ મનમાં જે તોફાન થાય છે, તેનો જ ત્યાગ કરવાનો છે. તો જ આત્માભિમુખ થવાય. ત્યારે જ મન શુદ્ધ થાય. એ માટે દરરોજ અવિરત ભજન કરવું પડશે.

મનની શાંતિ માટે મનોનાશ.

આપણે ડરી જઈએ છીએ એટલે મન કહે છે કે તું મનમાં ભજન કરી લે. પછી એ જ મન કહેશે કે પથારીમાં ભજન કરી લે. પથારીમાં ભજન કેવી રીતે થવાનું હતું! ત્યાં તો બિંધ આવી જાય! લલલલા મહાત્માઓનાં મન સ્થિર નથી થઈ શકતાં ત્યારે આ સંસારમાં રચ્યાપચ્યા એવા જીવ - તે શું એકલા ભજન કરી શકવાના હતા! એ તો બધાંયે ભેગાં થઈને ભજન કરવું પડશે. જોર જોરથી ભજન કરશે તો મન કહેશે કે મનમાં ભજન કરો. મનમાં ભજન કરો તો મન કહેશે કે જોરથી ભજન કરો. મન મનનું કારણ નથી રહેતું.

કલ્યાણને માગે જવાનો જીવનો સ્વભાવ છે. પણ મનને જ્યાં જ્યાં મોહ છે ત્યાં ત્યાં મન ના પાડશે. જ્યાં જ્યાં મનને મોહ થાય ત્યાં જ ભજન કરવું પડશે તો જ મનનો નાશ થશે. મનને કારણ ન આપવું. જે જે ઠેકાણે મનને મોહ છે ત્યાં મન ના પાડે. મનને તક ન આપવી મનને તક આપી અને અત્યાર સુધી ભજન કર્યું પણ શાંતિ નહિ. મન જેમ કહે તેમ કરો અને મનને તક આપો તો અશાંતિ જ છે. અત્યાર સુધી મને જે જે કહ્યું તે તે પ્રમાણે કર્યું પણ શાંતિ ન મળી માટે મનની શાંતિ માટે મનોનાશ કરવાનો છે. જ્યાં જ્યાં મન ગરબડ કરતું હોય ત્યાં ત્યાં તેને વશ કરો.

જેને ભગવાનનાં દર્શન કરવા હોય તેણે મનને વિક્ષેપ કરનારાં કારણોનો નાશ કરવો પડશે.

* યતો યતો નિશ્ચરતિ મનશ્ચન્નલમસ્થિરમ્ ।

તતસ્તતો નિયમ્યૈ તદાત્મન્યેવ વશં નયેત ॥

(૨૬. ૬ અધ્યાય)

મન જ બધી ગરબ કરે છે. જ્યાં જ્યાં એ ગરબ કરતું હોય ત્યાં ત્યાં તેને વશ કરો. આનંદનો ભંગ કરે તેને છોડી દેવાનાં. ભજનાનંદની વચ્ચે આવે તેનો ત્યાગ કરવો પડશે. ભજનાનંદમાં કોઈ રોકે, કોઈ હાથ પકડે, અમુક ધૂનમાં જ્યારે ખૂબ આનંદ આવતો હોય ત્યારે તે વખતે “બંધ કરો” એમ કહે તો તેનો ત્યાગ કરવો જ પડે ! ભજનમાં રોકે તેને કેમ સાંખી લેવાય ! એ બધાં બહારનાં શત્રુ. એવી રીતે મન પણ રોકે છે. મન એ અંદરનો શત્રુ. મનથી શરૂઆત કરો તો બહારનાં શત્રુઓ વશ થાય. અંદરનો શત્રુ જે મરી જાય તો સવાલ જ નથી. બહારનાં શત્રુઓ તો પૂતળાં છે, તેમરી જશે, તેને માટે હિંમત રાખવી પડશે. મન જ્યારે જ્યારે આત્માભિમૂખ થવાની વાત કરે ત્યારે ત્યારે તેની વચ્ચે આવતાં કારણોનો નાશ કરવો પડશે. વીસ વીસ વર્ષનાં સંબંધીઓ તેમ જ સ્વાર્થી સગાં વહાલાંઓનો પણ ત્યાગ કરવો પડશે. જળરદસ્તીથી તેઓ સામે આવે તો તેમનો સામ, દામ, દંડ, ભેદથી ત્યાગ કરવો પડશે. મન આક્રમણ કરે છે. મનોગામી હોવો. ભજનગામી પર આક્રમણ કરે તો જેમ તેઓ તેમની (Policy) નીતિ વાપરે તેમ આપણે આપણી (Policy) નીતિ વાપરવી. જરા દાટી આપવી પડશે કે વિરુદ્ધ જશે તો જોયા જોવી થશે.

*

કાલીયદમન તે જ મનોજય

મન દુષ્ટ સ્વભાવવાળું છે. તે રાજને વશ ન થાય. તે આત્માને

* “આ અસ્થિર અને ચંચળ મન જે જે સ્થળે જાય ત્યાંથી તેને પાછું વાળી આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિત કરવું.”

વશ ન થાય. દુષ્ટને દંડ દેવો જ પડે. જે રાજા દુષ્ટોને દંડ આપે નહિ તેની પ્રજા સુખી નહિ. જનક દુષ્ટોને થાગડતા ન હતા. જનક જેવા રાજા શું દુષ્ટોને દંડ નહોતાં આપતાં ! એકચક્રી રાજ્ય ચલાવવા માટે કેટલાંયનાં મન જીતવાં પડે ! જનકે તે જીતેલાં. પહેલાં પોતે પોતાનું મન જીતવાનું. વયમાં આવતાં કારણોને મારવા પડે. આપણો ખાસ સંબંધી હોય અને જ્યાં આપણે ઈશ્વરભજન કરવા લાગીએ ત્યારે તે સંબંધી હેરાન કરે, તો એ સંબંધી તે મનનો સંબંધી. એ મનોગામી. મનોગામી એટલે જીવ. એથી મનને અકળામણ થાય. તેને પંપાળશો તો ભજન થઈ શકે ? કોઈ દિવસ ભગવાનનાં દર્શન થઈ શકે ? તેમને કહી દેવું પડે કે કાંતો તમે જાઓ કે અમે જઈએ. અમે તમારા માર્ગમાં નહિ આવીએ. તમારે અમારા માર્ગમાં ન આવવું. મન ભલે રહ્યું પણ આમ કહેશો તો આત્માને વશ થવાશે. મન આત્મારૂપ થઈ જાય પછી મન આત્માને વશ. દાંત તોડી નાંખ્યા પછી નાગ ભલે ફરે ? એનું નામ તે કાલીનાગને વશ કર્યો. એનું નામ તે મનને વશ કર્યું. આ કાલીનાગ તે જ આ મન. નાગણીઓ તે ઈન્દ્રિયો છે. કૃષ્ણ આત્મા છે. કૃષ્ણે કાલીનાગ નાથ્યો. આત્માએ મન ઉપર જીત મેળવી એટલે આત્મા કહે તેમ મનને ચાલવાનું. નાગણીઓ — ઈન્દ્રિયો ગભરાઈ ગઈ. કહેવા લાગી કે “ મૂકા અમારા કંથને. ” કૃષ્ણે નાગને છોડી દીધો. નાગણીઓને સોંપી દીધો—મન ઈન્દ્રિયોને સોંપી દીધું; પણ હવે તો કૃષ્ણ કહે તેમ કાલીનાગને કરવાનું છે. આત્મા કહે તેમ મનને કરવાનું છે. ઈન્દ્રિયો ગોલોકા —તે હવે શું જોર કરે ? જ્યાં આત્માની આંખ ફરે પછી મનની કિંમત કેટલી ? આત્માની તાકાત આગળ મનની તાકાત નથી. તેને સાત માથા શું પાંચસો માથાં હોય તો યે શું ? મનને વશ કર્યું માટે તો કૃષ્ણ યોગેશ્વર કહેવાયા, તે માટે તો કૃષ્ણ ભગવાન કહેવાયા. કૃદી જ પદ્મા જમનામાં, જેઉં તો ખરો કે કયો નાગ

બધાંને સતાવે છે? પોતાના અંતરૂપી જમાનામાં કૃષ્ણ કૃદી પદ્મા ને મનને પકડી લીધું; મનને વશ કર્યું તેથી તો તેઓ જગદ્ગુરુ કહેવાયા; યોગેશ્વર કહેવાયા.

મનોનાશ એ જ સંન્યાસ

એવાં કૃષ્ણનાં આપણે ભજન કરીએ છીએ. તો તેવાં કૃષ્ણનાં જે દર્શન કરવાં હોય તો જે જે કારણો વચમાં આવે તેનો ત્યાગ કરવો પડશે. આત્મદર્શન કરવા માટે દરેકના પોતાના ભજનમાં મન વિક્ષેપ કરતું હોય છે. જ્યાં જ્યાં એ મનનો વિક્ષેપ હોય, જે જે કારણોને લઈને મન વિક્ષેપ કરતું હોય, તે તે કારણોનો નાશ કરવો પડશે. વેદ કંઠસ્થ કરો કે ગીતા કંઠસ્થ કરો પણ નાગથી ડરો તે નકામું. આ નાગ એટલે મન. સંસારી વિષયો અને કામનાઓ-વાળાં બધાં ઝેરવાળાં કહેવાય. તેમની દાઢોમાં ઝેર છે. તે બધાંની સાથે રહીને ભજન કરવાનું છે. જ્યાં નાગો વિશેષ હોય ત્યાં રહીને ભજન કરવું; તો જ ભજન-સાચું ભજન કરી શકાશે. નદી કિનારે રહીને તો બધાં કરી શકે પણ અહીં સંસારમાં રહીને ભજન કરવું એ જ ખરું છે. બધાંની સાથે રહીને બધાંની દાઢો તોડવી પડશે. નાગોની દાઢ ખેંચી લેવી પડશે. જેને આત્મ-સાક્ષાત્કાર કરવો હશે તેને આ બધું કરવું પડશે.

આત્મસાક્ષાત્કાર માટે કંઈ આંસુ સારવાના હોય ! હે ભગવાન ! નથી દર્શન થતાં ! એ તો કૃદંકો જ મારવો પડશે જમનામાં. કૃદંકો મારીને તું તારાં શત્રુઓને જો. તારું મન એ જ નાગ છે “મેરી ખીલ્લી મુઝેકો હી મ્યાઉ.” એ સમજી લેવાનું અને પછી એ નાગને કહી દેવાનું કે તને મારી જ નાખીશ, ત્યારે નાગણીઓ વચ્ચે પડશે અને નાગ પર જીત મેળવાશે. આ શરીર પર નિર્દય થવું પડશે એટલે બધી ઈન્દ્રિયો-ગોલોકો ભજન કરવા મંડી જશે. ત્યાં જ દર્શન. સીધેસીધું દર્શન. દર્શન માટે ક્યાંય આધું જવું પડતું નથી. મનને જે જે કારણો-સ્થૂલ

તેમજ સુક્ષ્મ—સતાવતાં હોય, લજનમાં આડે આવતાં હોય, તો તેનો નાશ કરવો પડશે. એનું નામ જ ત્યાગ અથવા સંન્યાસ. વેદાંતીઓ અને શાસ્ત્રકારો મનનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે તે જ આ ત્યાગ.

ત્યાગ વિના આત્મદર્શન નહિ.

મન કેવું ! અભ્યાસ કરો. મન નવા નવા રસ્તાએ જતાવે છે. જ્યારે જ્યારે લજન—ચિંતન નહિ હોય ત્યારે મન માંકડું કૂદે તે વખતે મનને તમાચા મારવા જોઈએ. એ તમાચા મારો તે જ લજન, સ્થૂલ કારણ તે સગાં વહાલાં. સુક્ષ્મ કારણ તે આપણું મન. બન્ને લજનમાં રોકે. સગાં વહાલાં પણ જો લજનમાં આડે આવતાં હોય તો ચલાવી લેવાય નહિ. તેવી જ રીતે મનને. મનનો તો નાશ કરવો પડશે. મનના નાશની જ્યાં વાત આવી ત્યાં મન ગમરાઈ જશે. આ બધાંને કંઈ કહેવાય ? આ તો પાડોશી, આ તો મારા દિકરાની વહુ. આ મારો દિકરો, તેમને લજન પસંદ નથી. લજન કરવામાં એટલાં બધાંને હેરાન કેમ કરાય ? મારાં છોકરાંને લજન પસંદ નથી. તો લજન કેમ કરાય ? ત્યાંજ મનને વશ થઈ ગયાં ! લજન ખલાસ થઈ ગયું ! લજન પછી નથી થવાનું ! ત્યાં મન ગમરાઈ જાય છે. મનને વશ થયાં એટલે આત્મસાક્ષાત્કાર નથી થવાનો. કોઈ દિવસ આત્મસાક્ષાત્કાર થવાનો નથી. કોઈ પણ મહાત્માને પૂછો તો તેઓ આ જ કહેશે કે “કાં તો એ નાંહ; અને કાં તો આપણે નહિ.”... ..તોજ લજન થશે. જ્યારે આપણાં લજન માટે સંજંધીઓ કશું છોડી શકતાં નથી તો તેમના માટે થઈને આપણે આપણું લજન શા માટે છોડવું ? તેમનાં કહેવા પ્રમાણે જો ચાલીએ તો તે આપણો મોહ ! તેમનાં કહેવા મુજબ જો આપણે ચાલીએ તો તો આપણે આત્માને ઠોકર મારી રહ્યા છીએ ! તો તેને માટે કોઈ ઈલાજ છે ? કોઈ ઉપાય છે ? અનુભવ કહે છે કે ત્યાગ વિના આત્મદર્શન નહિ થાય.

લજન બંધ કરવું હોય તો કરો પણ ધરની મનગમતી વસ્તુ-
ઓનો ત્યાગ કરવાનું કહો છો તે નહિ થાય. અમે અમુક વસ્તુનો
ત્યાગ નહિ કરીએ. લજનને માટે અમે નિદ્રાનો ત્યાગ નહિ કરીએ.
નાની નાની વસ્તુઓમાં આત્મા ગૂંચવાઈ ગયો છે. એક મહાત્મા
કહેતા હતા, “ આ મોહમયીમાં આત્મા ગૂંચવાઈ ગયો છે અને તમે
આત્માનાં અવાજને ઠોકરે મારો છો. ” તેવું જ આપણે કરીએ છીએ.
મા, બાપ, છોકરો, ગમે તે હોય; એ બધાંનો શારીરિક સંબંધ. શરીર
જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી તેમનો સંબંધ. શારીરિક સંબંધ તે રથૂલ છે,
આ શરીર તો વીસ-પચીસ વર્ષ પછી પડવાનું. કાયમ તો કોઈ નથી
રહેવાનાં. શાશ્વત પદ માટે કંઈક કરવું જોઈએ. વળી જેઓ એક
કલાક પણ આપણું માનતા નથી તે શાશ્વત પદમાં કેમ
પહોંચાડશે ! તેઓ પાછળથી શ્રાદ્ધ કરે, ભાગવત વગેરેની
સપ્તાહ બેસાડે કે ગીતાની પારાયણ કરે, પણ એથી આપણું
શું વળે ? તેના કરતાં જમનામાં કૂદકો મારીને મનને પહેલેથી જ
વશ કરી લીધું હોત તો પછી આ પારાયણની જરૂર પડે ! પહેલેથી
જ કૂદકો મારીને આત્મદર્શન કરી લીધું હોય તો આ બધી ભાંગગડ
હોય ! આ તો સાધારણ રીતે લજનમાં જે જે આડું આવતું હોય
તેનો ત્યાગ કરવાની વાત છે. સાધનમાં જ્યાં જ્યાં મન નડે તેનો નાશ
કારણો સહિત કરવાનો છે. આત્મા સમજાવે છે, આત્મા ક’બે છે,
દુઃખ થાય છે, અને સમજણ પણ પડે છે પણ મોહ છે એટલે ત્યાગ
નથી થઈ શકતો. મનને વશ થઈને ચાલીએ છીએ કારણ કે મોહ છે.
તેનો ત્યાગ કરવાનો છે. અને આ ત્યાગ તે જ વૈરાગ્ય. જ્યાં જ્યાં
મન કારણ બતાવે ત્યાં કારણ સહિત મનનો નાશ કરો. આપણું
વર્તન જોતાં લાગે છે કે આપણે મનોગામી છીએ. તેથી તે મુશ્કેલ
અને અઘરું લાગે છે. આપણે મનને અનુસરીને ચાલીએ છીએ.
ન્યારે અનુસરવાનું કામ તો મનનું છે. આત્માને અનુસરીને ચાલવું
જોઈએ એમ કહીએ તે પણ વધારે પડતું છે. કારણ કે મન આત્માની
શક્તિથી જ ચાલે છે ને !

બાહ્ય અને આંતરિક વિક્ષેપો

આપણે લજ્જન કરવું હોય અને છોકરાં ના કહે તો લજ્જન કરવાની હિંમત નથી. તો શું કરવું? આપણે કંઈ રસ્તો તો શોધવો જ પડશે ને? આપણે આપણા કલ્યાણ માટે કલ્યાણનો માર્ગ શોધવો જોઈશે ને! આપણાં કલ્યાણમાં એમનું પણ કલ્યાણ છે. તો કલ્યાણમાર્ગ શું કામ છોડવો? કલ્યાણમાર્ગ છોડવો એ તો નબળાઈ છે તે કેમ ચલાવી લેવાય! આ વસ્તુનો દદ મનથી વિચાર કરો તો આત્મદર્શન થાય. આત્મદર્શનમાં જે આડે આવે તે શત્રુ. એ શત્રુ કોણ! આપણું શરીર, મન, બીજાં શરીરો એ બધાં આપણાં મનમાંથી ઉત્પન્ન થયાં આ જગત જ સંકલ્પ વિકલ્પમાંથી ઉત્પન્ન થયું. સંકલ્પ વિકલ્પો મનમાંથી ઊઠ્યા. આ જગત મેં જ ઉત્પન્ન કર્યું. આ મારી જ જાળ છે. તેમાં હું ફસાઈ ગયો. દરેકે પોતે જાળ બનાવી છે. વ્યક્તિગત બધાં ફસાઈ ગયેલાં છે. કહે છે—“શું કરીએ?” શું કરીએ એમ શું કહેવું! કપાળ! તોડી નાખો જાળ,—એ મન જ બધે ફેલાયેલું છે. એ મન જગતમાં, પુત્રમાં, પુત્રીમાં, સ્ત્રીમાં ફેલાઈ ગયું છે, તે કાઢી નાખો. નાનું છોકરું મોટું થયું. લજ્જન થયું. છોકરાં થયાં. બાપો બન્યો. દાદો થયો. “દાદા લજ્જન નથી કરવાનું” તો કહેશે કે “હા” છોકરાની વહુ છોકરાને વશ. છોકરો વહુને વશ. બધાં ભેગાં થઈને દાદાને તડકાવે. દાદા કહેશે કે તમે કહો તેમ. લજ્જન નહિ કરીએ. બધાંની ટકટક થાય એટલે એ ચૂપ. મન એ તો રાક્ષસ છે, અસુર છે. મન-રાક્ષસ, અસુરની જેમ મોટાં મોટાં દાંતવાળું જિભું છે. એક જ ફૂંકાડો મારે ત્યાં બધાં ગભરાય છે. પણ આત્માની જળરજ્જત શક્તિ આગળ આ લોકોનું આ મનનું કશું ચાલતું નથી. આ મન સામે આંખ લાલ થવી જોઈએ. પછી આ મન કેમ ન માને? આપણે તો આત્માના બળને ઠોકરો મારીએ છીએ ને લગામ મનના હાથમાં આપીએ છીએ. અને પછી કહીએ છીએ કે આત્મશક્તિનું

બળ શું ! લગામ જ્યાં મનને હાથમાં આપી પછી તો સર્વત્ર ત્રાસ જ છે ને ! આપણે તો મનને પંપાળીએ છીએ. સત્સંગમાં પણ આપણે મનોગામી રીતે વાતો કરીએ છીએ. મનને ગમે એવી જ વાતો સત્સંગમાં કરીએ છીએ. મનોગામી રીતે સત્સંગમાં જે વાતો થાય તે નકામી. મનને કડક થઈને સંભળાવી દેવું પડશે કે અમે તારા કહ્યા પ્રમાણે નહિ ચાલીએ. આનો જ જે રોજ વિચાર કરીએ તો ઘણું. આ સમજીએ તો જ ખરો સત્સંગ.

મનને તો કહો તેમ ચલાવી લેવું છે, કરવું નથી. ગીતા વાંચીને શું કામ છે ? ગીતા કહે તેમ કરવાનું છે કે પછી મન કહે તેમ કરવાનું છે ? ક્યાં સુધી ? (અહીં ખેડેલાં) બધાંના બાલ કાચર ચીતરાં છે. કોઈનો વાળ કાળો નથી. છતાં મન બધાંને સતાવે છે. મનને આત્માભિમુખ કરવા માટે ખૂબ મજબૂત કરવું પડશે. મનનું ધર બળે છે માટે બારણું ડોકે છે; સ્થૂલ નહિ પણ સૂક્ષ્મ બારણું. મનની સત્તા જાય છે તેથી તે બળે છે, પણ મનનું ચાલતું નથી. આપણી કોઈ સત્તા લઈ લે ટો, મનનું પણ તેવું જ છે...તે તેને કેમ ગમે ?

બધાં કહે છે કે તમારા ભજનથી ઘેર ઘેર ઝંઘડા થાય છે, આગ લાગી છે, કારણ શું ? મનોનાશ—કોઈને બળેતાં, કોઈને અબળેતાં આગ લાગી છે. આગ લાગી એટલે દાઝવાનો છે. ભજનમાં ખેડો એટલે આત્માભિમુખ થવા લાગ્યો. મનની મિલકત લૂંટાવા બેઠી એટલે મન તોફાન કરે; તે આત્માભિમુખ નહિ થવા દે—કહેશે કે “મારી મિલકત લૂંટાવા બેઠો.” કોઈ મિલકત લૂંટાવા દે ? મનની મિલકત લૂંટાય એટલે તોફાન થાય. કોઈની વહુ તો કોઈની મા, કોઈનો વર તો કોઈનાં છોકરાં આત્માભિમૂખીને રોકે છે. આ બધાં મનોગામીઓ તેમને રોકે છે. વગર પ્રયત્ને પણ તેઓ ખેંચાઈ રહ્યાં છે. કારણ કે આત્મા તેમને ખેંચે છે, એટલે તોફાન અને ઝંઘડા ઘેર ઘેર થાય છે. સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ, બહાર અને અંદર આ ઝંઘડા ચાલે છે. બંને બાજુએ આગ લાગે છે. આગ લાગવાની જ. ભજન એવી વસ્તુ છે.

ઘેર ઘેર ઝઘડા એ તો મન અને આત્માનો ઝઘડો છે; એ મન અને આત્માનું તોફાન છે.

મનોગામી જીવો વિશેષ હોય છે. આત્મા તરફ જે કોઈ ખેંચાય તે તો નદીનાં પ્રવાહમાં કે પાણીની રેલમાં જાણે ખેંચાયો. મનોગામી જીવો તેને બહાર ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરે. આપણે એવી રીતે ખેંચાણું જોઈએ કે ખેંચવા આવનાર પણ સાથે ખેંચાઈ જાય. આપણે કાચું રાખીએ છીએ તેથી જ આ ગરબડ થાય છે. જરાક આંખ લાલ રાખો તો કાણુ રોકશે ?

જમનામાં પડતા કૃષ્ણને ઘણાંએ રોક્યા પણ તેણે તો કૂદકો જ માર્યો ને સીધા નાગના માથા પર. બોલ શું કહેવું છે ? વચ્ચે કાણુ પડે ? ચાલ, આપણે લડી લઈએ. રોજ શું આ ચડલડ અને રોજ શું આ ઝઘડા ! લાવ ! ફેંસલો કરી નાંખીએ. નાગે આંખ લાલ જોઈ કે એ વશ થઈ ગયો. નાગને જીવવા દીધો, મારી નથી નાંખ્યો. એ જ નાગ અને નાગણીઓએ કૃષ્ણનો મોતીથી સત્કાર કર્યો. એ જ મને અને ઈન્દ્રિયોએ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કર્યો. બધા જીવો ઇન્દ્રિયગામી મનોગામી. મનોગામી જીવોમાંથી કોઈ જીવ જો આત્મગામી થવા માંડે કે ખીજ જીવો તેને તેમનાં તરફ ખેંચે. કાચો હોય તો મનને વશ થઈ જાય. આપણે કાચા તેથી મનોગામી. પણ દંઢ નિશ્ચય કરીને ભૂસકો મારો કે કાળીનાગના માથા પર ! — મનની તાકાત કેટલી ? દંઢ નિશ્ચય થાય તો અંતરૂપી જમનામાં ભૂસકો મારતાં વાર કેટલી ? આત્મસાક્ષાત્કાર માટે ખીજું કોઈ રોકવું નથી. મન જ રોકે છે. જેણે ભજન દંઢ કરવું હોય તેણે કોઈને વશ ન થવું. સગાં, વહાલાં, પાડોશી રૂપે મન ઊભું છે. મનનો જ આ સંસાર છે. આ તો મારા મનની કલ્પનાઓ છે. કલ્પનાના નાશમાં કયું પાપ ? આ બધી કલ્પનાઓ ક્ષણિક છે. કોઈ સાથ નથી દેવું. તેના પર વળી કોઈ કહે કે દયા બતાવો, તો શું દયા બતાવવાની છે !

મનને સમાલીને કોઇ દિવસ ભજન નહિ થાય. ગમે તેટલા મહાત્માનાં ચરણ પકડો તો યે મનને સમાલીને કોઇ દિવસ ભજન નહિ થાય; કોઇ દિવસ દર્શન નહિ થાય. દર્શન થાય તો કહેજો: ગીતા વાંચો, વેદાંત વાંચો પણ દર્શન નહિ થાય. મનને સમાલીને દર્શન નથી થવાનું. મન એ તો છાયા, મૃગજળ, પ્રતિબિંબ આત્માનું પ્રતિબિંબ મન. વાસ્તવિક સંસાર છે જ નહિ. સંસાર એ તો છાયા! છાયા આપણને દબાવી જાય! એ રીતે કોઈ દિવસ દર્શન ન થઈ શકે. પાંચ પાંચ વર્ષથી ભેગાં થઈએ છીએ તો અંદર મનોવિશ્લેષણ તો કરવું જોઈએ ને! જ્યારે જુઓ ત્યારે દર વખતે એ જ અશાંતિ! મન ભજન કરવા દેતું નથી. મનોવિશ્લેષણ બધાં યે કરવું પડશે. હવે ટાઇમ નથી. બધાંના બાલ સફેદ થઈ ગયાં છે. કોઈ જુવાન દેખાતું નથી. હવે કોનાં દર્શન કરીએ! જરાજરામાં મન દબાવે છે. મનને જ્યાં સુધી Shoot નહિ કરીએ, મન પર જ્યાં સુધી ગોળીબાર નહિ કરીએ ત્યાં સુધી કશું વળવાતું નથી. મન પર ગોળીબાર કરવો તે અહિંસા છે, તેમાં પાપ નથી. ગોળીબાર કરવામાં કોણ કોને સજા કરશે! આપણી જ આ બધી છાયા! આપણે ઉભું કયું અને આપણે જ તેનો નાશ કરવાનો છે. તેમાં પાપ કયાં?

દરેક પોતપોતાનો સંસાર લઈને ખેડો છે. એ સંસારનો-મનનો નાશ કરો, તો દર્શન થાય. બે વાત નહિ બને. જગત અને જગન્નાથ બે સાથે ન રહી શકે. પુરુષ (આત્મા) કહે છે કે જાઓ! આત્મદર્શન કરો. આ આત્મા જ પુરુષ છે. વહુ તે મન છે ભગવાને કાલીનાગને વશ કરીને છાડ્યો તેમ મનને છોડવું. ઇશ્વર ચિંતન પૂરતું મનને રાખવાનું. આ ઉપાધિ એટલે કે શરીર જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી ચિંતન કરવાનું. મન હેરાન ન કરે તો શા માટે તેનો નાશ કરવો! ભવિષ્યમાં આવું કરશો તો છૂટાં થઈ જઈશું. તમે ભવિષ્યમાં આવું કરશો એ નહિ ચાલે એવી ચીમકી આપવી.

પાડોશી બારણાં ઠોકે ભજનમાં ત્યારે આ વાત થાય છે. વીસ વર્ષનો જુનો પાડોશી હોય તો પણ તેનાં સંબંધની ના પાડી દેવી. આ મારી રૂમ છે એવું સ્વમાન તો બળવાનું પડે. એ જ્યાં સુધી નહિ થાય ત્યાં સુધી ભજન નહિ થાય. દરરોજ એ પાડોશીનું સાંભળીએ તો ટાલકું રંગાર્ધ જાય.

કોઈ વળી કહેશે કે એકલાં ખૂણે બેસીને ભજન કરતાં શું થાય છે? બધાં સાથે બેસીને ભજન શું કરવાનું? કહેવાનું કે ઇન્દ્રિયો અને મનને સાથે બેસાડીને ભજન કરાવવાનું છે. મન ઇન્દ્રિયોનાં સમુદ્ધ સાથે છે તેથી શરીરનો સંઘાત (સંગાથ) છોડીને ભજન કેમ કરાય! મન અને શરીરની ઇન્દ્રિયો, એકબીજાથી વિખરાયેલાં છે તે બધાંને એક સૂરમાં લાવવાનાં છે. એક સૂરમાં ભજન જો થાય તો બધાંના સૂર એક થાય. આ સૂરની જ્યાં એકતા થઈ ત્યાં બધાના મનની એકતા થઈ. આ એકતા આવે ત્યારે બીજાને ત્રાસ થાય છે. બીજાથી સહન થતું નથી, કારણકે માર્ગ બદલાયો છે. અહીં મન દબ રાખવું પડશે. કાં તો આપણાથી વિમુખ રહેવું પડશે, અથવા તો એને આપણી રીતે રહેવું પડશે. પછી કોઈ બી હોય, છોકરો હોય, કે મા હોય, વર હોય કે વહુ હોય.

જોકો પ્રિય ન રામ વિદેહી, સો જાંડિયે કાટિ વૈરી સમ

યદપિ પરમ સનેહી (તુલસીદાસ)

જાંડ મન હરિ વિમુખનકે સંગ (સુરદાસ)

“નારાયણનું નામ જ લેતાં વારે તેને તજીયે રે” (નરસિંહ મહેતા)

મનને મનમાંથી (મોહમાંથી) ખેંચી લેવું એ—વૈરાગ્ય. મનનું મન એ આત્મા છે. દબતા આવે ત્યારે કોઈ હેરાન નથી કરવાનું. આંખ લાલ થાય ત્યારે કોઈ નામ નથી દેવાનું. આંખો લાલ જોશે કે બધા ય સમજી જશે. હમણાં હમણાં આ પ્રશ્ન બહુ ચાલ્યો છે. આ કઈ જાતનું ભજન! બધાંને ઘેર આગ લાગે છે. આગ લાગવાની છે એમ સમજીને આવવું, મનમાં આગ લાગવાની. મન એટલે સંસાર. આગ લાગશે તો પણ ક્ષયદો તો જરૂર થશે; આત્મદર્શન થઈ જશે. બાકી

વૈશંપાયનની વાણી અને ઓખાહરણ, ભાગવતની સપ્તાહો અને ગીતા રામાયણની એ પારાયણોથી કશું વળવાનું નથી. ઓખાની પોટલી, ભેટ અને સપ્તાહોથી કોઈને આત્મદર્શન થયું નથી તે કોઈને થવાનું નથી. મનને જ્યાં સુધી લાતો નહિ મારો ત્યાં સુધી ભગવાનનાં દર્શન થવાના નથી. આપણું મન મોહમાં ફસાયેલું છે. છાંકરા છોકરીનું મુખ જોઈને મન પીગળી જાય છે. માયામાં રહીને-બંધનમાં રહીને આપણને ભોક્ષ જોઈએ છે. દઢ મન વિનાના એક કલાકના ભજનમાં કંઈ નથી વળવાનું, તેની કંઈ ગણતરી નથી. દઢ મન હશે તો એક “રા” - (રામનો) બસ છે.

“સંસારમાં સરસો રહે ને મન મારી પાસ” એ જે તમારી વાત છે તે પ્રમાણે તમારે કરવાનું છે એની કોણ ના પાડે છે પણ તે ક્યારે! આપણું મન એટલું દઢ થયું છે!

રૂપક એ છે કે મન એ કાળીનાગ. જમનામાં બાંધાને હેરાન કરે છે. ત્યારે દડાનું નિમિત્ત બનાવીને કૃષ્ણે ભૂસકો માર્યો. નાગને મારી ન નાખ્યો નાગને નાથ્યો. ભગવાન કહે છે કે સંસાર મારામાં છે, તેનો નાશ નથી કરવાનો; મનના મોહની સૃષ્ટિના બંધન કાપવા એનું નામ વૈરાગ્ય. મોહમાયાનાં બંધન કાપવા એ વૈરાગ્ય. એ રાખીને ભોક્ષ ન મળે. આ બધું અસંભવિત લાગે છે, પણ કદંબુ નથી. ભજનમાં કોઈ વિક્ષેપ કરે તો કેવી રીતે રહી શકાય? છાંકરો વશમાં ન હોય તો કહું ન સાંભળે. એ કઈ જાતનો સંસાર! કહેવું કે તમારી કમાણી નથી ખાવી. દઢ આંખ જુએ તો બધાય વશ થઈ જાય. નાગ, વિંછુ, વાઘને મારવા નથી પણ શક્તિ બતાવવી જોઈએ કે પૂંછડી દબાવીને ઊભાં રહે. નહિ તો તે ચોંટી જ પડશે. જે કંઈ કરવું તે વિચારપૂર્વક કરવાનું છે. ભજન કરવું તે પણ વિચાર સહિત કરવાનું છે.

આ તો સામુદાયિક વાત છે. વ્યક્તિગત વાત નથી આ જે વાત છે તે મનની વાત છે.

લોકેષણા, શાસ્ત્રોની ઇચ્છા, મનની ઇચ્છાઓ એ બધું છોડવું પડશે. શાસ્ત્રો વાંચવા, કથા કરવી એ મનનો ધર્મ; આત્માનો ધર્મ નથી. આપણે અલગ પડી ગયા. તમે ને હું એક થવા માગીએ. તો જે વચ્ચે આવતા હોય તેનો ત્યાગ કરીને તમારે આવવું પડશે. જો એકાગ્રતા કરવી છે તો વચ્ચે જે કોઈ આવે તેનો ત્યાગ ન કરીએ તો એક કેમ થવાય ! તમે મારે ઘેર કીંગ્ડમ સર્કલ આવવા માગતા હો તો બધાં કામ છોડીને આવવું પડશે બધી વસ્તુનો ત્યાગ થશે તો જ અવાશે. પ્રેમ હશે તો આપોઆપ ત્યાગ થશે; આ પ્રેમ એટલે જ વૈરાગ્ય. સૂતા સિંહ ન જગાડાય, પણ સંત તો જરૂર જગાડાય.

ઈશ્વરના ભજનમાં દૃઢ મન થયું એટલે તે આત્માકાર બને છે, ઈશ્વર ચિંતનમાં મન દૃઢ નહિ થવું હોય તો મન આકાર લે. ભજન તો ધણું કરીએ છીએ, પણ તે કેવી રીતે ! આગળ ઉપર જોઈશું. મનને વશ થઈને થતાં ભજનથી દૃઢતા નહિ થાય. કથા સાંભળવાથી કંઈ નહિ વળે; પણ આ પ્રમાણે કરવું પડશે. કથા, પંડિતાઈ, ચર્ચા, વાર્તાલાપ વગેરે જે એક જાતની ફેશન થઈ ગ છે. તેને માટે આપણે એકઠા નથી થયાં. એકવાર આપણે આ બધું સમજી લઈએ. વારંવાર આ શું સાંભળવાનું ! મનમાં આ બધું બરાબર સમજી લઈએ, પચીસ વખત સાંભળવાની શી જરૂર ! ગીતા પૂરી થતાં સુધીમાં આ બધી વસ્તુઓથી પર થઈ જવાનું છે. જેને ભગવાનનાં દર્શન કરવા છે તેણે મનોનાશ કરવો પડશે. મન હજી વિખરાયેલું છે ઈશ્વર ચિંતન કે એકાગ્રતા કરવા દેતું નથી તેનો ત્યાગ કરવો પડશે. જો ત્યાગ ન કરીએ તો મન આ બાજુ છે, મન સંસારમાં છે. સતત ચિંતનથી પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે અને આપોઆપ બીજી વસ્તુઓ છૂટી જાય છે. રસ્તામાં કોઈ મળશે તો પણ ઉભા નહિ રહેવાય. પછી મળશું કહીને ચાલ્યા

જનું પડશે. લક્ષ્ય પર પ્રેમ ન થાય ત્યાં સુધી સતત લજન કરવું પડશે. લક્ષ્ય પર જ્યાં પ્રેમ થયો એટલે આપોઆપ ત્યાગ થશે. પછી તો પરમ સ્તેષી તરફ દષ્ટિ નહિ રહે. સંસારમાં બધે મન ફેલાયેલું છે. અંતરમાં ભૂસંકો મારીને મન ક્યાં ક્યાં અટકે છે તે જોઈ લેવું. મનમાં તે વર્ણી એવી કઈ શક્તિ છે! આત્મામાં શક્તિ છે. આત્માની શક્તિથી મન ફેલાયેલું છે. મન એ તો આત્માની છાયા! “હું” (એટલે “આત્મા”) નહિ તો મન ક્યાંથી! આ વિચાર—તે જ જમનાના જલમાં ભૂસંકો.

આઠ દિવસે એક વાર થતાં બે કે અઢી કલાકના લજનનો પણ વિરોધ થાય. આખો સંસાર એ આ મન તે તોફાન કરે. એક બાજુ લક્ષ્ય પર પ્રેમ થયો છે ને બીજી બાજુ આ (સંસારના) લોકો રોકે છે. હજી આગ શરૂ નથી થઈ, અશાંતિ છે. ઘેર ઘેર આગ લાગવાની છે. આ તો ધૂમાડો જ છે. હજી તો આગની શરૂઆત જ છે; મોટી આગ લાગશે જ. ગીના સાંભળીને થોડી વાર આનંદ આવે. કાનને સારું લાગે. શ્લોકનાં અર્થથી કંઈ ન વળે આપણે બધાં મનોગામી; તેથી મનને સાચવીએ છીએ. આત્મગામી થવું નથી. આગ નો સારા માટે લાગે છે. મનનો સ્વભાવ છે તોફાન કરવાનો. લગવાનના લજન રૂપી આગમાં મનનો નાશ થઈ જવાનો. મનનો નાશ થઈ જવો એટલે મનનું વશ થઈ જવું. પછી કોઈ હેરાન નહિ કરે.

અંતર મન અને બાહ્ય મન જો ગણીએ તો છોકરો, વહુ, જગત, સગાં-વહાલાં એ બાહ્ય મન; ને અંતર મન એ પોતાની નિર્બળતા. તે અંતરમન લજનમાં દબ કરવાનું છે. બહાર ફેલાયેલા મન પર અને આ અંદરના મન પર—એમ બે ઠેકાણે મારો ચલાવવાનો છે. આ મન પાસે રોજ લજન કરાવો. બહારથી આંખ બંધ કરી અંદર શત્રુ બેઠેલો છે તેને જોયા કરો એટલે એ સ્થિર થઈ જશે. સંસારનાં પ્રલોભનો સતાવે છે, તેને કહી દો કે અમારે સમય

નથી. એ મન પ્રત્યે ધ્યાન રાખો. સંસારમાં સુખ નથી. તમારે ખવરાવવું હોય તો ખવરાવો; બહારના લોકો શાંત થઈ જશે. અંદરનું મન રોજના લજનથી વશ થઈ જશે. લક્ષ્ય પર પ્રેમ થઈ ગયા પછી શત્રુ નહિ સતાવે. મનના આત્મા સાથે લગ્ન નથી થયાં ત્યાં સુધી બધા મશ્કરી કરે. એક વાર મનના આત્મા સાથે લગ્ન થઈ ગયા પછી કોઈ નામ નહિ દે. જેનો વર રાજ્ય તેને કોણ સતાવે ? તેની સ્ત્રીને વળી કંઈ આંખો જોઈ શકવાની ? રક્ષમણી દ્વારકામાં પહોંચ્યા પછી તેનું કોણ નામ દેવાનું !

રક્ષમણી એ મન છે. એ ભગવાનને શરણે આવી—આત્માને શરણે આવી. પહેલાં બધાં તેની સામે જોતાં હતાં, પણ હવે કોઈની તાકાત નથી. શિશુપાળ તે કામ-ક્રોધ. ભગવાનનો શત્રુ. ભગવાનની આંખ જોઈને ભાગી ગયો. ભગવાનને ત્યાં જઈ રક્ષમણીને કોણ લઈ જવાનું ? જ્યાં સુધી રક્ષમણી પિયરમાં હતી ત્યાં સુધી શિશુપાળ ઇત્યાદીની આંખ હતી. ચિદ્રીઓ લખી લખીને ભગવાનને મોકલે. દલાલો કે ગુરુ મારફત સંદેશાઓ મોકલે. આમ નામ પર લક્ષ્ય થઈ ગયું. એ લક્ષ્ય પર જ્યાં પ્રેમ થયો કે ચોરો આપોઆપ ભાગી ગયા. રક્ષમણી જ્યાં સુધી પિયરમાં હતી ત્યાં સુધી શિશુપાળ ઇત્યાદીનો ભય હતો પણ જ્યાં ભગવાનને શરણે ગઈ એટલે બધા શત્રુઓ ભાગી ગયા. મન જ્યાં સુધી સંસારમાં છે ત્યાં સુધી કામક્રોધ ઇત્યાદી પડરિપુઓ હિરાન કરવાનાં; પણ એકવાર જ્યાં મન ભગવાનને શરણે ગયું એટલે એ પડરિપુઓનો નાશ થઈ જવાનો.

યોગક્ષેમવહામ્યહમ.

આઠ દિવસે એક દિવસ ભજન થાય તેમાં પણ વચ્ચે મન આવ્યું તો નીચે ઉતરી જવું પડ્યું; લાઈટ સળગ્યું; ભજન કેવી રીતે થાય ! ભજન બંધ કરાવવામાં આવે તો કેમ ખેસાય ! માટે જ કહ્યું કે આ ઘેર હવે ભજન નહિ થાય ! જેને ઘેર ભજન પસંદ નથી

ત્યાં ભજન કેમ થાય ? લક્ષ્ય પર પ્રેમ હોય છે ત્યાં મન નથી રહેતું. આપોઆપ તેમનો ત્યાગ થાય છે. આત્માના વિરોધી તે બધા આત્માના અસુરો. એ અસુરોનો ત્યાગ કરવો પડશે અગર તો નાશ કરવો પડશે અથવા તો તેમને વશ કરવા પડશે. આપણે વશ ક્યાં કરવા ! માથાઝીક શા માટે ! ત્યાગ કરી દેવો. નહિતર એ લોકો વારંવારે સતાવ્યા કરશે.

છોકરો ભજનની ના પાડે તો તેના કહેવા પ્રમાણે ચાત્રશું ? તો કહી દેવું પડશે કે તારે અને મારે શો સંબંધ ? કાળ સંબંધ છોડાવે તે પહેલાં જ આપણે છોડી દઈએ તો ! લાકડી દઈને મારા-મારી નથી કરવાની પણ ફૂંકાડો તો રાખવાનો. કજીયો, કંકાસ, ટંટો નથી કરવાનો. કહેવું કે નાય નખરાં તો નથી કરતાં ! ભજન કરીએ છીએ; ધૈર્યનું નામ લઈએ તેમાં તમને શો વાંધો ! ભગવાનનાં દૂતો જ કાર્ય કરશે. ભજનનો વિરોધ કરે ત્યાં ભગવાનને તકલીફ ન આપવી, આપણે જ કામ કરી લેવું. આ પોલીસો નહિ તો કાળની પોલીસો તો આવવાની છે પણ આપણે ભગવાનને શા માટે તકલીફ આપવી ! આપણે જ તેમને સમજાવી દેવા જોઈએ. પચીસ વરસનો સંબંધ ને તેમાં અડધો કલાક ભજન લાંબુ ચાલ્યું તો સાંખી નહિ શકાય ? મહાત્મા શાંત હોય, કશું બોલે નહિ તો તમારે તો સમજાવવું જોઈએ, કે આ તોફાન શા માટે ? મન ભયંકર છે તેમાં જાતજાતનું ભયું છે. સમજાવવું અને ન માને તો ત્યાગ કરવો. પહેલાં હું શાંતિ રાખવાની વાત કરતો હતો એમાં આપણે નિર્જળ થતાં જઈએ છીએ ને પછી ગુલામ થઈ જઈએ છીએ. આ સંસારમાં બની શકે તેટલું સહન કરવું; સહન કરીને પણ જો આ લોકો માનતા ન હોય તો ભગવાન તો સુદર્શન ચક્ર લઈને બિભો જ છે, તૂટી પડે. “સૂરદાસ પ્રભુ ભક્તવિરોધી ચક્રસુદર્શન મારો”—(સૂરદાસ) પણ આપણે એવું શું કામ કરવું ? આપણે કંઈ કોઈને હેરાન નથી કરવા. ભગવાન જ પાધું કરી દેશે. ભગવાન એવું કરે એના કરતાં આપણે જ જે કરીએ

તે તો ઘણું ઓછું; ભગવાન તો સાફ કરી નાખે છે. તેના કરતાં આપણે જ તેમના પર તૂટી પડીએ તો તેઓ વધુ હિંરન નહિ થાય. ભગવાન તૂટી પડશે તો તો ખૂબ હિંરન થઈ જશે. મને તેઓની દયા આવે છે. ક્યાંયે આ વાત કરી નથી ! પણ કોઈનો ભગ્નમાં ભાવ દઢ થાય તે માટે આવી વાત કરવી પડે છે.

મારો સ્વાનુભવ જણાવું.

હું રોજ સવારે વહેલો ઊઠીને ગેલેરીમાં ધ્યાનમાં બેસું. જે બિલ્ડીંગમાં હું રહેતો હતો ત્યાં કંઈ કંઈ પ્રકારના માણસો રહેતા — શીખ, મરાઠી તેમ જ હિંદીઓ વગેરે. તેઓ નજીવી નાની બાબતમાં પણ કંઈ ઓછું પડે તો ગાળાગાળી કરે. છરા ઉરાડવા તે તો જાણે તેમને મન રમત હતી. એક વાર હું ઘરમાં એકલો હતો—ત્યાં મારો દૂધવાળો આવ્યો—આ દૂધવાળા હિંદીને પૈસાનો ખંદોળસ્ત કરીને દુકાન મેં કરાવી આપેલી. ઘણા ઘરાકો પણ મેં ખંધાવી આપેલા. સાઠ રૂપિયાનું તેનું બોલ હતું. તેને કોઈએ ચઢાવેલો કે “ચંપકલાલ તો નાસી ગયા—” તે હાંફળો ફાંફળો મારે છે. દોડતો આવ્યો. આજે ઘરનું બારણું ખૂલ્યું હતું. હું ગેલેરીમાં બેઠો હતો. તે વખતે ધ્યાનમાં હતો. એકાગ્રચિત્ત હતું. આજે તેને લાગ મળી ગયો. એ તો ગાળો દેવ લાગ્યો. પોતાનો ભૂતકાળ વિસરી જઈને મનભરીને જેટલી ગાળો દેવાય તેટલી ગાળો દીધી. બીજાઓએ તેમને ગાળો ન આપવા માટે ઘણું યે સમજાવ્યો. એક જાણે તો ત્યાં સુધી કહ્યું કે તું થોડો વખત બેસ. ધ્યાનમાંથી ઊઠીને તને તારા પૈસા આપી દેશે, અને તારે રાહ જોવી ન હોય તો તું મારી પાસેથી તારા લેણા પૈસા લઈ જા પણ તેમને ગાળો ન દે. પણ આજે એ કોઈનું સાંભળે તેમ ન હતો. ઘણી ગાળો દીધી. ગાળો દઈને તે ચાલ્યો ગયો. જતાં જતાં પણ બબડતો હતો કે “ભગત લોગ સખ ઐસે” ..
..... આઠ દિવસ પછી..... તે દૂધવાળા

હિંદીનું મૃત્યુ થયું.

ભગવાન જે ત્રાટકશે તો આપણી સ્થિતિ શું ? આપણી ખેર નહિ રહે. તેનું ચક્ર ફરતું જ હોય છે. વાત બહુ વધી જાય ત્યારે ભગવાન કહે છે કે હું બધું જોઈ લઈશ.

એવી જ રીતે અમારી બાબતોનાં ઘર ખત્તાસ થઈ ગયું. એ શીખ હોતો. તેને કુટુંબ પણ હતું. ભજન તે વખતે રાતના અઢી વાગ્યા સુધી ચાલે. ચાલુ ભજને બારણાં ઠોકે. થોડા દિવસમાં એ પણ ગુજરી ગયો. સંસારનો નાશ થોડા દિવસમાં થઈ ગયો. એનો ભાઈ મારી પાસે આવ્યો. મેં તેને કહ્યું કે ભજન કરો.

આપણે શા માટે તેમને સમજાવવા માટે પગલાં નહિ લેવા ! ભગવાનને કહી દેવું કે તારે વચ્ચે પડવું નહિ, હું સમજાવી દઈશ. માટે કહું છું કે તમે સમજાવી દો. સાચો પ્રેમ જે ભગવાનમાં હશે તો અવરોધોનો નાશ ભગવાન પોતે જ કરશે. ભગવાન શું તેને અવરોધોમાં પડી રહેવા દેશે ! આપણે અહીં સમજી જવું જોઈએ. હવે સમતા રાખવી પડશે. તે તો અંતરયામી છે. એ કહે છે કે મારા ભક્તોને દુઃખી કરશો તો હું નહિ સાંખુ. દરેકે વ્યવસ્થિત રીતે રહેવું. ભગવાન જરૂર મદદ કરે પણ તેને તકલીફ ન આપવી. કેટલાય બનાવો બની ગયા છે. આ તો દાખલો છે. બીજા ઘણાં જે બનાવોમાં મેં જોયું છે કે મિનિટે મિનિટે તે રક્ષણ કરે છે. તે પોતે જ આવે છે. આપણે તેની પાસે જવું પડતું નથી; પણ તેને તકલીફ ન આપવી. એને બોલાવ્યા પછી એ જોતો નથી. ચૈતન્ય મહાપ્રભુ “ચક્ર ! ચક્ર !” ની બૂમો મારીને જગાઈ મધાઈ સામે દોડ્યા હતા. એ લોકોની દશા ખરાબ થઈ ગઈ હોત-પણ આજુબાજુના લોકો દોડ્યા. અને કહ્યું કે પ્રભુ. શાંત થાઓ.....નહિ તો પેલાનો નાશ થઈ જત...ત્યારે આ ‘ચક્ર’ શું છે ! તે સમજી લઈએ. શું જગાઈ મધાઈની પાછળ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ ચક્ર લઈને દોડ્યા હતા ?

જ્યારે ભક્તના ચિત્તની એકાગ્રતા વધી જાય, ધ્યાન ઘટ્ટ થાય ત્યારે તે વખતની સ્થિતિ તે સમાધિ અવસ્થા. સમાધિ અવસ્થામાં

ચિત્તની કોઈ ચંચળતા કે મનના સંકલ્પ વિકલ્પો હોય નહિ. મન એ અવસ્થામાં સંકલ્પ વિકલ્પોથી પર હોય છે. ચિત્તની વૃત્તિઓ એટલી બધી એકાગ્ર અને સ્થિર થઈ ગઈ હોય છે કે ઓચિંતિ આવેલા સહેજ આઘાતથી એ સ્થિર વૃત્તિ તૂટતાં માનસિક મોટા આઘાત થાય છે. એકાગ્ર વૃત્તિ એ સ્થિર વૃત્તિ; એ જ સમાધિ આ યોગની ક્રિયા છે. તે તૂટતાં સામાનું અહિત થઈ જાય છે. વાસ્તવમાં તો તેનું હિત જ થયેલું હોય છે. વિરોધીઓનું અહિત થાય એવો કોઈ પણ પ્રકારનો ઈરાદો ભક્તનો હોતો નથી પણ સહેજ ભાવમાં જ ભક્તની સ્થિર વૃત્તિઓ અસ્થિર થતાં વિરોધીઓનું અહિત થઈ જાય છે. ભક્તને તો કોઈનું અહિત કરવાનો ખ્યાલ સુદ્ધાં હોતો નથી. એ જો ખ્યાલ હોય તો તે ભક્ત જ શાનો !

ભાગવતમાં પણ આવા પ્રકારનું એક દષ્ટાન્ત છે. શ્રીકૃષ્ણને કાલયવનને મારવો હતો. કૃષ્ણ પોતે તો કશું કરે નહિ એ જાણીતી વાત છે. પોતે કરવા છતાં એ અર્ક્તા. કાલયવનને મુચુકુંદની પાસે મોકલ્યો તેનું ધ્યાન તોડાવવા. મુચુકુંદ એ વખતે સમાધિમાં હતા. ચિત્તની એકાગ્ર વૃત્તિ તૂટતાં જ કાલયવન બળીને ભસ્મ થઈ ગયો. કાલયવને મુચુકુંદને સમાધિમાંથી ચ્યુત કર્યા અને કાલયવન કાળનો કાળિયો થઈ ગયો. આમાં મુદ્દો એક જ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય આ જ છે.

ચિત્તની એકાગ્રતા તૂટતાં વિરોધીઓનો નાશ થઈ જાય. માટે સમજાવટથી અગર તો દમદાટી આપીને પણ જો તેઓ શાંત થઈ જતા હોય તો તેમ કરવું. તેનાથી વિપત્તિનું મોટું વાદળ હટી જાય છે. તેમને સમજાવવામાં જ તેમનું શ્રેય છે. કારણકે પેલું ચક્ર એવી રીતે ફરે છે કે મોઢેથી જે નીકળ્યું તે થઈ જાય. એકાગ્રવૃત્તિમાં થયેલો વલોપાત એ ચક્ર; તે સામાને ખલાસ કરી નાખે છે. પોલીસની દાટી અપાય તે સારી પણ મનમાંથી ખીજું નીકળ્યું તો ખરાબ

થઈ જાય. તારું અહિત ન થઈ જાય માટે તને કહીએ છીએ એમ સમજાવવું. તેના પર ક્રોધ નથી કરવાનો. તેની સાથે મારામારી નથી કરવાની. ભગવાનને જે કરવું હોય તે પછી ભલે કરે. આટલું તો આપણે કરી શકીએ. જેને ખુદ્દિ નથી એને માટે ભગવાન સમજાવવા બેઠા છે. આટલું તો તેમને સમજાવી શકીએ. ભગવાન તેમને માટે કંઈક કરે તેના કરતાં આપણે કરી લઈએ તો ! લક્ષ્ય પર જે પ્રેમ હોય તો બાધકોનો નાશ ભગવાન કરે; પણ તેને આરામ આપવો. પોતાની પ્રિય વસ્તુ હોય તેમની પાસે કામ કરાવાય ! ભગવાન તો વડીલ છે તેમની પાસે કંઈ કામ કરાવાય ! દ્રૌપદીના જેવી કોઈ વખતે અસહાય સ્થિતી બને ત્યારે ગરુડે ચડીને ભગવાનને બોલાવવાની વાત કરવાની હોય; તે પહેલાં આ શસ્ત્ર ન વપરાય. વસ્ત્રો ખેંચ્યા ત્યાં સુધી ભીમસેને પણ બોલ્યા ક્યું. પછી તો “ હે કૃષ્ણ ! ” તેમ કહેતાં જ તે આવ્યો. દુઃશાસન થાકી ગયો અને છેવટે તેનો નાશ થયો. આવી વૃત્તિ થાય ત્યારે ભગવાનનાં દર્શન થાય. ભગવાન પર પ્રેમ થાય તો ભગવાનના દર્શન થાય. પ્રેમ કરતાં શીખવું જોઈએ. પ્રેમમય મન થઈ જવું જોઈએ.

સાંસારિક પ્રેમમાં છોકરા—છોકરીને જે એકબીજા પર પ્રેમ થાય છે તો માળાપને છોડી જાય છે. સાંસારિક પ્રેમમાં માળાપના પ્રેમને ભૂલી જાય છે. પ્રેમમાં આપોઆપ વૈરાગ્ય અને ત્યાગ આવી જાય છે. આ ત્યાગ એ જ વૈરાગ્ય. ઈશ્વર પર પ્રેમ કરવા માટે સત્તત ભજન નામસ્મરણ કરવું જોઈએ. ચારે તરફથી ભજનમાં વિરોધ એ તો તપસ્યા છે. આપણાથી અવરોધો દૂર ન થાય તો તે ભગવાનને સોંપવાનું.

“ આતા માઝી ચિંતા તુઝી નારાયણ. ”

.....પછી એ ચક્ર લઈને આબુબાબુ ફરશે. પહેલાં તો એ જ બારણાં ટોકશે. બીજું છે કાશુ ? દ્રૌપદી પાસે જેમ આવી

જિભો તેમ તે જિભો રહે. મન ચંચળ છે કે દૃઢ તે પહેલાં જોશે. આપણે આપણું ભજન કરવાનું. ભક્તને તો તે ખભે લઈને ફરે છે. ભૃગુઋષિની તો લાતો ખાઈને લાંછન તેણે રાખ્યું છે.

મનનાં ગુલામ હોય ત્યાં સુધી નકામું. સુંદર કાન્યો કહો તે નકામું. ત્રણ ચાર કલાકમાં શરીરને ભજન કરતાં જો થાક લાગે તો સમજાવી દેવું. શરીર પર પ્રેમ હોય એટલે થાક લાગે. ભગવાનના ચિંતનમાં જો ધ્યાન હોય તો થાક લાગે નહિ. ભગવાન એ જ કહે છે કે પૈસા કમાવામાં દશ દશ કલાક કામ કરે તો તેમાં થાક નથી લાગતો. રસોઈ ગમે તેટલા માણસોની કરવી હોય તેમાં થાક નથી લાગતો; કારણ તેમાં પ્રેમ છે, ભજનમાં પ્રેમ નથી. એટલે મનને સમજાવે છે કે મનમાં ભજન કરવું. “જોરશોરથી ભજન શું કરવાનું? ગુપ્ત રીતે ભજન કરવું.”—એ તો બધી વાતો છે. તે સૂઈ જ જાય છે. ખાટલામાં બેસીને માળા કરે ત્યાં ઉંઘ આવે... ખાટલા પર જે બેસી ગયા તે સૂઈ જ ગયા છે ! એકાન્તમાં બેસીને તો મનમાં ભયંકર વિચારો આવે છે. માટે સમૂહમાં ભજન કરવું. સમૂહમાં શક્તિ છે. જોઈ જોઈને ભજન થાય. પાંચમાં પરમેશ્વર છે. “તમે ઝોકાં ખાઓ છો.” એમ સમૂહમાં જો તમે બેઠા હો તો તમને કોઈ કહે. સમૂહમાં ભજન થાય પછી એકાન્તમાં ભજન થઈ શકે. તે પહેલાં તો ભજન એકાન્તમાં કરી જુઓ ! નહિ થાય !

આ તો મારા મનની જાહેરાત છે. દરેકની પોતપોતાની વાત જુદી છે. ભજનમાં જે વચ્ચે આવે તેને છોડી દેવા પડે. અનુભવથી તેમને છોડવામાં શાંતિ મેં અનુભવી છે. સંગ્રહવામાં તો અશાંતિ છે. નાગને સંગ્રહવામાં કેટલી અશાંતિ છે! કાં તો એને કરંડિયામાં પૂરો અગર તો તેને છટકાવો !

ભક્તિ એ વેવલાઈ નથી !

કાઈ એક મહારાજે વિશ્વશાંતિ માટે વિષ્ણુયાગ કરાવેલો ત્યારે ઘણા મહાત્મા લોકો દૂર દૂરના સ્થળેથી ત્યાં આવ્યા હતા. તેમાંના એક તપસ્વી હિમાલયમાંથી આવેલા, જે બાર વર્ષથી ઊભા રહીને તપશ્ચર્યા કરતા હતા. તેમનો ફોટો પણ એક માસિકમાં આવેલો.

તેને અનુલક્ષીને એક ગૃહસ્થ પરમાનંદ સ્વરૂપને પૂછે છે.

“ શું આ જાતની તપશ્ચર્યા હોઈ શકે ખરી ? ”

“ હા ! તેનું શું છે ? ”

“ તે મહાત્મા ઊભાને ઊભા રહે. એસે જ નહિ—ખડે પગે... ઊભા જ રહે. ”

“ હિમાલયમાંથી ચાલીને આવ્યા હશે ! ”

“ ના, તે તો ટ્રેનમાં...પણ તે ખડે પગે.....”

“ એમ ? ”

“ કહે છે કે બાર વર્ષની આ જાતની તપશ્ચર્યા છે. ”

“ એટલે કે ઊભા ઊભા પણ ફરે છે ખરા ! ”

[ઊભા તો રહ્યા છે પણ એક જગાએ સ્થિરતાથી નહિ એક જગાએથી ખીલ જગાએ હળુ ફરે છે ખરા-એવો કંઈક ભાવ પરમાનંદ સ્વરૂપનો છે.]

.....એટલે જ એ ઉભા નથી...ફરે છે ! [આત્મભાવે એ હળુ સ્થિત થઈ શક્યા નથી, અને દેહભાવથી ફરે છે.] ઉભો રહ્યો કોને માટે કહેવાય ?...સમજાય છે !

“કોને કહેવાય ?”

“જીવન મુક્તને જ ઉભો રહ્યો એમ કહી શકાય.”

ખાજુમાં જ બેઠેલા એક વૃદ્ધ માણ બોલી ઉઠ્યાં :

“સ્થિરતા આવી નથી એટલે ફરે છે.”

“સાંભળો ! સાંભળો બલ્લુભાઈ ! ભગવાને જવાળ આપી દીધો.”

શ્રી પરમાનંદ સ્વરૂપ વૃદ્ધ માણને ભગવાનના નામથી જ સંબોધે છે માટે કહ્યું કે. “ભગવાને જવાળ આપી દીધો”-એ એક અર્થ. ખીજ અર્થમાં - મારે જે જવાળ આપવો હતો તે આ જ. પણ મેં આપ્યો નથી. ખીજના દ્વારા જ જવાળ અપાયો છે.

[બુઝો ! આત્મનિષ્ઠ પુરુષની ભાવના. ખીજ મહાત્માઓ માટે આવો નીચો ભાવ પણ તેમનાથી મનમાં લાવી શકાતો નથી.] હળુ પણ પેલા ગૃહસ્થ પૂરું સમજી શક્યા હોય કે ન હોય પણ વાત ચલાવે છે. ભીંત ઉપર મીરાંના લટકતા ફેટા તરફ જોઈ.....

“પેલી મીરાં ફરે છે તેવું નહિ ફરવાનું ! આ તો ઉભા રહે -ખડે પગે.....

પરમાનંદ સ્વરૂપ ટકોર કરે છે.

“આવું ફરે તો પણ ઉભા રહ્યા છે એમ જ કહેવું જોઈએ.

[મીરાં શરીરથી ભલેને ફેરફાર કરતી હોય ને નાચતી હોય પણ તેવું મન તો ગિરિધરમાં લાગેલું હતું. તેણે આત્મભાવથી સ્થિર ન હોય તેથી શું ?]

“જેને [જે તત્ત્વને] સ્થિર રાખવું છે તેને તો ઉભું રાખીને ફેરવવાની વાત થાય છે, અને જે ફેરવવાનું છે [આ શરીરને તેને “ઉભા” રાખવાની વાત થાય છે, ત્યાં શું થાય ? આત્મનો ધર્મ તો સ્થિર રહેવાનો છે. તેને ફેરવવાની વાતો કરે તેને શું કહેવાય ?

“બધું સમગ્ર શકાય તેવું છે —સ્પષ્ટ છે.”

ખીજ એક સદ્ગૃહસ્થ બોલી ઉઠે છે. ‘આવી જ એક વાત છે. બુદ્ધ ભગવાનના વખતમાં અંગુલિમાલ નામનો ભયંકર લૂંટારો થઈ ગયો. જે કોઈ એના રસ્તામાં આવે તેને લૂંટે. કોઈએ ભગવાન બુદ્ધને ચેતાવેલા કે તે રસ્તે જશો નહિ; પણ આત્મજ્ઞાની તો નિર્ભય હોય. બુદ્ધ તે રસ્તે જ ચાલ્યા અને અંગુલિમાલ લૂંટારો તેમની પાછળ. બુદ્ધ ભગવાન ઝડપથી ચાલે એટલે અંગુલિમાલ તેમને પહોંચી શકે નહિ. બન્ને ચાલે પણ અંતર પાંચ ડગલાનું તો એમનું એમ જ રહે, ત્યારે અંગુલિમાલ ખૂમ મારે છે. ‘અલ્યા ! શ્રવણ ! કહું છું ઉભો રહે-’ પણ બુદ્ધ તો ચાલ્યા જ કરે છે. ફરીવાર ચીડાઈને અંગુલિમાલ ખૂમ મારે છે, ‘અલ્યા, ઉભો રહે છે કે નહિ ?’ ત્યારે બુદ્ધ ભગવાન જવાબ આપે છે કે ‘હું તો ઉભો જ છું, તું ચાલ્યા કરે છે-’

(અને આગળ વાતચીત ચાલે છે કે, ‘તું અસત્ય બોલે છે’ ત્યારે બુદ્ધ કહે છે કે “હું સત્ય બોલું છું”...વગેરે વગેરે. પણ તેની સાથે આપણે નિરપત નથી.)

...તે આ જ ભાવમાં કેમ ખરું ને ?

પરમાત્મ સ્વરૂપ સમજાવતાં આગળ વધે છે અને કહે છે, ‘અનંત કોટિ વર્ષોથી એ તત્ત્વ (આત્મતત્ત્વ) ઉભું છે. દેહ ફેરે છે. શરીરનું નામ દેવું એ અસત્ય જ છે. જ્ઞાન નથી એટલે (શરીરથી) ઉભેલા છે. બાર વર્ષ શું ! કેટલાં યે વર્ષોથી ઉભા હશે ! આ દેહ દષ્ટિ ! હજુ દેહમાં જ ધ્યાન છે, ખીજું શું ?—આ એક દષ્ટિ.

ખીજ દષ્ટિ-તે આપણે ઘણીવાર કહીએ છીએ ને કે અમે તો ચાલીશ વર્ષથી એક જ જગાએ પડી રહ્યા છીએ. એ અર્થમાં પણ બાર વર્ષથી ઉભેલા છે એમ કહી શકાય.

ત્રીજ દષ્ટિ જગતમાં હજી ઉભા છીએ. (આત્મદષ્ટિમાં હજી ગયા નથી.) એ દષ્ટિએથી પણ મહાત્મા ઉભેલા છે એમ કહી શકાય.

દેહ દષ્ટિમાં જે ઉભેલો છે તેને આત્મ દષ્ટિ નથી. આત્મદષ્ટિ જેને છે તેને દેહ દષ્ટિ નથી.

પહેલા ગૃહસ્થ હજી પણ પૂછે છે: 'ન ઉચુ' રહી શકે કોઈ એવી રીતે ?'

—કૃષ્ણ જેવા અને યોગના ગુરુ પતંજલિ પણ ઉભા ન રહી શક્યા. હા ! આત્મદષ્ટિએ કૃષ્ણ બ્રહ્મચારી અને દુર્વાસા ઉપવાસી, તેથી તેઓ બધા ઉભેલા જ છે એમ કહી શકાય. છતાં જે મહાત્મા મહાપુરુષ છે. તેઓ શું ન કરી શકે ? અને તેમના મનનો ભાવ શું હોય, તે આપણને શું ખબર પડે !

‘મુવ ઉભા રહેલા.....’

—‘.....અને એક નિષ્ઠાથી “ઓમ નમો ભગવતે વાસુદેવાય”નો મંત્ર બોલે. છ મહિના સુધી ઉભેલા—તે આ રીતે ઉભેલા. શરીરને ઉભેલું માને તો અજ્ઞાનની નિશાની. દેહને બાર વર્ષ ઉભો રાખવામાં તો દેહમાં જ ધ્યાન જાય ને ! દેહાધ્યાસ છે એટલે જ હું ઉભો છું, સ્થિત થયો નથી, અને ફર—ફર કર્યા કરું છું—જન્મ મરણના ચક્કરમાં અટવાયા કરું છું. પોતે ભલેને ફર્યા કરે પણ આત્મભાવે જો એ સ્થિત થઈ ગયો હશે તો તે ઉભેલો જ છે એમ શકાય. આ જ છે ગીતાનો ખરો અર્થ. આ જ છે ગીતાનો ખરો ધર્મ.

પ્રયાગમાં કુંભમેળા વખતે આવું જ બનેલું. આપણી જનતા ગાડારેયા પ્રવાહ જેવી. લોકો ભક્તિ કરે તે માટે આવાં તૂતો મહાત્માઓ

કાઢે. કંઈક નવો પ્રયાર કરવાથી, ચમત્કારની છાંટ નાંખવાથી લોકોને જલ્દી શ્રદ્ધા ખેસે એવું તેઓ માનતા હોય છે. આવી રીતે તેઓ લોકોને લક્ષ્મિ તરફ લઈ જાય પણ તે થોડો વખત, પચીસ હજાર વર્ષ પહેલાનાં સીતાનાં વલ્કલો ને રામ-નામનો પથ્થર ક્યાંથી અત્યારે આ જમાનામાં? અને આ જમાનો પણ કેવો? આ તો બુદ્ધિનો યુગ. બુદ્ધિ વિનાની વાત કોણ સાંભળે? પેલા મહાત્માને કદાચ દોર-કાથી ખાંધીને સ્થિર રાખતા હોય, પલંગ-ખાટલો પણ એમને માટે એવી રીતે ઉભો રાખેલો હોય કે ઉભા ઉભા જ બિંધ લેવાય-એવું કંઈક હશે! આ બધી અસંભવિત વાત છે. આવી વાતો આપણી શ્રદ્ધાને આઘાત પહોંચાડે છે. લોકોની શ્રદ્ધા જે રહી સહી હોય છે તેને પણ ઉખાડી નાખે છે. આપણા દેશમાં આવું ઘણું થે બને છે. એટલા માટે તો ગાંધીજી ક્રિશ્ચિયન થઈ જવાના હતા, પણ વળી રાજચંદ્ર મળી ગયા. રાજચંદ્ર મળ્યા ન હોત તો ગાંધીજી ક્રિશ્ચિયન જરૂર થઈ જાત.

ધાર્મિક ગણાતા અને મનાતા માસિક પત્રમાં શું આવી ચમત્કારની વાતો કરીને આવો પ્રયાર કરવાનો હોય? લક્ષ્મિ-શ્રદ્ધા ઊંચી કરવાના સ્ટેટો હોય છે પણ તે ક્યાં સુધી ટકી શકે? અસત્ય અને સત્ય પ્રગટ થયા વિના રહેતા નથી. જ્યારે અસત્ય પ્રગટ થાય ત્યારે લોકોની રહી સહી શ્રદ્ધા પણ ચાલી જાય છે.

પહેલા ગૃહસ્થ વાતને આગળ ધપાવે છે—‘રામચરિતમાનસ’નું ‘કોઈએ નાટક લખવું હશે તેમાં સીતાનો પાઠ આવ્યો હશે તે વલ્કલ કદાચ હશે!’

ખીજા ગૃહસ્થ ટકોર કરે છે—“કૃષ્ણ પંદર હજાર વર્ષ ઉપર થયેલા, મહાભારતમાં તેનો ઉલ્લેખ છે.”

પરમાનંદ સ્વરૂપ વાતનો સ્કેટ કરતાં પૂરું કરે છે, ‘કૃષ્ણ દ્વાપરમાં ને રામ તો તેનાથીયે આગળ સતયુગમાં હજારો વર્ષ પહેલા થઈ ગયાં. પહેલા ભાઈએ જે કહ્યું તેમ તેવી રીતે બને કદાચ!’

“એમ જ હોય”—પહેલા ભાઈ વાતને ઘટ્ટ બનાવે છે.

‘નિષ્ઠા ઉડી જાય એને શ્રદ્ધા ભીડી જાય એવી આ વાતો છે. આ તો વિજ્ઞાનનો જમાનો છે. લોકો કહેશે કે વેવલા છે વેવલા. વહુ મેટ્રિક થયેલી હોય અને સાસુ જ્યારે આવી વાતો કરશે ત્યારે એમ કહેશે. આમાં થાય છે શું કે ઉગતી પ્રજા આપણાથી છૂટી પડી જાય છે. અને આપણે વેવલામાં તેમનાથી છૂટાં પડી જઈએ છીએ. તેમને સમજાવવું હોય તો બુદ્ધિવાનું તત્વ બતાવો. અત્યારની પ્રજાને તેમની ભાવના ઉપર પથ્થર ન પડે તે જોવું જોઈએ.

આપણે આપણા ધર્મમાં નીચે જઈ રહ્યા છીએ. વસિષ્ઠ રામને ઉપદેશ આપે છે, એવા “યોગવસિષ્ઠમાં” ક્યાંએ આવી વાતો આવે છે? અત્યારના ગહાત્માઓ—મંડલેશ્વરો નવરા બેઠા આવા તુચ્છાઓ કાઢે છે ને પેટની દુકંદ વધારતા ચાલ્યા છે. તે માટે ગાંધીજી કહેતા હતા કે આ લોકોને કામે લગાડી દેવા જોઈએ.

હું નાનો હતો ત્યારનો કથા સાંભળતો આવ્યો છું. કથા સાંભળીને કંઈ વળવાનું નથી. કથા એ વ્યથા રહેવાની એવો ભાવ મને નાનપણમાં પણ હતો. ચમત્કાર જોવાનો પણ બિલકુલ ભાવ નહિ. હજી પણ જ્યાં ચમત્કારની વાતો થતી હોય ત્યાં નવજગના નમસ્કાર. ભક્તોએ ચમત્કારની વાતોથી દૂર જ રહેવાનું છે.

એક બહેને કહ્યું કે એ બધાંને “પ્રભુસ્વરૂપ માનીને પગે લાગીને રહેવું—ખીજું શું!

—“એ વાત નથી. અંતર સ્વરૂપની વાત નથી. આ તો બહારના સ્વરૂપે જે લીલા થાય છે ને ચમત્કારો થાય છે—એની વાત છે.

—“નામ ભગવાનનું દેવું અને ધર્મને નામે દેહાધ્યાસ આપણે ભોગવતા જવાનો, કેમ ખરું ને ! ભગવાનના નામે આપણે દેહાધ્યાસ પોષીએ છીએ કે બીજું કંઈ ? હવેની પ્રજા સ્પષ્ટ દર્શન માગે છે. વેવલાપણું કોઈ માગતું નથી. આપણા ભજનમાં જો કે આત્મતત્ત્વની વાતો જ હોય છે છતાં બીજા બધાના ભજનોમાં જેમ બધા માનતા હોય છે કે ત્યાં તો વેવલાપણું છે તેમ આપણે મારે પણ માને તો નવાઈ નહિ ! તેમ ન થવું જોઈએ ! રામકૃષ્ણ અને રમણમહર્ષિની કોઈ વાતોમાં આવ્યું છે કદી, કે કંઈ નીકળ્યું છે કે પગલાં નીકળ્યાં છે ! રામકૃષ્ણ વારંવાર તેમના ભક્તોને કહેતા કે જ્યાં જ્યાં આવા ચમત્કારો જુઓ ત્યાંથી ચાલ્યા જાઓ. રામકૃષ્ણને પણ એજ્યુએટ ભક્તો હતા. શંકા કરીને પૂછે તો પણ બધાંને સમજાવ્યાને ! મહાન પુરુષમાં કોઈ ચમત્કારો હોતા નથી. પણ ફ્રેગરિયા તત્ત્વોને લીધે જ શાસ્ત્રોમાં ઉમેરાઈ જાય છે. મહાન પુરુષો તો સિદ્ધિઓ અને ચમત્કારોથી નાસતા ફરે છે.

પ્રશ્નકર્તા અહીં બીજો પ્રશ્ન કરે છે,

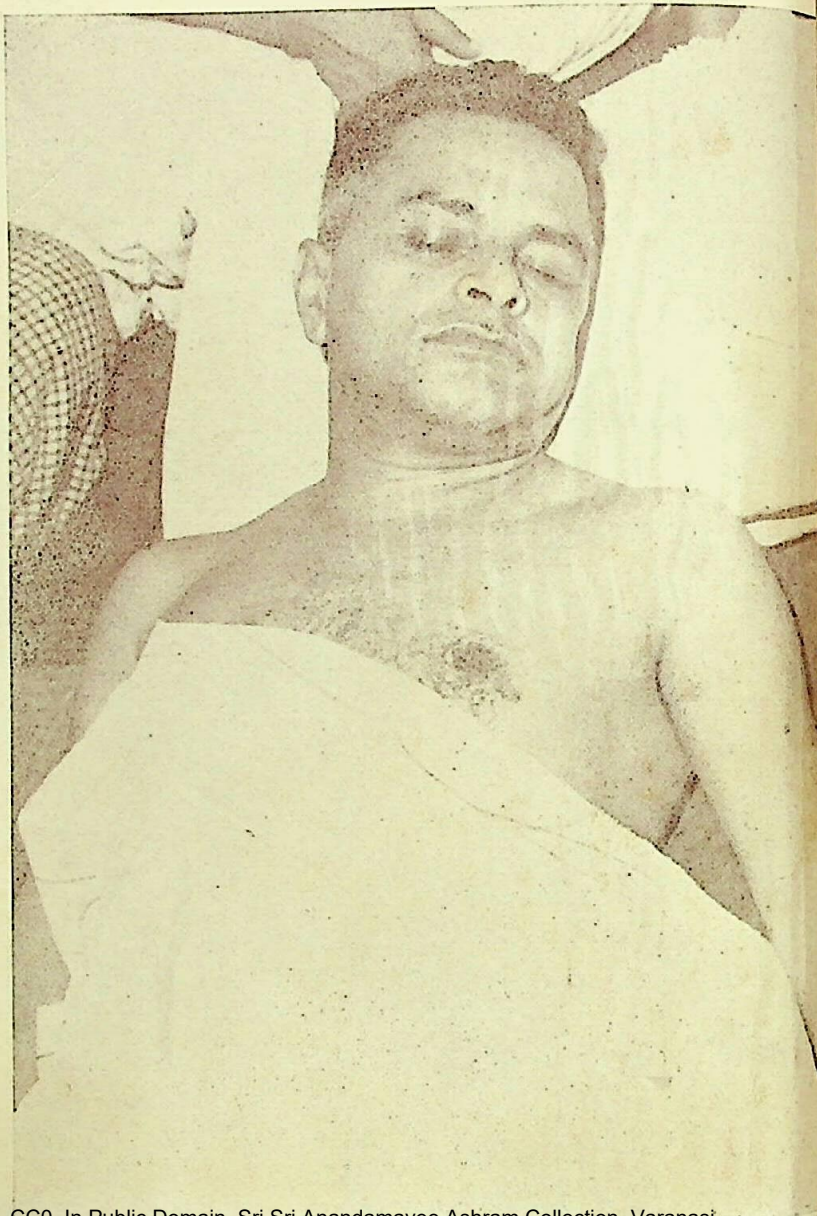
“ગાંધીજીને આશ્રમમાં પેલો માણસ દશ હજાર રૂપિયા આપી ગયો તે ચમત્કાર નહિ ?”

—“એ ચમત્કાર નહિ ! ગાંધીજી પાસે ગળામાં કોઈ એવી માળા નહોતી ફરતી કે તેમની બકરી પણ નાયતી નહોતી. ચમત્કાર તો માતાના સ્તનમાં દૂધ આવે છે તે છે. આત્મા [અંતરનો અવાજ] જે કહેશે તે કરીશ—એમ ગાંધીજી કહેતા. એમાં કોઈ જાદુ ચમત્કાર ન હતો. ચમત્કારો લાવીને તો સંતનુ મહત્વ ઘટાડો છો. જલારામનો પંથ ન હતો કે ન હતો કોઈ વાડો. સતો તો સીધા-સાધા હોય. જેવું જલારામનું તેવું સાંધ્યાબાનું. મને તો આવી વાતો જ ગમતી નથી. બધી વાતો તૂટ. જલારામની ભક્તિને નમસ્કાર કરું પણ તેમના ચમત્કારો નથી માનતો. બાધોડિયાં ભક્તો જ તેમની એ રીતે ભક્તિ કરે !

શું આપણે ચમત્કાર નહિ બતાવી શકીએ ? પણ શા માટે ? ભક્તોને આંવા રસ્તે શા માટે લઈ જવા ? ચૈતન્ય મહાપ્રભુના જીવનમાં કોઈ ચમત્કાર નહિ, જ્યારે ક્ષિપ્રમાં કેટલાંયે ચમત્કારો બતાવે છે ! જ્યાં ચમત્કાર હોય ત્યાં ભક્તિ નથી. ચમત્કારથી ભક્તિ થતી નથી, અઘવાઈ જાય છે. ભક્તોને માટે થાય છે એવું કે ચમત્કારો ભગવાનની ભક્તિમાં અડચણરૂપે આવે છે. ચમત્કારો એ અડચણો જ છે. તેમાં ભક્ત ક્ષમાઈ જાય છે. ભજન બંધ થઈ જાય છે. હરિહર ! ચમત્કારની વ તો થાય ત્યાં સાંભળવું જ નહિ ને કંઈ પણ ! કહેવું કે—અમે જન્મ લીધો એ જ ચમત્કાર ! બાધોડિયા ભક્તિ અને ચમત્કારોની વાતો થઈ ત્યારે જ આ વાત થાય છે. સાચા ભજનમાં આળપંપાળ નહિ ચાલે. ત્યાં કરતાલની જરૂર છે, મંજીરાની જરૂર છે, ચમત્કારોની જરૂર નથી. ભક્તિ વેવલા માણસો કરે એમ નહિ કહેવડાવું જોઈએ.

*

परमानंदस्वरूप श्री यशपाल सतीर्तन पत्नी समाधिस्थ अवस्थाभा

૮

જીવન-મુક્ત

અન્તકાલે ચ મામેવ સ્મરન્મુક્ત્વા કલેવરમ્
યઃ પ્રયાતિ સ મદ્ભાવં યાતિ નાસ્ત્યત્ર સંશયઃ

જીવન-મુક્તને જન્મ નથી.

જીવન મુક્ત થઈ ગયા પછી અવતાર હોય ખરો ? જ્ઞાનીનો ફરીવાર જન્મ થાય ખરો ? આપણે કહીએ છીએ કે ગાંધીજી તો બુદ્ધનો અવતાર હતા, તો પછી એક વખત જ્યાં મોક્ષ થયો પછી ફરીવાર જન્મ સંભવે ખરો ? એ રીતે તો જ્ઞાનેશ્વર મહારાજને માટે પણ કહી શકીએ અને બીજા મહાત્માઓને માટે પણ કહી શકીએ કે આ તો જ્ઞાનેશ્વર મહારાજનો અવતાર છે અગર તો નરસિંહનો અવતાર છે અથવા તો મહાપ્રભુ ચૈતન્યનો અવતાર છે. તો પછી જ્ઞાની પુરુષો ફરીવાર જન્મે ખરા ? તેઓ ફરીવાર અવતાર લે ખરા ?

જ્ઞાનીઓ તો જીવતાં જ દેહભાવથી મુક્ત થઈ ગયા છે. જીવતાં જ તેઓ વિદેહી થઈ ગયા હોય છે. જીવતાં જ તેમનો દેહાધ્યાસ છૂટી ગયો હોય છે પછી તેમને દેહાધ્યાસ છોડવા માટે દેહના પતન સુધી (શરીર પડવા સુધી) રાહ જોવી પડતી નથી. જીવતાં જ તેઓ મરી ગયેલા હોય છે; તેમને પછી જન્મ

મરણ હોતા નથી. તેમનો સર્વાત્મભાવ આપણે જે બધામાં જોઈએ છીએ તે જ બધામાં પ્રસરી ગયો હોય છે અને તે રીતે તેઓ જીવંત હોય છે. ક્ષર દેહે તો તેઓ ચાલી ગયા હોય છે પણ અક્ષર દેહે તો તેઓ હજી જીવંત છે. તેમના જ્ઞાનનો આવિષ્કાર બધામાં ફેલાઈ ગયેલો હોય છે. જ્ઞાનેશ્વરનું જ્ઞાન જ સર્વત્ર પ્રસરી ગયું હોય છે. તેમના આ જ્ઞાન વડે તો તેઓ જીવંત છે. એટલે જ જ્ઞાનીને જન્મમરણ નથી એમ આપણે જે કહીએ છીએ તે આ જ. વ્યષ્ટિમાંથી બ્યારે સમષ્ટિમાં જવાય ત્યારે જ્ઞાની થવાય. જ્ઞાનીનો વ્યષ્ટિભાવ નાશ પામેલો હોય છે. સમષ્ટિમાં જ બધા જ્ઞાનીઓ રાયતા હોય છે. ચૈતન્ય, મીરાં, નરસિંહ, તુકારામ, જ્ઞાનદેવ વગેરે બધાં સમષ્ટિમાં લીન થઈ ગયા. એ બધાંએ તાદાત્મ્યભાવ સાધી લીધો. તાદાત્મ્યતા એટલી તો કેળવી કે એ બધાં સમષ્ટિમાં લીન થઈ ગયાં. આ જ્ઞાન. આ જ્ઞાનથી તો તેઓ હજી પણ જીવંત જ છે.

સદેહે મુક્તિ

ચૈતન્ય જગન્નાથપુરીમાં લીન થઈ ગયા. મીરાં દ્વારકાધીશમાં લીન થઈ ગઈ, તુકારામ સદેહે ચાલ્યા ગયા...એ શું ?

લક્ષિત કરતાં કરતાં આ સ્થિતિ આવે છે. બધાં લક્ષ્મીને તે આવવી જ જોઈએ એવું પણ કશું નથી. લક્ષિત કરતાં કરતાં તેમણે સમષ્ટિ સાથે એટલો તો તાદાત્મ્યભાવ કેળવ્યો હોય છે કે પંચમહાભૂત ઈશ્વર સાથેના તાદાત્મ્યભાવમાં લીન થઈ જાય તે માટેનો તેમનો એ પ્રયાસ હોતો નથી. સહજ ભાવમાં જ એ થઈ જાય છે. લક્ષિત કરતાં કરતાં એવી તેમની સ્થિતિ થઈ ગઈ કે તું “તું” ન રહે, મੈ “મે” ન રહું. આવો ભગવાન સાથેનો તેમનો તાદાત્મ્યભાવ. પંચમહાભૂત ક્યારે છૂટી ગયાં તેનો તેમને ખ્યાલ નથી હોતો; તેમનો એ છોડવા માટે પ્રયત્ન નથી હોતો. સાહજિક રીતે એ છૂટી

ગયેલાં. પંચમહાભૂત જ્યાં છૂટાં પડી ગયાં ત્યાં તેમનું શરીર અદૃશ્ય થઈ ગયું અને સશરીર ભગવાનની મૂર્તિમાં તેમને લીન થતાં આપણે જોઈ શક્યાં—(ચૈતન્યની અને મીરાંની બાબતમાં) અથવા તો અદૃશ્ય થતાં જોઈ શક્યાં (તુકારામની બાબતમાં). તેમના સ્થૂલ દેહને આમ ભગવાન સાથે જોડાયેલી વાત એક બાબતે મૂકીએ તો પણ સૂક્ષ્મ શરીરથી એટલે કે મન વડે તો તેઓ ક્યારનાં એ ભગવાન સાથે જોડાઈ ગયાં હતાં.

એમ તો ઘણા યોગીઓ પણ મરણકાલને અગાઉથી જાણીને ધ્યાનમાં બેસી જાય છે ને પ્રાણને વશમાં લઈ, પ્રાણને ઉર્ધ્વગામી બનાવી દેહ છોડે છે - તેથી એમ પણ ન કહી શકાય કે તેમની મુક્તિ થઈ ગઈ. એમ જે સમજે છે કે અમુક રીતે જ પ્રાણ જવો જોઈ એ તો એ સમજણ ઘોર અજ્ઞાનનું કારણ છે. સાહજિક રીતે મૃત્યુ જેવી રીતે આવે તેવી રીતે મૃત્યુને વધાવી લેવાનું; સાપ તેની કાંચળી જેવી રીતે ઉતારી નાખે છે તેવી રીતે. કાંચળી ઉતારવા માટે સાપનો પ્રયત્ન નથી હોતો. અથવા તો નાના બાળકની ચઢીની જેમ. તે પણ કેવી રીતે સરી પડે છે તેનો બાળકને તો ખ્યાલ પણ નથી હોતો. પ્રાણનો નિરોધ કરીને દેહ છોડવો એ તો આત્મહત્યા જ ને? બીજું શું? જેમ જીવવા માટે ઝાંવાં નાખ્યાં કરીએ છીએ ત્યારે મરણ સમયે પણ આવા ધમપછાડા કરવાં એ આત્મઘાત નહિ તો શું? આત્મહત્યા કરવાનો જ આ પ્રયત્ન ને?

જીવભાવમાં મુક્તિ નથી

કહે છે કે મસ્તિષ્કન્દ્રનાથ પંચમહાભૂતને છૂટા પાડી શકતા ને અદૃશ્ય થઈ શકતા.....

—ઘણા એ મહાત્માઓ એવા છે કે ધડ, હાથ, માથાથી તેઓ વિમુખ થાય ને પાછાં તેને જોડી આપે. પણ તેથી શું? અમુક રીતે જ પ્રાણ છોડાય તો જ મોક્ષ મળે, એ સંકલ્પ જ જીવભાવનાનો છે.

એટલી દેહમાં આસક્તિ ખરી ને? એટલો જીવભાવ તો ખરો ને? અને જ્યાં જીવભાવ છે ત્યાં અજ્ઞાન છે. આખી જીંદગી કયું કરાવ્યું છેલ્લી વખતે ધૂળમાં મળે છે. અને અંતકાલે—મરણકાલે જે મનની સ્થિતિ હોય તે પ્રમાણે જન્મ અગર તો મુક્તિ મળે છે... સમજાય છે? ભલેને તે પછી ગમે તેવો જ્ઞાની હોય તો યે શું? પણ છેવટનું ન સાચવી શક્યો તો ફેાગટ ગયું! પાછા જન્મ મરણના ફેરા. અલગત તેણે બધું પૂરું તો કરેલું હોય છે પણ થોડાને માટે અટકી ગયો હોય છે એટલે તેને જન્મ હોય છે ખરો—પણ ક્યાં? ‘શુચીનાં શ્રીમતાં ગેહે યોગબ્રહ્મોમિજયતે’ (ભ. ગી. અ. ૬. શ્લોક. ૪૧. ચરણ બીજું) એ રીતે એક બે જન્મમાં જ પોતાનું અધૂરું પૂરું કરી નાખે છે.

કહે છે કે...

અરવિંદ્યાબુએ ત્રણ ચાર દિવસ પ્રયત્ન કરેલો.....

શાને માટે?

મૃત્યુ સામે ટક્કર ઝીલવા માટે.....

—આપણે કેમ કહી શકીએ? એ મહાત્માનો શું ભાવ હોય તે આપણે કેવી રીતે કહી શકીએ? એ તો તે પોતે જ જાણે.

તો પછી રમણ મહર્ષિ માટે.....

—તેમણે તો સહજ રીતે જે મૃત્યુ આવ્યું તે વધાવી લીધું. જીવ્યા તો એ સહજ ભાવમાં. દેહ કંડાયો તે પણ સહજ ભાવમાં. તેમને મૃત્યુ જેવું હતું જ શું? દેહ ભાવ તો જ્ઞાન થતાં જીવતાં જ તેમણે ઓગાળી નાંખેલો, મૃત્યુથી ભાગાભાગી કરી નથી. જ્ઞાનીને વળી મૃત્યુ શું? મૃત્યુ જ જ્યાં એમને માટે મરી ગયું હોય પછી શું? “મૃત્યુ મરી ગયું રે લોલ!” એ ભાવ જ્ઞાનીનો. આ શરીરને ઓપરેશન કરવું પડશે તો કહેશે, તેમ કરો. એ ના નહિ પાડે. ઈન્જેક્શન અને દવા ખાવાં પડશે તો તે પણ ખાશે, તે ના નહિ પાડે. આ બધું યે...ખરું...પણ તે સહજ ભાવમાં. રોગને તે મટાડી

શકે છે સિદ્ધ મહાત્માને વાર ફેટલી? પણ તે નહિ કરે. 'જોટલું' પ્રારબ્ધમાં છે એટલું ભોગવી લેશે. એ ભોગવી ન લે તો તે પણ કર્મબંધન! રમણ મહર્ષિ સમાધિમાંથી કદી નીચે ઉતર્યા છે? એ તો એમનો એ જ સહજ ભાવ. દેહકષ્ટ ભોગવ્યાં પણ તે... સહજ ભાવે દેહભાવ તરફ ક્યારે યે તેમણે આંખ ખોલી છે? શરીર પડતું તો મુવું મલે પડતું! આ શરીર તો એક વખત જ્યારે જન્મ્યું ત્યારે પડવાનું જ છે ને? જ્ઞાનીને મન તો આ શરીર પડે તે પણ દિવાળી. જ્ઞાની સમજે છે કે મેં ભોગોને ભોગવ્યા નથી, ભોગોએ મને ભોગવ્યા છે, ત્યારે જ આ શરીરની આવી અવસ્થા આવીને? બાલ સફેદ થઈ ગયા, શરીર વૃદ્ધ થઈ ગયું, હાથ પગ ને મોઢા પર કરચલીઓ પડી, શરીર અશક્ત થઈ ને રોગિષ્ઠ થયું અને છેવટે આ શરીરનો પણ નાશ થવા બેઠો; પણ જ્ઞાનીને હર્ષ-શોક નથી, આનંદ કે ગ્લાની નથી; તેને સમભાવ છે. જ્ઞાની તો કહેશે કે આ શરીરમાંથી પ્રાણ જ્યારે ચાલ્યાં જાય ત્યારે આ શરીરનો પણ ઉપયોગ થવો જોઈએ. કુતરાં ગિલાડાં કે પશુ પક્ષીઓને જો આ દેહ કામ આવતો હોય તો તેનાથી બાંજું રકું શું? દેહ ઉપર જરાયે મમત્વ નહિ. એ નહિ કહે કે સુખડને લાકડે બાળજો કે બાવળને લાકડે. દાદુ એટલા જ માટે તેમના શિષ્યોને કહેતા હતા કે અંતિમ સંસ્કાર કંઈ શ્મશાનમાં જ થાય તેવું ઓછું છે? પશુ-પક્ષીઓને જો દેહ કામમાં આવતો હોય તો તેમાં ખોટું શું? મરણ પછીના દેહ માટે પણ આટલું જ મમત્વ છે ત્યાં સુધી જીવભાવ છે એમ સમજવું.

સંકલ્પ-વિકલ્પોનું મૃત્યુ એ જ ખરું મૃત્યુ.

નવ દ્વારવાળો આ દેહ. દશમ દ્વાર જે કહેવામાં આવે છે, તે છે મસ્તકમાં. બાળક જન્મે ત્યારે માથાના તાળવામાં જે પોચો ભાગ જણાય છે તે. તેમાંથી જો પ્રાણ ચાલ્યા જાય તો મોક્ષ મળે એમ યોગી લોકો સમજે છે. ઘણાને એમ થાય છે કે કાશીમાં દેહ પડે તો મુક્તિ ફેટલાંકને એમ સમજાય છે કે ઉત્તરાયણમાં જ શરીર પડે

તો મોક્ષ. અરે ! પ્રાણને જવું હોય ત્યાંથી જાય. આંખેથી જાય કે અપાન વાયુ મારફતે જાય, જ્યાંથી જવું હોય ત્યાંથી જાય. પ્રાણ અંમુક જ રીતે જવો જોઈએ તેવો ભાવ શા માટે હોવો જોઈએ ?

પ્રાણને આવી રીતે છોડવા, એ જે યાદ આવ્યું ત્યાં જ દેહ યાદ આવ્યો. દેહ યાદ આવ્યો એટલે જીવ ભાવ શરુ થયો; પછી દશમદ્વારને ભેદીને પ્રાણ ચાલી જઈને દેહ પડે તેથી શું ? તેના જન્મ—મરણ ફરીવારના નક્કી છે. કાશીમાં જ દેહ પડે એવી શા માટે ભાવના ? આપણે કાશીમાં હોઈએ પણ મન તો દેહ છોડતી વખતે પણ વિષયોમાં રમવું હોય ત્યાં શું કરવું ? કાશીમાં દેહનું પડવું તે મોક્ષ નથી. કાશીમાં મરણ વખતે મનના સંકલ્પો—વિકલ્પોનું મરણ એ જ ખરું મરણ. મરણ ભલેને મુંબઈમાં થવું હોય કે ગમે તે ગામમાં—અરે હાલતાં—ચાલતાં થાય કે સંડાસમાં—પણ તેની વૃત્તિઓ તે વખતે કેવી હતી તે જ જોવાનું છે. બ્રહ્માકાર વૃત્તિ હોય ને સંડાસમાં મૃત્યુ થાય તો પણ તેને જન્મ મરણ નથી. તેવી જ રીતે ઉત્તરાયણમાં દેહનું પડવું એટલે મોક્ષ મળે એમ બધા જે સમજે છે તે ખોટું છે. એમ તો ઘણા માણસો ઉત્તરાયણમાં મરે છે. શું તે બધાને મોક્ષ મળી ગયો ? જીવની અંતકાલે થતી સંકલ્પ પરંપરા—તે જ જીવને મોક્ષ દ્વારમાંથી પાછો ઘસડી લાવે છે, ચિત્રગુપ્ત ત્યાં બેઠેલો હોય છે. ચિત્રગુપ્ત કોણ ? ચિત્રગુપ્ત તે આ અંતઃકરણ. બહારથી લજન કરો તેથી શું ? પણ અંતરમાં કંઈ બીજું જ ઝંખો છો તો તેનું શું ? ચિત્રગુપ્ત તે બધું નોંધી લે છે. એક વાત પણ ધ્યાનની બહાર નથી. જ્ઞાન હોય તો એ શું ? પણ મરણ કાલે તેનો જે સંકલ્પ એ જ (તેનું મન તે પોતે જ) તે બધું નોંધી લે છે અને કહેશે કે તેમને માટે હજી મોક્ષના દ્વાર બંધ છે. ત્યાં દલીલ કરશો તો નહિ ચાલે. યમરાજાએ હોંશિયાર બેરિસ્ટરો રોકેલા છે. તેઓ આ બધા પ્રશ્નો કરે છે કે જીવને અંતકાલે કોઈ સંકલ્પ આવેલો ?

સુખ દુઃખનો, બંધન-મુક્તિને ઉર્ધ્વગતિ કે અધોગતિનો, ઉત્તરાયણનો કે દક્ષિણાયનનો (ગૃહસ્થાશ્રમી હોય તો) સંન્યાસી હોત તો સારું હોત, (સંન્યાસી હોય તો) ગૃહસ્થાશ્રમી હોત તો સારું હોત, દેહ કાશીએ પાડવો કે ગંગાએ પાડવો વગેરે વગેરે..... કોઈ આવા સંકલ્પ કરેલા ? આ બેરિસ્ટરોની પ્રશ્ન પરંપરા જ્યારે શરૂ થાય ત્યારે જ સાંગોપાંગ પાર ઉતરવાનું છે. 'ખોટું' ત્યાં કહી શકાવાનું નથી, કારણ ચિત્રગુપ્તે બધું નોંધેલું છે. લાખોમાં કરોડોમાં એક એવો તેમની પાસે કિસ્સો આવે છે કે જેણે મરણ વખતે કોઈ જાતનો સંકલ્પ નહિ કરેલો અને મૃત્યુ જેવું આવ્યું તેવું સહજ ભાવે વધાવી લીધું; ત્યારે યમરાજ ફેંસલો આપશે કે તેને માટે મોક્ષના દ્વાર ખુલ્લાં કરો; બીજાઓને તો તે પાછા જ ધંકલે છે—જન્મ મૃત્યુના ચક્કરમાં.

જ્ઞાનીને મરણકાલે પણ જો એકાદ સંકલ્પ રહી ગયો તો તે પણ જન્મ લેવડાવે છે તેનું એક દષ્ટાંત.

કોઈ એક વૃદ્ધ બાઈ હશે જ્ઞાની હતી. સાઠ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળેલું, શરીર છોડવાનો વખત આવ્યો. શિષ્યાઓને બોલાવી. સ્વાભાવિક રીતે દર્દને દૂર કરવા વૈદ્ય કે દાક્તરને બોલાવાય તેમ અહીં પણ એક વૈદ્યને બોલાવવામાં આવ્યા. વૈદ્યને નાડી પરીક્ષા કરવી હતી પણ કરવી કેવી રીતે ? વૃદ્ધાએ પુરુષનો સ્પર્શ નહિ કરવો એવું પણ લીધેલું. હવે શું કરવું ? વૈદ્ય તો હોંશિયાર. વૃદ્ધાના હાથને દોરી બાંધી અને તે દોરી લીધી પોતાના હાથમાં. નાડી એ રીતે તપાસી. વૃદ્ધાએ કોઈ અકથ્ય એવી શાંતિ અનુભવી. મરણનો વખત આવી લાગ્યો છે અને બાઈને ત્રિચાર થાય છે કે પુરુષે પકડેલી આ દોરીના સ્પર્શ-સંચાર માત્રથી આટલી શાંતિ હું અનુભવું છું ત્યારે પુરુષના સાન્નિધ્યમાં અને સંસર્ગમાં તો કેટલુંયે સુખ હશે ? !

થયું ! બાઈનું પતન થયું. બાઈ જ્ઞાની હતી તેમ છતાં તેનો જન્મ નક્કી થઈ ચૂક્યો, અને તે પણ ક્યાં ? વેશ્યાને ત્યાં.. અને

ખાઈ વેશ્યા બની—નિત્ય અવનવા પુરુષોનું સંસર્ગ સુખ માણવા !

જોયું ? આ બધા સંકલ્પો જીવને સતાવે છે ને ? તે માટે જ સંસાર ભોગવી લો, સંસારને જોઈ લો, બરાબર જોઈ લો; એવી રીતે કે પછી પતન થાય જ નહિ. નહિ તો પછી થાય છે શું—કે સંન્યાસી થયા હોય તેને ધાય કે ગૃહસ્થાશ્રમી થયા હોત તો ઠીક. ગૃહસ્થાશ્રમીને સંન્યાસી થવાના અભખરા આવે. આ બધાં સંકલ્પો જીવને હેરાન કરી નાખે છે. અંતકાલે મનની શું સ્થિતિ છે તેના ઉપર જ બધો આધાર છે. બંધન જીવાત્માનું પતન કરાવે છે. ત્યારે હવે મોક્ષ ક્યારે ? મોક્ષનો વિચાર ક્યારે આવે ? બંધનમાં હોઈએ તો જ ને ? ત્યારે “હવે મોક્ષ ક્યારે” એ વિચાર પણ ખોટો. બધા વિચારો—સંકલ્પ-વિકલ્પોથી પર થવાનું છે. કોઈ પણ ભજન-સાધન જે કંઈ કરતા હોઈએ તે પણ સાધ્ય પ્રાપ્ત થતાં છૂટી જાય તો તેને માટે પણ ભાવ નથી રાખવાનો. હર્ષ-શોક, આનંદ-ગ્લાની કોઈ એવો ભાવ નહિ જોઈએ. સમસ્થિતિ આવી જવી જોઈએ.

બ્રહ્માકાર વૃત્તિમાં લીન ક્યારે થવાય ?

યોગી જે પોતાની મેજે પ્રાણ છોડે છે તેને માટે મને એક મહાત્મા યાદ આવ્યા. તેમણે પણ એવી રીતે—જે તમે કહ્યું ને કે દશમદ્વારથી પ્રાણને છોડાય તેવી રીતે પ્રાણ છોડ્યા હતા. જ્યારે એ પ્રસંગનો ફલેખ થાય ત્યારે જેમની પાસેથી મેં આ પ્રસંગ સાંભળેલો તેઓ ભાઈશ્રી રડતા જાય અને વાત કરતા જાય, પણ અહિં તેઓ અટકે..... ..

—ક્યાં ?

પ્રાણને રુધીને દશમદ્વાર—મસ્તકના તાળવા—દ્વારા કાઢેલા—
એ વાત જ્યાં આવે ત્યાં..... ..

— ત્યાં—શું દેખાયું ?... ..

ધી જેવો પદાર્થ કંઈક નીકળેલો છે.

—એ તો ચરખી, લોહી, માંસ ઈત્યાદિ જે હોય તે નીકળે તેથી શું ?

તો એ નહિ નિકળ્યું જોઈએ ?

—ભૂરા રંગની જ્યોતિ રુપે સહેજ ધુમ્સેર (ધુમાડો) નીકળતી હોય તેવું લાગ્યું જોઈએ. અને કોઈક જ (માત્ર જ્ઞાની જ) તે જોઈ શકે. ખીજાઓ ન જોઈ શકે. આમાં તો એવું સ્પષ્ટ લાગે છે કે બહુ કષ્ટપૂર્વક પ્રાણને છોડ્યા છે. એ પ્રમાણે પ્રાણ છોડવા માટે સંકલ્પ તો ખરો જ ને ?— કે આવી રીતે પ્રાણ છોડવા ! ત્યાં દેહ યાદ આવ્યો, અને દેહ યાદ આવ્યો એટલે જીવલાવ શરૂ થયો, બાકી મહાત્માનો શું લાવ હોય તે એ પોતે જ જાણે, ખીજાઓ શું જાણે ?

અંતકાલે બ્રહ્માકાર વૃત્તિમાં રહેવાનું છે. તાદાત્મ્યસાધનમાં રહેવાનું છે. સર્ગા—વહાલાં, શિષ્યો, મિત્રો એ બધાં દેહના દુઃખોથી દાઝેલાં; તેમને એ કષ્ટો યાદ અપાવે. હવે થાય છે શું કે જ્ઞાનીને તે યાદ કરવા તેની સમાધિસ્થ અવસ્થામાંથી નીચે આવવું પડે. મહાત્માઓને તો અંતકાલમાં બ્રહ્માકારવૃત્તિમાં લીન થઈ જવાનું હોય છે. તેથી અંત સમયે મહાત્મા લોકો પોતાના અંતરંગ એક બે શિષ્યો કે ભક્તો સિવાય ખીજાઓને તેમની પાસે આવવા દેતા નથી.

એટલા જ માટે રામકૃષ્ણ પરમહંસ તથા ખીજા મહાત્માઓ જ્યારે અંતકાલ નજીક છે એમ લાગે ત્યારે એકાદ બે શિષ્ય સિવાય ખીજા કોઈને તેમની પાસે ભેગા થવા દેતા નહિ. નાગમહાશય અને વિવેકાનંદ જેવા ઊંચી કક્ષાના માણસો પણ રામકૃષ્ણનું દુઃખ—શારીરિક કષ્ટ જોઈ ન શકે. નાગમહાશયે તો તેમનું દુઃખ લઈ લેવા માટે પણ કહેલું. નાગમહાશયને રામકૃષ્ણે તડકાવ્યા કે “ મને પાછો તું બંધનમાં ક્યાં નાખે છે ? મને મારું ભોગવી લેવા દે. ” બધા

શિષ્યોનો અંતઃતાપ રામકૃષ્ણ જેવા જ્ઞાનીને પણ અસર કરે; કે-ગુરુ આટલા રોગથી રિખાય છે, ને આપણે કશું કરી શકતા નથી. એટલે ગુરુને દેહનાં જ દુઃખો યાદ કરાવે. ગુરુ કેમેય કરીને સાબળ—સારા થાય એ ચિંતા પોતે કરે ને ગુરુને કરાવે. આ બધા જીવભાવના (આદિભવો) વિચારે ત્યાં પહોંચે. એટલે અંતકાલે જ્ઞાનીને બ્રહ્માકાર વૃત્તિમાં જે લીન થવાનું હોય તે થઈ શકાય નહિ, અને આ શિષ્યો જ તેમના પતનનું કારણ બને. તે માટે તો વધારે શિષ્યો કરવા નહિ. જેમ વધારે શિષ્યો તેમ વધારે આસક્તિ. અંતકાલે પણ આપણું પતન કરાવે. હવે સમજાય છે કે અંતકાલે શા માટે રામકૃષ્ણ વગેરે મહાત્માઓ શિષ્યોને તેમની પાસે આવવા દેતા ન હતા.

આખી જિંદગી જો આ ભજનનો મહાવરો રાખ્યો હશે તો અંતકાલે બ્રહ્માકારવૃત્તિ થશે.

✽

૯

આત્મદર્શન

સાધકને કદાચ પ્રશ્ન થાય કે એકની એક વાત શા માટે કરવી જોઈએ ? એકની એક વાત બીજી વાર આવે ત્યારે કંટાળો ઊભો કરે છે અને કેટલીયે વાર અરુચિ પેદા કરે છે. એ વાત સાચી છે. સાહિત્યની દૃષ્ટિએ એકની એક વાત અરુચિકર થાય છે જ્યારે પ્રેમની વાતોમાં ભક્તિની વાતોમાં અને ભગવાનની વાતોમાં એક વાત ઘણી વખત થાય તેમાં કશુંયે જોડું નથી. મા જરૂર્યાંને એકનું એક જ દૂધ પાય છે.

એક ભક્ત રાજા હતો. પ્રજાને ત્રાસ આપનારને અને ગુન્હેગારને તે શિક્ષા આપતો. કોઈવાર તો ખુનીને ફાંસીને માંચડે પણ ચઢવાનો આદેશ આપતો. પછી જ્યારે શાંતિપૂર્વક વિચાર કરવા બેસતો કે “આ હું શું કરી રહ્યો છું ?” ત્યારે એનું હૃદય અંદરથી બળી ઉઠતું. તેને પરાણે પોતાની મરજી વિરુદ્ધ આવું કાર્ય કરવું પડતું. તેણે મનમાં મજબુત ગાંઠ તો વાળી જ હતી, કે જો પોતે આટલી સખ્તાઈ ન વાપરે તો દેશમાં અત્યાચાર થવાનો. એટલામાં એક મુનિ ત્યાં આવી ચઢ્યા. રાજા તેમનો સત્સંગ કરવા લાગ્યો. તેણે મુનિને પ્રશ્ન પૂછ્યો, “રાજ્ય છોડી જંગલમાં ચાલ્યા જવું ?”

મુનિ તેમને પહેલાં તો કશું એ કહેતા નથી અને રાજાનું અપમાન કરે છે. રાજા જિજ્ઞાસુ છે કે નહિ તે જોવા માટે રાજાનું ઘણી એ વાર અપમાન કરે છે; પણ રાજાનો મક્કમ નિશ્ચય જોઈ મુનિ તેમને ઉપદેશ કરે છે:—

કોઈ એક રાજા હતો. એ જળરો હતો. તેનો મંત્રી પણ તેના જોવા જળરો હતો. મંત્રી એટલો બધો જળરો હતો કે ઈન્દ્ર, દેવ કે દાનવાનું કશું એ વળે નહિ. દશ દશ જળરા યોદ્ધાઓને પણ પી જાય તેવો સમર્થ અને અજિત હતો. તો આવા મંત્રીને જિતાય કેવી રીતે? પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને પાંચ કર્મેન્દ્રિયો તે દશ યોદ્ધાઓ છે. મંત્રી તે મન છે. રાજા તે આત્મા છે. આ યોદ્ધાઓને હરાવ્યા પછી મંત્રીને પણ જીતી શકાય. વિષયો ઉપર જ્યાં અનાસ્થા થાય ત્યાંથી જ આ યોદ્ધાઓનાં શરીર સૂકાવા માંડે અને ધીમે ધીમે બળહીન થતાં જાય. વિષયો ઉપરથી જ્યાં સુધી મન નહિ ઉઠી જાય ત્યાં સુધી ઇશ્વર પાસે જઈ શકાતું નથી. માટે આટલું જ કરવાનું છે—દિવસના ચાર ભાગ કરી નાખો; શરૂઆતમાં વ્યવસ્થિત રીતે એક ભાગ ભગવદ્ ભજનને માટે રાખો અને ધીમે ધીમે એ ભાગ વધારતા જાઓ, તેમ કરતાં કરતાં પછી તો દિવસના ચારે ભાગ ભગવદ્ ભજનમાં, ધ્યાન-સમાધિ છત્યાદિમાં કામે લાગી જશો ત્યારે ભગવાનની જ ધૂન અને તેનું રટણ ચાલ્યા કરશે. રાજાના (આત્માના) સ્મરણથી દશે દશ યોદ્ધાઓનો નાશ જલ્દીથી થઈ જશે. વિષયો ઉપરથી મન ઉઠી જશે અને સંસાર ઉપર અરુચિ પેદા થશે.....અને પછી તો જ્ઞાન થવાનું જ છે.

દશે દશ ઈન્દ્રિયોને પ્રેમથી જીતી શકાય, અને છેવટે મનને પણ વશ કરી શકાય. મંત્રી (મન) જીતાય તો રાજા જીતાય. કામ ક્રોધનું ત્રણ લોકમાં રાજ્ય છે. કામદેવને કોણ જીતી શક્યું છે? તેનો બાપ વિષ્ણુ—તેની મા તે લક્ષ્મી. તેની સામે પડવું કેવી રીતે? તેની સામે પડવામાં તો જોખમ. તે મારી જ નાંખે ને? માટે

પ્રેમથી જ જીતવાનું રહ્યું. ભગવાનના દર્શન માટે મંત્રીને વશ કરવાનો છે. રાજાને જોઈ લીધો (આત્માને જાણી લીધો) એટલે મંત્રી જીતાઈ ગયો — મન વશ થઈ ગયું. મન જીતાયું એટલે રાજા (આત્મા) જોઈ લીધો. આ વાતનો મેળ પેલી રાત્રિ અને દિવસનો મેળ સાંધતી સંધ્યાના જેવો છે.

ભીમસેને બકરાક્ષસને માર્યો હતો.

જીવાત્માએ મનને જીતવા માટે બકરાક્ષસને મારવો પડશે — પણ તે પ્રેમથી. ઋષિમુનિઓ પણ થાકી ગયા હતા. મનને જીતી શક્યા ન હતા. મનને જીતવા માટે આ જ સહેલો ઉપાય છે. જે કરવાનું છે તે આ જ કરવાનું છે. ભોગ ભોગવો પણ રાક્ષસને મારો. (મનને વશ કરો) ભીમે પેટ ભરીને ખૂબ ખાધું અને પછી રાક્ષસને માર્યો.

બકરાક્ષસની વાત આ પ્રમાણે છે:

પાંડવો અજ્ઞાત વાસના છેલ્લા વરસોમાં ફરતા હતા, તે વખતે ફરતાં ફરતાં એક શહેરમાં આવી પહોંચ્યા અને એક વિધવા બ્રાહ્મણીને ત્યાં ઉતારો કર્યો હતો. ચાર પાંચ દિવસ તો ત્યાં આનંદથી પસાર થઈ ગયા. એક દિવસ કુંતીએ બ્રાહ્મણીને કલ્પાંત કરતી જોઈ. કુંતીને ઘણું આશ્ચર્ય થયું, “ શું થયું હશે ? આને શું દુઃખ હશે ? આનું જે કંઈ પણ દુઃખ હોય તે જરૂર દૂર કરવું જોઈએ. ” અને કુંતી માતાએ બ્રાહ્મણીને પૂછ્યું, “ બહેન ! શા માટે રડે છે ? તારે શું દુઃખ છે ? જે હોય તે મને નિઃસંકાય ભાવે કહે. ” પણ બ્રાહ્મણી તો ઉઠ્ઠી વધુ રડવા લાગી. આખરે જ્યારે કુંતીએ હૃદયપૂર્વક કહ્યું “ જો તું તારું દુઃખ નહિ કહે તો અમે તારે ત્યાં ભૂખ્યાં જ પડી રહીશું. ” ત્યારે બ્રાહ્મણીએ કહ્યું “ શું કહું ? બહેન ! મારા દુઃખની વાત ? એ દુઃખ કોઈથી પણ દૂર થાય એવું નથી. માટે જ હું તમને કહેતી નથી. ” ત્યારે કુંતીમાતાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે “ તારું ગમે તેવું દુઃખ અમે દૂર કરીશું ત્યારે જ અન્ન લઈશું. ” એટલે બ્રાહ્મણીએ કહ્યું, “ આ શહેરમાં

પહેલાં બક નામનો રાક્ષસ રોજ ઘણા માણસોને ખાઈ જતો. રાજાએ એને મારવાનો બહુ પ્રયત્નો કર્યા. રાજાના બધાં જ પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. રાજા લાચાર બની ગયા. અને રાક્ષસ સાથે સંધિ કરી અને એમ નક્કી કર્યું, રોજ એક માણસ અને બકરો તથા અનાજ વગેરે મોકલીશું. અને રાક્ષસે એ શરત મંજૂર કરી અને ત્યારથી આ શહેરમાં દરેક ઘેરથી એક જણાનો ભોગ મોકલાય છે. તેમ આજે મારા ઘરનો વારો છે. આજે સાંજે ગારા છોકરાને ભોગ માટે મોકલવાનો છે. એટલે જ બહેન ! હું રડું છું. તો આવું મારું દુઃખ કોઈથી દૂર થાય એવું છે? તમે નકામી પ્રતિજ્ઞા ન કરો અને નિરાંતથી તમે જમો અને આરામ કરો. મારું દુઃખ મને ભોગવવા દો.”

કુંતીમાતાએ કહ્યું, “ બસ ! આટલું જ છે ! તેમાં તું શું કામ ચિંતા કરે છે? આજે તારા દીકરાને બદલે મારા પાંચ દીકરા છે તેમાંથી એક જશે. માટે હું બ્રાહ્મણી, તારે ફિકર કરવાની જરૂર નથી.”

કુંતીએ તરત જ યુધિષ્ઠિરને બોલાવી સંઘળી વાત કરી. અને પોતે પ્રતિજ્ઞા કરી છે તે પણ જણાવ્યું. ધર્મરાજાએ કહ્યું કે “એમાં શું મોટી વાત છે? એક બ્રાહ્મણીનું દુઃખ દૂર કરવા અને મારી માની પ્રતિજ્ઞા રાખવા મારું સર્વસ્વ હું તબજવા તૈયાર છું. આ તો મારું સદ્ભાગ્ય છે.” એટલામાં ભીમ, અર્જુન, નકુલ સહદેવ બધા જ ભોગા થઈ ગયા. બધા “ શું છે? શું છે?” એમ પૂછવા લાગ્યાં. ભીમસેન તો “ ખાવાનું શું? ખાવાનું શું?” એમ પૂછવા લાગ્યો. અને બ્રાહ્મણી જોઈને આ વાત પર ધ્યાન ન આપ્યું. કુંતીને એમ હતું કે આ કામ ભીમસેન ઉપાડે તો ઠીક. પણ તે તો ખાવાની જ વાત કરતો હતો. ત્યારે કુંતીએ ભીમને કહ્યું, “ બેટા, આજે આપણાથી જમાશે નહિ. કારણ જેના ઘેર આપણે રહીએ તે જો દુઃખમાં હોય ત્યારે આપણાથી કેમ જમાય? અને પ્રતિજ્ઞા દે એટલે

લીમ વિચારમાં પડી ગયો. માતાએ કહ્યું કે “શું વિચાર કરે છે?” લીમે કહ્યું “કંઈ નહિ.” હવે શું ખાવું અને કેમ ખાવું એ જ મને વિચાર આવે છે—” કુંતી સમજી ગયાં કે આ જાણી જોઈને જ આડી આડી વાત કરે છે. ત્યારે કુંતામાતાએ કહ્યું, “આજે જો ખાવું જ હોય તો આ છે. બે રાક્ષસને ખોરાકમાં ઘણા લાકડા, શાક, દાળ બહુ ખૂબ પ્રમાણમાં મોકલવાનું છે તે લઈને તું જ જા અને બધું ખાઈ જાજે અને આ બ્રાહ્મણીનું અને આ શહેરનું દુઃખ તે પણ બે રાક્ષસને મારી દૂર કરતો આવજે. તારા વિના આ કામ કોણ કરી શકે એવું છે?” લીમસેને કહ્યું, “જો ખાવાનું મળતું હોય તો આ બંદા તૈયાર છે. બાકી ભૂખ્યા પેટે આપણે તો કંઈ જઈએ નહિ.”

અને સાંજ પડી. રાજ્યના તરફથી ગાડું ભરીને ખોરાક આવ્યો. તે લઈ લીમ જંગલ તરફ ઉપડ્યો. રસ્તામાં જ બધું ખાવાનું સાફ કરી નાંખ્યું. અને ધીમે ધીમે લહેરથી મરતીમાં જ્યાં રાક્ષસનું રહેઠાણ હતું તે તરફ આવી પહોંચ્યો. અહીં રાક્ષસ બે ખૂંટો પાડતો હતો કારણ રોજ કરતાં ભોગ મોડો પડ્યો હતો. રાક્ષસ લીમને ખૂબ ડરાવવા લાગ્યો. પણ લીમ જોતો જ ન હતો. એટલે રાક્ષસ ખૂબ ક્રોધે ભરાયો. અને લીમને ખાવા માટે એકદમ દોડ્યો. બસ! ખૂબ ધમાચકડી મચી ગઈ. લીમસેને રાક્ષસનો ઘાણ કાઢી નાખ્યો. રાક્ષસને પકડી ચીરી નાંખ્યો. બહુ રાડારાડ થઈ. રાક્ષસની ચીસોથી આખું શહેર ખળભળી ઉઠ્યું. રાજના ગભરાટનો પણ પાર ન રહ્યો.

આમ રાક્ષસને મારી લીમ ઘેર આવી નિરાંતથી સૂઈ ગયો. ખીજે દિવસે ખબર પડી કે બે રાક્ષસ મરાયો.

કુંતીએ બ્રાહ્મણીને બોલાવી કહ્યું કે “જો, આમાં અમારું નામ ન આવે. રાજ પૂછે તો કહેજે કે મારા છોકરાનો વારો હતો અને તે રાક્ષસને મારી આવ્યો છે અને અમે હવે જઈએ છીએ.”

બ્રાહ્મણી ગળગળી બની ગઈ અને મનમાં બોલી “ વશ પણ પોતાને માથે નથી લેતી એવી આ કોઈ જરૂર દેવી જ મારે માટે આવી ગઈ.”

.....અને પાંડવો ચાલી નીકળ્યા.

બ્રાહ્મણીના છોકરાને રાજાએ ઘણું ધનિામ આપી ન્યાલ કરી નાંખ્યો. બ્રાહ્મણીનું દળદર ફીટી ગયું.

બક રાક્ષસ એ મન છે. અને એ રાક્ષસ રૂપી મન ગમે તેમ તોફાન કરે છે. રાજા બિચારો એને વશ થઈ વર્તે છે. રાજા એ જીવ-આત્મા છે, અને આમ જીવ મનને વશ વર્તે છે. જીવ મન સાથે ઘણી વખત યુદ્ધમાં ઉતર્યો પણ તેને હાર જ મળી. ત્યારે રાજાએ બીજો રસ્તો લીધો અને રાક્ષસ (મન) સાથે સંધિ કરી કે તને રોજ એક ભોગ આપશું. અને રાક્ષસ (મન) એ પ્રમાણે કબૂલ થયો. એટલે મનને જીવે સમજાવ્યું કે જો તારે વિષયો ભોગવવા, પણ પ્રમાણસર; એટલે કે આખા દિવસના સમયમાં ભોગ પાડવા. થોડો સમય ભોગમાં, થોડો સમય સંતસંગ, ભજન, કીર્તન, શાસ્ત્ર વાંચન, ગુરુસેવા ઇત્યાદિ કાર્યક્રમ નક્કી કર્યો અને આમ રાક્ષસને (મનને) થોડો પ્રમાણસર ભોગ મળવા લાગ્યો અને એમ કરતાં કરતાં ભીમસેન રૂપી શક્તિ એક દિવસ સંતસંગ, ગુરુસેવા, અને ભજન કરતા પ્રગટ થઈ ગઈ. અને આમ ભીમ સેન રૂપી બળવાન આદ્ય શક્તિ જાગ્રત થતા રાક્ષસનો (મનનો) નાશ થઈ ગયો. રાજા અને શહેર મુક્તિનો આનંદ અનુભવવા લાગ્યા. જીવ શિવ બની આનંદમાં વિહરવા લાગ્યો. જીવાત્મા (રાજા) મુક્ત જ હતો પણ મનરૂપી બક રાક્ષસના આવરણને લીધે બદ્ધ હતો. પણ આવરણ નાશ થતાં મુક્તિ અનુભવવા લાગ્યો. આમ મન જ બધા રોગનું મૂળ છે. એની સામે પડવાથી એ ઉલટું વિક્ષેપે છે. માટે એને પ્રેમથી વશ કરવું. પ્રેમને રસ્તે એ જલ્દીથી વશ થઈ જાય છે. અને જ્યાં મન જતાયું કે બીજો કોઈ વિધિનિષેધ રહેતો નથી. બક રાક્ષસ (મન) જીવતો

હતો ત્યાં સુધી રોજ એને ભોગ મોકલવો પડતો. અને રાજ (જીવાત્મા) ને યધા નિયમોનું પાલન કરવું પડતું હતું. માટે મનને જીતવા શરુ-આતમાં નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે. નિયમો રૂપી વાડ બાંધી લીધી હોય તો મનનું તોફાન ઓછું થાય છે. એટલા માટે જ શાસ્ત્રમાં ઋષિ-મુનિઓએ યજ્ઞ, દાન, તીર્થ, ઉપવાસ વિગેરેના નિયમો બનાવ્યા છે. જેથી ધીમે ધીમે મનને એ નિયમો પણ રહેતા નથી. કાંટો કાંટાને કાઢે અને પછી બંને કાંટા નકામા. કારણ કાંટા તે કાંટા જ. ॐ ॐ

—મુનિ તો વાત કરીને સુપ થઈ ગયા. પણ રાજ તો નિર્વિ-કલ્પ સમાધિમાં પડી ગયા હતા. મહાત્માના ઉપદેશથી રાજને જ્ઞાન થઈ ગયું.

...અને તેમાંથી ધ્યાન થયું-જ્ઞાન ધ્યાનમાં પરિણમ્યું અને તેમાંથી જ્યારે ઉત્થાન થયું ત્યારે સ્ફુરણ થઈ કે, “ તું કેને મારે છે? તું કેને ક્રાંસીએ ચઢાવે છે? તું તો પરપોટા જેવો છે. આ મહા-સાગરમાં કંઈ પરપોટા જન્મે છે અને તરત જ તેમાં સમાધ જાય છે. અનંત સીમા સુધી પથરાયેલી પૃથ્વીના પટ ઉપર તારો તો શું હિસાબ ? —આમ જ્યાં રાજ વિચારે છે ત્યાં તેની જ્ઞાન દષ્ટિ ખૂલી ગઈ. એટલે તેને વિરાટ દર્શન થઈ ગયું—પણ તે જ્ઞાનદષ્ટિથી. તેના રાગદ્વેષ ગુજરી ગયા. લોભ મોહ મરી ગયા. એ જીવનમુક્ત થઈ ગયો. દેહનાં કાર્યો દેહ કરે. રાજ આ સમજી ગયો અને રાજ પ્રસન્ન થઈ ગયો. રાજએ ત્યાર પછી અસંખ્ય વર્ષો સુધી જીવનમુક્ત પણે રાજ્ય ભોગવ્યું અને વિદેહી થઈ ગયો.

શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિર.

પૂજ્ય શ્રી ચંપકભાઈના લક્ષિતપ્રેરક પ્રવચનો અને વિચારોને પુસ્તક-આકારે પ્રગટ કરવાની યોજના હાથ ધરાય એ હેતુથી એક સંસ્થા ઊભી કરવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

૧. સંસ્થાનું નામ:- સદરહુ સંસ્થા “શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિર” તરફ ઓળખાશે.

૨. ઉદ્દેશ:- જન સમુદાય તેમ જ લક્ષ્મીના હૃદયમાં પ્રેમમય પ્રભુ માટેનો અહૈતુક પ્રેમ જાગૃત કરવા માટે પ્રેમસ્વરૂપ શ્રી ચંપકભાઈના લખાણો, પ્રવચનો તેમજ લજનોનો સંગ્રહ પ્રગટ કરવાનો નમ્ર પ્રયાસ કરવો. આ યોજના પ્રમાણે અત્યાર સુધીમાં નીચેનાં પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે:

(૧) પ્રેમયોગ. (૨) સ્થિતપ્રજ્ઞદર્શન. (૩) પરમાનંદ પત્રો
(૪) પરમાનંદ વાર્તાલાપ (આ પુસ્તક)

૩. સભ્ય પદ:- આ સંસ્થાના સભ્યપદ માટે ન્યાત, જાત કે વાડાના કોઈપણ ભેદ અંતરાય રૂપ ગણાશે નહિ.

નીચે પ્રમાણે સભ્યોની વર્ગીકરણ કરવામાં આવી છે.

(૧) આશ્રયદાતા:- એકી સાથે રૂ. ૧૦૦૧) અથવા એથી વધારે રકમ આપનાર સંસ્થાના આશ્રયદાતા ગણાશે. તેમને સંસ્થા દ્વારા પ્રગટ થતા દરેક પ્રકાશનની એક પ્રત વિના મુદ્દે મોકલી આપવામાં આવશે.

૧૦૧

- (૨) ઉપ-આશ્રયદાતા: એકી સાથે રૂ. ૫૦૧ અથવા એથી વધારે રકમ આપનાર સંસ્થાના ઉપ-આશ્રયદાતા ગણાશે. તેમને સંસ્થા દ્વારા પ્રગટ થતા દરેક પ્રકાશનની એક પ્રત વિના મૂલ્યે મોકલી આપવામાં આવશે.
- (૩) આજીવન સભ્ય:-એકી સાથે રૂ. ૧૦૧) અથવા વધારે આપનાર સંસ્થાના આજીવન સભ્ય ગણાશે. તેમને સંસ્થા દ્વારા પ્રગટ થતા દરેક પ્રકાશનની એક પ્રત વિના મૂલ્યે મોકલી આપવામાં આવશે.
- (૪) સામાન્ય સભ્ય:-વાર્ષિક રૂ. ૧૧) કે વધારે આપનાર સંસ્થાના સામાન્ય સભ્ય ગણાશે. તેમને સંસ્થા દ્વારા તે વર્ષ દરમિયાન પ્રગટ થતા દરેક પ્રકાશનની એક પ્રત મોકલી આપવામાં આવશે.

૪. નાણાં ભંડોળ:-સંસ્થા નીચે પ્રમાણે નાણાં ભલાં કરશે.

- (૧) જનતામાંથી ભેટ-ગ્રાંટિસદ્વારા
- (૨) સભ્યોના લવાજમ દ્વારા
- (૩) કોઈપણ પ્રસંગે કોઈપણ વ્યક્તિની સ્મૃતિમાં શ્રીયુત ચંપકલાઈના પ્રવચનો કે લખાણો પ્રસિદ્ધ કરવા ઈચ્છનાર વ્યક્તિએ આપેલા નાણાંદ્વારા.

શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિર
૭૬, શાન્તીનિકેતન, વીન્સેન્ટ રોડ,
માદુગા, મુબઈ ૧૯

શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિરના ત્રીજા પ્રકાશન

“ પરમાનંદ પત્રો ”

વિષે થોડાં અભિપ્રાયો

‘લાવસમાધિ’ નામે ઓળખાતા શ્રી ચંપકભાઈના તથા શ્રી નારાયણ સ્વામીનાં સુંદર ચિત્રો જોયાં. ‘કીર્તન ભક્તિ’ના સાધન-માર્ગવાળા માટે આ ઉપદેશ પત્રો સારા છે.

—સ્વામી સ્વયંજ્યોતિ તીર્થ

* * *

આ પત્રો ઉચ્ચતમ દિવ્યજ્ઞાન માટે અભીપ્સા કરવામાં સહાયક થશે જ, તથા સાધનની બાળતંમાં પણ માર્ગદર્શક થઈ પડશે.

—સ્વામી અદ્વૈતાનંદજી

* * *

“ પરમાનંદ પત્રો ” જ્ઞાસુઓને સારો બોધ આપે તેવું છે.

—સ્વામી માધવતીર્થ

* * *

ભાષા સરળ અને અસરકારક છે, કારણકે તેનો સ્ત્રોત જોડાઈમાંથી આવે છે. માપી ન શકાય એવો એનો વેગ છે અને એ વેગમાં વાચક-શ્રોતા ખેંચાઈ જાય છે. મને હમેશાં લાગ્યું છે કે આ યુગ ભક્તિનો છે. ઉપરથી અણુઓગ્મની દુનિયા દેખાય છે, પણ એના પેટાળમાં ફેલ્યુની પેઠે ભક્તિરસનો પ્રવાહ વહી રહ્યો છે. એકલો ભારતમાં જ નહિ, પણ સમસ્ત વિશ્વમાં! પ્રવાહ દેખાય છે દૂબળો પાતળો પણ, પણ સભર છે. શ્રી ચંપકભાઈ એવા પ્રવાહના અગ્રદૂત હો એવું બાન આ પુસ્તકના વાચન પરથી થાય છે.

—શ્રી રમણલાલ સોની

* * *

એક ભક્ત હૃદય પોતાની સ્વાનુભૂતિમાંથી જે વસ્તુ રજુ કરે, તેની ઉપર અન્યને અભિપ્રાય આપવાનો અધિકાર ન જ હોય. એક પ્રેમી ભક્તના હૃદયનું પ્રતિબિંબ યાને આલેખન પ્રત્યેક પંક્તિ નહિ પણ પ્રત્યેક શબ્દમાં પડેલું છે. આવા પ્રેમી ભક્તો જવદલે જ મળે.....પરમ ભક્ત શ્રી ચંપકભાઈને પ્રભુના પ્રેમ સ્વરુપનું દર્શન થયું છે. અને તેથી જ તેમના પત્રોમાં પ્રેમની ધારા વહી છે. પ્રભુને ખીજતો ભલે સત્ય કે જ્ઞાન કહે, પણ ઉપનિષદ તો તેને 'રસ' પ્રેમ જ કહે છે. અને જ્યાં પ્રેમ છે ત્યાં આનંદ છે. બ્રહ્માના તે સ્વરુપનું દર્શન શ્રી ચંપકભાઈની જ્ઞાન દષ્ટિને થયું છે, એની પ્રતીતિ મને આ પત્રો વાંચવાથી થઈ છે.....આ પુસ્તક એટલે ગીતાનું હૃદય એમ પણ અન્ય રીતે કહી શકું.

—પ્રો. જેઠાલાલ ગો. શાહ
મહિલા વિદ્યાલય, પોરબંદર.

*

*

*

પત્રો તેના લેખકના અંતરંગ વ્યક્તિત્વનો તેમજ સંબોધ્ય વ્યક્તિઓને પ્રેમાગ્રહથી ભગવદ્ભક્તિ પ્રત્યે વાળવાના તેમના સત્પ્રયોજનનો બરાબર પરિચય કરાવી રહે છે. એના લેખકની સાથેના સત્સંગના પ્રભાવે જેમની વૃત્તિ ઈશ્વરાભિમુખ થવા માંડી હશે તેમને આ પત્રો ધણુ પ્રોત્સાહક બનશે.

—પ્રો. અનંતરાય મ. રાવળ

*

*

*

લેખક પોતે એક ઉચ્ચ કક્ષાના ભાવિક પ્રેમી ભક્ત છે. જીવનમાં તેમને કોઈ અપૂર્વ આધ્યાત્મિક અનુભવ થયો છે તેની પ્રતીતિ વાચકને થવા વિના રહેતી નથી. ભજન—ભજનાનંદ તેમાં જ પ્રાપ્ત થતી વિલક્ષણ ભાવસમાધિ—એ તેમના અનુભવ છે.....પત્રો રુપે હોવાથી તેમાં નિરુપણનો ભાર નથી. જાણે હૃદય હૃદયની સાથે સંવાદ સાધે છે. બધો બાહ્યઉપચાર છૂટી જાય છે. ભક્તિની—ભજનની અને અનુભવની મસ્તીના પકવા ઠેર ઠેર પડે છે. દર્શન ઠેર ઠેર

૧૦૪

થાય છે.....જેનું દર્શન અને અનુભૂતિ સાચાં હોય તે જ આવા ગંભીર વિચાર આટલી સરળતાથી રજૂ કરી શકે અને સામાના મર્મ સુધી આ વસ્તુને પહોંચાડી શકે.

—પ્રો. રામચંદ્ર ના. પંડ્યા

*

*

*

સરળ ભાષામાં પરમાનંદ - પ્રાપ્તિ મઃટે સાચા માર્ગે વળવાનું એમાં ઉદ્દ્યોધન છે. પત્રલેખકની વાણીમાં અનુભવનાં બળ અને રણકાર છેપત્રો નિત્યપાઠ યોગ્ય છે.

—પ્રો. રમણલાલ હી. ગાંધી

*

*

*

પુસ્તક ભક્ત હૃદયના નિર્મળ ભાવોથી નીતરતું છે અને પ્રેરણાત્મક છે.....નારાયણના ભજનદેહને, અક્ષરદેહને આમ જીવંત રાખી રહ્યા છે, એ ખૂબ જ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

—નટવરલાલ દવે

વલ્લભવિદ્યાનગર

*

*

*

નયું અમૃત જ છે.....એક એક પત્ર લાખ લાખ રૂપિયાનો છે.

—ડૉ. અંબાલાલ જોષી

પાદરા.

*

*

*

શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ તથા શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવનાં અહીં અને આજે સાક્ષાત્ દર્શન !કોઈપણ પત્ર વાંચો ...જ્ઞાન યા ભક્તિરસથી લદ્દઅદ તથા ભક્તિભાવભીના અન્તઃકરણમાંથી પ્રેમ વહાવતી અમૃતવાણી.

—ચુનીલાલ હ. ગાંધી

વેદાન્તભવન (નડિયાદ.)

*

*

*

....અમત્કારો લાવીને તો સંતનુ મહત્વ
 ઘટાડો છે... ..
 રામકૃષ્ણ અને રમણ મહર્ષિની કોઈ
 વાતોમાં આવ્યું છે કદી કે કંકુ નીકળ્યું
 છે કે પગલાં નીકળ્યાં છે ! રામકૃષ્ણ
 વારંવાર તેમના ભકતોને કહેતા કે જ્યાં
 જ્યાં આવા અમત્કારો જુઓ ત્યાંથી
 ચાલ્યા જાવો.... મહાન પુરુષોમાં કોઈ
 અમત્કારો હોતા નથી, પણ ફેગટિયા
 તત્વોને લીધે જ શાસ્ત્રોમાં ઉમેરાઈ
 જાય છે. મહાન પુરુષો તો સિદ્ધિઓ
 અને અમત્કારોથી નાસતા ફરે છે.....

—“ પરમાર્નંદ વાર્તાલાપ ”

શ્રી પરમાનંદ પ્રકાશન મંદિરના અન્ય પ્રકાશનો

* *

પ્રેમયોગ

પન્નાલાલ ટેરેસ, ગ્રાંટ રોડ, મુંબઈમાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા પરના
આપેલા પ્રવચનોમાંથી પંદરમા અધ્યાય (પુરુષોત્તમ યોગ) નું
શ્રી ચંપકભાઈનું તા. ૨૬-૪-૫૬ નું પ્રવચન (સિલકમાં નથી)

* *

સ્થિતપ્રજ્ઞદર્શન ઔર ભજન (હિંદીમાં)

શ્રી ચંપકભાઈના ગીતા અધ્યાય બીજામાં “ સ્થિતપ્રજ્ઞનાં
લક્ષણો ” પરના વિવરણનું હિંદીમાં અનુવાદ તેમજ તેમને
સ્કુરેલા ત્રેપન ભજનો તથા હંમેશ થતાં સંકીર્તનમાં ગવાતાં
અન્ય ભજનોનો સંગ્રહ. દિમત રૂ. ૧-૫૦

* *

પરમાનંદ પત્રો

શ્રી ચંપકભાઈએ તેમના પર પ્રેમ રાખતા પરિચિતોને
સ્વાભાવિક રીતે પત્રોના પ્રત્યુત્તર રૂપે લખાયેલા પત્રોનો સંગ્રહ.
(થોડી જ નકલો બાકી છે) દિમત રૂ. ૪-૭૫

* *

શ્રી ચંપકભાઈએ આપેલા શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા પરના
પ્રવચનો ક્રમશઃ અધ્યાય વાર હવે પછી પૂ. શ્રી નારાયણ
જયંતી પ્રસંગે પ્રગટ થશે.